

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Flori (de Paul Blînda)

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

Liviu BOTEZAN, Corneliu CRĂCIUN, Ion DAVIDEANU, Antonio FAUR,
Flaminia FAUR, Viorel FAUR, Vlad GAFIȚA, Ánikó SÁRKÖZI, Augustin ȚĂRĂU

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGLU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDACTIA:

Viorel FAUR, secretar
general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLINAȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea, Alea
Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78
Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640,
0788 845 160

CUPRINSUL:

ISTORIE

- **Liviu BOTEZAN**, *Legile electorale votate de dietele Ungariei și Transilvaniei în primăvara anului 1848*.....1
- **Viorel FAUR**, *Sinodul eparhial greco-catolic din Oradea (29 august – 1 septembrie 1848)* 31
- **Vlad GAFIȚA**, *Rolul lui Iancu Flondor în emanciparea politică și națională a românilor bucovineni (1897 – 1918)*.....56
- **Flaminia FAUR**, *Considerații despre preocupările muzicale ale elevilor Școlii civile greco-catolice de fete din Beiuș (1896-1918)*.....69
- **Augustin ȚĂRĂU**, *Structuri provizorii de putere în Bihorul de Nord (octombrie 1944 – martie 1945)*..... 72
- **Antonio FAUR**, *Aspecte ale rezistenței bihorene - grupul din Depresiunea Beiușului (1946-1950)* 81

L I T E R A T U R Ă

POEZIE

- **Ion DAVIDEANU**, *Naufragiu ; Inegalitatea faptei și vieții; Trupul cu umbra există; Un catren al poetului; Un fel de poem*.....92

PROZĂ

- **Otilia Marchiș - BÖLÖNI**, *Plimbări cu Anatole France (traducere de Sárközi Anikó)*94

ISTORIE LITERALĂ

- **Corneliu CRĂCIUN**, *Valorile expresive ale inversiunii în poezia lui Radu Gyr*.....100

ISTORIE

Liviu BOTEZAN

**LEGILE ELECTORALE VOTATE DE DIETELE UNGARIEI
ȘI TRANSILVANIEI ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1848**

Triumful revoluției la Pesta în 15 martie 1848 a facilitat trecerea puterii politice în Ungaria din mâinile nobilimii conservatoare în acelea ale liderilor fracțiunii ei liberale. Trecerea s-a concretizat, pe de o parte în formarea de către liderii liberali a unui Guvern provizoriu condus de contele Batthyányi Lajos ca prim ministru, iar pe de altă parte în obținerea unei poziții decizionale în Dieta ungară care-și ținea ședințele la Bratislava (Pozsony sau Presburg). Preluând puterea politică, liderii nobilimii liberale și-au propus să refacă Ungaria în granițele ei medievale de dinainte de bătălia de la Mohács din 1526 și totodată s-o modernizeze prin introducerea unor reforme cu caracter burghez. Reformele le considerau necesare pentru atenuarea resentimentelor antinobiliare ale țăranilor propriei etnii și înlocuirea lor cu sentimentul solidarității naționale. Apropierea dintre nobilime și țăranime era indispensabilă, deoarece fără colaborarea ambelor categorii sociale reconstituirea Ungariei mari devenea problematică. Un rol esențial în realizarea acestei colaborări urmau să joace îndeosebi reforma agrară și cea electorală, precum și aceea a suportării comune a sarcinilor publice de către ambele categorii sociale. Ele vor fi adoptate de Dieta de la Bratislava sub forma unor legi, începând cu 18 martie și vor fi sancționate de împăratul de la Viena în 9 aprilie.

Legile agrare sau urbariale vor favoriza deopotrivă țăranimea și nobilimea. Țăranilor aserviți le va aduce eliberarea de obligațiile iobăgești, transformându-i în oameni liberi și concomitent în proprietari deplin ai sesiilor pe care le-au avut în folosință. Proprietatea și libertatea vor îndeplini rolul de factori integratori ai țăranilor de etnie maghiară în propria națiune modernizată. La rândul ei, legea electorală va permite foștilor iobagi unguri, deveniți proprietari pe cel puțin un sfert de sesie, să se încadreze în categoria cetățenilor cu drept de vot. Li se va oferi astfel prilejul de a participa la alegerea deputaților care să le reprezinte interesele în noul for legislativ al țării și de asemenea la desemnarea dregătorilor aparatului de stat local existent la nivelul comitatelor, cercurilor sau districtelor și al plășilor. Prin concesiile acordate noilor cetățeni proveniți din rândurile foștilor iobagi, liderii nobilimii liberale vor contribui la înlocuirea noțiunii de națiune medievală ori Stare privilegiată, din care țăranii fuseseră excluși, cu alta modernă ce-i includea pe toți cei ce se considerau maghiari. În acest sens Ministerul de Interne din Guvernul de la Pesta va patrona o intensă propagandă menită să insuflă propriilor țărani

sentimentul solidarității naționale pentru a obține sprijinul lor în înfăptuirea programului de reconstituire a Ungariei mari.

În ceea ce privește nobilimea, legea agrară o favoriza, fiindcă prevedea ca părțile alodiale și curiale ale moșiilor să-i rămână în proprietate deplină, odată cu abolirea iobăgiei. Prevederea îi garanta un potențial economic superior celorlalte categorii sociale, inclusiv în raport cu susținătorii năzuințelor de emancipare națională ale etniilor nemaghiare. Superioritatea economică a nobilimii va fi dublată de cea politică prin noua lege electorală. Aceasta menținea pe seama întregii nobilimi dreptul de vot universal și direct, de care a beneficiat și înainte de revoluție ca Stare privilegiată. Însă pentru noii cetățeni proveniți din rândurile foștilor iobagi noua lege electorală condiționa dreptul de vot de un cens de 5 florini, echivalenți cu impozitul ce trebuia achitat anual după veniturile aduse de menționatul sfert de sesie. Censul îi avea în vedere nu atât pe țăranii unguri, cât pe cei ai naționalităților nemaghiare din regiunile periferice ale Ungariei. Prin numărul lor, aceștia ar fi avut posibilitatea, în cazul că li s-ar fi acordat dreptul de vot universal, să-și aleagă proprii deputați pentru a le apăra interesele pe cale legislativă. La fel ar fi putut să-și desemneze proprii reprezentanți în funcțiile existente la nivelul comitatelor și al plășilor cu prilejul scrutinelor electorale. Cu scopul de a evita concurența pe care intelectualii etniilor nemaghiare ar fi putut-o face nobilimii la deținerea puterii politice, legiuitorii au decis să acorde dreptul de vot censitar tuturor țăranilor deveniți proprietari pe un sfert de sesie, indiferent că erau unguri, germani, slovaci, sârbi, croați sau români. În felul acesta se creaa impresia că toți locuitorii Ungariei primeau drepturi egale, indiferent de apartenența lor etnică.

Dieta de la Bratislava va completa legislația agrară și electorală cu alte legi menite să reintegreze în Ungaria toate regiunile și provinciile ce i-au aparținut înainte de 1526. Totodată legile respective vor viza să rezerve pe teritoriile lor exercitarea puterii politice exclusiv pe seama exponenților nobilimii maghiare. În categoria acestor legi se încadrau cele ce urmau să restrângă și chiar să anuleze autonomiile regionale și provinciale, cum erau acelea ale Croației și Transilvaniei. Anularea autonomiei politice a Transilvaniei, de exemplu, era prevăzută în legea a VII-a, cunoscută sub denumirea de legea uniunii. Pentru toate regiunile și provinciile autonome legislația centralizatoare preconiza introducerea și folosirea numai a limbii maghiare în administrație, justiție, învățământ și în celelalte domenii publice. Se sconta astfel integrarea treptată a nemaghiarilor în națiunea ungară nu numai din punct de vedere politic, ci și etnic. O atare eventualitate ar fi echivalat cu desnaționalizarea și maghiarizarea naționalităților din Ungaria reconstituită în decurs de două-trei generații.¹

În conjunctura creată de revoluție planul integrării politice și etnice în națiunea maghiară a naționalităților se va dovedi iluzoriu, deoarece ele formau

¹ L. Botezan, *Măsuri ale nobilimii maghiare pentru a-și conserva puterea în primele luni ale revoluției din 1848-1849*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa centrală*, p. 235-239.

aproape $\frac{2}{3}$ din populația Ungariei. Irealismul acestui plan se va datora faptului că revoluția va prilejui debutul formării conștiinței naționale a țăranilor nemaghiari sub influența intelectualilor din propriile etnii. În intervalul dintre revoluția franceză de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și aceea din 1848 s-au creat condiții relativ favorabile ridicării din rândurile naționalităților din Imperiul habsburgic a unor elite de intelectuali care, la fel ca nobilimea ungară, își va făuri o ideologie națională proprie. Intelectualii sârbi din Voievodina mai întâi și apoi cei croați vor reuși în primăvara anului 1848 să însușească conaționalilor sentimentul solidarității naționale și să obțină astfel sprijinul propriilor țărani și al celorlalte categorii sociale pentru apărarea autonomiilor lor amenințate de tendințele hegemonice ale nobilimii ungare.

Sârbii au venit din regiunea Kosovo la sfârșitul secolului al XVII-lea ca aliați ai habsburgilor. Aceștia i-au așezat în Voievodina și le-au acordat așa-zisele “privilegii ilirice”. Pe baza lor au primit autonomie confesională în schimbul păzirii noii granițe a Imperiului habsburgic stabilită în această regiune prin pacea de la Karloviț din 1699. După declanșarea revoluției o delegație a sârbilor din Voievodina a înaintat, în aprilie 1848, o petiție Dietei Ungariei de la Bratislava, prin care au solicitat recunoașterea și întărirea autonomiei bisericii lor. Guvernul de la Pesta le-a respins petiția sub pretextul că prin ea se urmărea transformarea autonomiei confesionale într-una politică. Suspiciunea Guvernului ungar se va dovedi întemeiată, deoarece, la înapoierea delegației, reprezentanții clericilor, grănicerilor și ai țăranilor sârbi s-au întrunit la Novi Sad și au hotărât să convoace un congres bisericesc fără aprobare oficială. Congresul se va întruni în luna mai la Karloviț și va adopta un program național care prevedea: proclamarea autonomiei Voievodinei ce urma să înglobeze și comitatul Torontal, iar parțial Timișul din Banat; înzestrarea ei cu un guvern, un organ legislativ și cu o armată proprie formată din grănicerii sârbi. Congresul a mai decis să trimită o delegație la Zagreb, unde se știa că-și va începe în curând activitatea Dieta Croației, pentru a-i propune o colaborare cu forțele militare ale banului Jellácič în vederea apărării autonomiilor comune.

Dieta de la Zagreb s-a întrunit la începutul lunii iunie. A adoptat și ea un program național concretizat în proclamarea regatului Croației, Slavoniei și Dalmației care urma să dispună, de asemenea, de un guvern, for legislativ și armată proprie. Suveranul regatului, ca și în cazul Voievodinei, era considerat împăratul Ferdinand ca monarh al întregului Imperiu habsburgic și nu în calitatea lui de rege al Ungariei. Programul adoptat la Zagreb echivala cu păstrarea și întărirea autonomiei de care a beneficiat Croația de-a lungul Evului Mediu. La încheierea activității ei, Dieta de la Zagreb a adresat țăranilor croați îndemnul de a se înarma și de a contribui la formarea unei armate naționale, capabilă să apere autonomia țării lor.²

² *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, vol. II, București, 1979, p. 230-233; idem, vol. IV, București, 1988, p. 333-335 și 395-396; idem, vol. V, București,

Spre deosebire de conducătorii sârbilor și croaților, reprezentanții nobilimii ardeleni se vor arăta dispuși să renunțe la autonomia Transilvaniei, optând pentru uniunea cu Ungaria din primele săptămâni ale revoluției pașoptiste. Împotriva uniunii se va pronunța numai o fracțiune a aristocrației conservatoare condusă de cancelarul aulic al Transilvaniei de la Viena, baronul Josika Sámuel și de fratele acestuia Josika Lajos, comitele suprem al comitatului Dăbâca. Ei preconizau păstrarea autonomiei Ardealului în speranța că astfel s-ar evita extinderea și aici a reformelor din Ungaria. Din corespondența purtată cu guvernatorul Transilvaniei Teleki József de către cancelarul Josika rezultă că el și fratele său considerau reformele din Ungaria un pericol pentru pozițiile deținute de nobilimea ardeleană, în perspectiva desființării iobăgiei și a eventualului acces la funcții în aparatul de stat a reprezentanților românilor majoritari numeric.

Liderii nobilimii liberale au reușit însă să neutralizeze opoziția fraților Josika și a susținătorilor lor, prin convingerea celei mai mari părți a aristocrației conservatoare, în frunte cu membrii Guberniului de la Cluj și cu guvernatorul Teleki, că uniunea cu Ungaria reprezenta o variantă mai sigură pentru perpetuarea puterii economice și politice a nobilimii în ansamblul ei, decât păstrarea autonomiei Transilvaniei. Drept consecință, începând cu sfârșitul lunii martie și cu prima decadă din aprilie, Guberniul și guvernatorul vor acționa cu perseverență pentru a obține aprobarea monarhului în vederea convocării Dietei ardeleni în vechea ei formă medievală pe Stări privilegiate.

Cancelarul aulic Josika a încercat să-l lămurească pe guvernatorul Teleki să amâne convocarea dietei. Guvernatorul nu s-a lăsat însă convins, ci, la 30 martie, a înaintat direct împăratului Ferdinand petiția Guberniului, prin care i se solicita consimțământul pentru întrunirea cât mai grabnică a Dietei Stărilor privilegiate. La 3 aprilie, Cancelaria aulică de la Viena a primit rescriptul imperial ce pretindea Guberniului și guvernatorului să înainteze propunerea privind data și locul întrunirii dietei. Cinci zile mai târziu guvernatorul Teleki vestea oficialitățile comitatense, districtuale și scăunale că a răspuns rescriptului imperial, propunând convocarea Dietei pe data de 29 mai la Cluj. Împăratul Ferdinand a aprobat data propusă la 9 aprilie, când a sancționat legile votate de Dieta ungară de la Bratislava, între care figura și aceea a uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Aprobarea i-a parvenit Guberniului de la Cluj în 10 aprilie, ceea ce l-a determinat ca a doua zi să expedieze circulare adresate Stărilor privilegiate din comitate, scaune și districte. Prin ele erau invitate să-și trimită deputații pe 29 mai la Cluj, conform

1992, p. 69; idem, vol. VI, București, 1998, p. 70-72 și 93-99; L. Cerovič, *Adunarea din mai 1848 de la Karlovci*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa centrală*, p. 147-151; Șt. Bugarski, *Aspecte din implicarea sârbilor din Timișoara și împrejurimi la evenimentele din 1848-1849*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa centrală*, p. 173-175; M. Kumovič, *“Matica srpska” în revoluția din 1848-1849*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa centrală*, p. 153-157.

prevederii legii XI din 1791. La 20 aprilie va fi publicat programul dezbaterilor dietale în limba română, a doua zi în germană, iar la 5 mai în maghiară.³

Colaborarea liderilor nobilimii liberale cu fracțiunea conservatoare, reprezentată de Guberniu și de guvernator, pentru a obține aprobarea convocării dietei pe Stări privilegiate în vederea votării uniunii apare firească. Ea se explică prin faptul că majoritatea nobililor mari și mijlocii care dețineau puterea politică erau maghiari și maghiarizați. De aceea, anexarea Ardealului la Ungaria prin votarea legii uniunii nu le periclita pozițiile politice deținute înainte de 1848, chiar dacă renunțau la propria dietă și la Cancelaria aulică de la Viena. Dimpotrivă, le asigura păstrarea monopolului exercitării funcțiilor în dregătoriile existente la nivelul comitatelor, scaunelor și districtelor. Totodată uniunea trebuia să contribuie la consolidarea pozițiilor deținute prin unirea forțelor ei cu ale nobilimii din Ungaria. Printr-o propagandă susținută în lunile aprilie și mai, liderii nobilimii liberale vor reuși să câștige pentru uniune majoritatea micilor nemeși, a orășenilor și a intelectualilor maghiari, precum și a grănicerilor și a țăranilor liberi secui.

Propaganda prounionistă nu va obține însă nici adeziunea patriciatului sășesc, nici aceea a intelectualilor români. Patriciatul reprezentat de Universitatea săsească și de comesul Franz Salmen de la Sibiu se va opune uniunii, deoarece înglobarea Transilvaniei în Ungaria mare îi amenința pozițiile politice deținute înainte de 1848. Iată de ce principalii exponenți ai intereselor patriciatului vor încerca, pe de o parte să obțină sprijinul Curții imperiale și al Guvernului de la Viena pentru a condiționa aprobarea uniunii de garantarea păstrării autonomiei "Pământului crăiesc" sau sășesc de dinainte de revoluție. Pe de altă parte se vor strădui să ajungă la o colaborare cu cei mai hotărâți intelectuali români antiunioniști pentru a se sprijini reciproc. Intelectualii români antiunioniști se declarau susținători ai menținerii autonomiei Transilvaniei, deoarece erau conștienți că la nivelul ei aveau șanse mai mari de a accede la puterea politică, de la care au fost excluși până în 1848, decât într-o Ungarie mare reconstituită.⁴

În strădaniile lor de a accede la funcții publice pentru a-și promova interesele, intelectualii români își vor apropia țăranii de aceeași etnie care constituiau majoritatea populației din comitate și districte. Apropierea a fost stimulată de nobilime prin refuzul ei de a le acorda intelectualilor drepturi politice, iar în cazul țăranilor de a accepta desființarea iobăgiei înainte de întrunirea Dietei de la Cluj. Iobagii nu s-au împăcat însă cu prelungirea obligațiilor lor feudale. După ce au aflat de sistarea lor în Ungaria, Banat, Crișana și Maramureș se vor

³ *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania* (Documente), vol. I, București, 1977, p. 68-71, 144-145, 152-153, 184-185, 191-192, 242-243, 254-256, 271-272, 343-344 și 428-431; *Documente*, vol. II, p. 179-180 și 219-220; *Documente privind revoluția de la 1848-1849 în țările române. C. Transilvania*, vol. III, București, 1982, p. 195 (în continuare prescurtat: *Documente*).

⁴ *Documente*, vol. IV, p. 319-331; L. Botezan, *Op. cit.*, p. 242-243.

împotrivi continuării prestațiilor urbariale indiferent că erau români, maghiari sau secui.

În acțiunile de contestare a obligațiilor iobăgești, țăranii români vor fi încurajați de preoți, păstorii lor sufletești. Susținându-le revendicările, preoții vor avea posibilitatea de a le cultiva sentimentul solidarității naționale, începând cu săptămânile premergătoare primei Adunări de la Blaj. Celor care vor participa la această Adunare în 30 aprilie li se vor insufla sentimentul mândriei de neam de către tinerii canceliști și avocați Ioan Buteanu, Avram Iancu, Ioan Suciu, Alexandru Papiu-Ilarian etc. în fruntea cărora se va situa Simion Bărnuțiu. Un rol hotărâtor în formarea conștiinței naționale a țăranilor români îl va îndeplini a doua Adunare de la Blaj din 15-17 mai. La această Adunare delegații satelor iobăgești se vor angaja prin jurământ să susțină programul național formulat de tinerii intelectuali, deoarece avea subsumată și componenta socială ce viza desființarea iobăgiei. Iar după încheierea Adunării, în săptămânile ce-au urmat, delegații satelor reveniți la casele lor vor răspândi printre consăteni ideile însușite acolo. Totodată, delegații își vor convinge semenii că aveau în tinerii intelectuali apărători și conducători, în care puteau să aibă încredere. De aceea, se poate afirma că, prin urmările ei, a doua Adunare de la Blaj a creat premisele integrării țăranilor români, alături de tinerii intelectuali, într-o națiune modernă, la fel ca în cazul celorlalte naționalități din Imperiul habsburgic. Integrarea țăranilor români în propria națiune va asigura tinerilor intelectuali baza socială necesară susținerii activității lor pentru drepturi politice. La consolidarea sentimentului solidarității naționale în rândurile țăranilor români vor contribui execuțiile militare coordonate de autoritățile nobiliare pentru reprimarea împotrivirilor contra slujbelor iobăgești care vor culmina cu evenimentele tragice de la Mihalț, de la începutul lunii iunie, soldate cu zeci de morți și răniți. Reprimările le vor întări pe de o parte resentimentele antinobiliare, iar pe de altă parte le va permite să constate că singurii care se solidarizau cu ei și le luau apărarea erau proprii intelectuali. Din acest punct de vedere revoluția va reprezenta încă din primăvara anului 1848 o etapă importantă în procesul de constituire a națiunilor moderne, nu numai în cazul românilor și maghiarilor, ci și în rândurile celorlalte naționalități din monarhia habsburgică.⁵

Urmările celei de a doua Adunări de la Blaj au provocat nelinește și îngrijorare Guvernului de la Cluj și principalilor lideri ai nobilimii ardelenе datorită: programului național revendicativ adoptat acolo; desemnării delegațiilor care să prezinte acest program sub forma unei petiții, atât împăratului de la Viena, cât și anunțatei Diete de la Cluj ce urma să-și înceapă activitatea la 29 mai; alegerii unui Comitet național ce-și va stabili sediul la Sibiu pentru a primi răspunsurile date delegațiilor la Viena și Cluj și a decide orientarea ulterioară a

⁵ T. Pavel, *Revoluția de la 1848 o șansă irosită de reconciliere în Europa centrală și răsăriteană*, în *Revoluția de la 1848-1849 în Europa centrală*, p. 51-52.

acțiunilor menite să deschidă perspectiva accesului elitei intelectuale a românilor la puterea politică.

Contracararea acestor acțiuni a devenit o adevărată obsesie pentru liderii nobilimii liberale în a doua jumătate a lunii mai. Obsesia va fi determinată de hotărârea lor de a conserva cu orice preț puterea politică numai pe seama categoriei sociale pe care o reprezentau. Ea se reflectă convingător în corespondența dintre acești lideri în intervalul cuprins între 17 și 29 mai. Astfel, încă la 17 mai, deci în ultima zi a Adunării de la Blaj, cei mai de seamă reprezentanți ai nobilimii liberale, în frunte cu contele Bethlen János senior, au semnat o scrisoare adresată președintelui Tezaurariatului Transilvaniei, groful Mikó Imre, chemat la Curtea imperială de la Viena pentru a i se oferi provizoriu funcția de cancelar aulic în locul demisionarului Jósika Sámuel. Semnatarii îi atrăgeau atenția că participanții la Adunarea de la Blaj s-au pronunțat fie pentru respingerea, fie pentru amânarea votării de către dietă a legii uniunii până la recunoașterea românilor ca națiune politică distinctă. Întrucât și patricienii sași instigau contra uniunii, îl implorau pe Mikó să primească funcția oferită care i-ar fi permis să susțină interesele nobilimii la Curtea imperială și să dejoace “intrigile” adversarilor săi.

O zi mai târziu, la 18 iunie, un martor ocular al Adunării de la Blaj, profesorul aiudean Szász Károly, cooptat în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din Guvernul de la Pesta ca secretar, îi înainta primului ministru Batthyányi un lung raport despre desfășurarea și hotărârile ei. În raport insinua că participanții la Adunare ar fi adoptat o atitudine antiunionistă, datorită influenței patriciatului săsesc care, la rândul lui, ar fi făcut jocul unor cercuri politice influente din capitala Imperiului habsburgic. Raportorul își motiva suspiciunea cu jurământul de fidelitate prestat împăratului Ferdinand de către participanții la Adunare, dublat de cel de susținere a revendicărilor proprii lor națiuni. El insista mai ales asupra doleanței ca uniunea să nu se decidă “fără consimțământul națiunii române”. În acest sens atrăgea atenția că participanții la Adunare au susținut revendicarea potrivit căreia trebuia să se desființeze mai întâi iobăgia, pentru ca românii să-și poată alege proprii deputați proporțional cu numărul lor, iar aceștia să se pronunțe, împreună cu reprezentanții celorlalte națiuni, asupra acceptării sau respingerii uniunii. Comentând revendicarea, Szász Károly exprima părerea că prin ea se urmărea să se impună apropiatei diete convocată pe Stări privilegiate, să nu adopte nici o hotărâre cu privire la uniune. Iată de ce îi cerea premierului Batthyányi ca delegația pe care o va conduce la Viena, să nu revină la Pesta decât după ce va obține aprobarea monarhului pentru dezbaterea de către Dieta ardeleană a proiectului legii uniunii.

Tot în 18 mai sau în ziua următoare a redactat o descriere asemănătoare a celei de a doua Adunări de la Blaj tânărul Jakab Elek, viitorul istoric, pentru principalii lideri ai nobilimii liberale care i-au încredințat misiunea de a o supraveghea și de a consemna hotărârile adoptate acolo. În descrierea sa, Jakab Elek nu se referă la discursul ținut în catedrala de la Blaj, la 2/14, mai de către

Simion Bărnuțiu, ci la cuvântarea rostită de el în ziua următoare în fața mulțimii de pe Câmpia Libertății. Relatarea prezintă importanță, deoarece din ea rezultă că discursul din 3/15 mai a luat forma unui dialog între vorbitor și auditori. Pe parcursul dialogului oratorul a abordat probleme privind: recunoașterea românilor ca națiune egal îndreptățită cu maghiarii și sașii; constituirea unui teritoriu autonom din comitatele, districtele și scaunele cu populație majoritară românească; folosirea în administrația și justiția acestui teritoriu a limbii române, alături de maghiară și germană; declararea Transilvaniei ca țară a națiunii române; abolirea obligațiilor iobăgești fără despăgubire; respingerea uniunii și hotărârea de a o contesta în cazul că va fi votată de apropiata Dietă de la Cluj fără participarea românilor; afirmarea atașamentului față de împăratul Ferdinand etc. La descrierea sa informativă, Jakab Elek a anexat programul național revednicativ adoptat la Blaj și textul jurământului prestat acolo.

Pe baza informațiilor furnizate de Jakab Elek, zece din cei mai importanți lideri ai nobilimii liberale ardeleni au înaintat, la 20 mai, un memoriu Guvernului de la Pesta. În memoriu insistau mai ales asupra primului și ultimului punct al programului adoptat la Blaj. Referitor la întâiul punct atenționau că prin formularea imperativă: “populația românească dorește să fie recunoscută națiune constituțională”, românii nu se mulțumeau cu drepturile ce urmau să li se acorde prin noua constituție a Ungariei ca cetățeni individuali ai națiunii maghiare. Ei râvneau să obțină statutul de națiune politică distinctă, egal îndreptățită cu Stările privilegiate provenite din evul mediu. Cu același scop au revendicat românii prezenți la Blaj un teritoriu autonom care să cuprindă jurisdicțiile, unde formau o majoritate compactă. Semnatarii memoriului recunoșteau că, dacă li s-ar accepta solicitanților o atare revendicare, toate comitatele și districtele precum și cele mai multe scaune săsești ar intra într-un astfel de teritoriu. Excepție ar fi făcut numai scaunele secuiești și unele orașe privilegiate. Pe teritoriul autonom revendicat ar fi urmat să prevaleze utilizarea limbii române în administrație și justiție. În această perspectivă participanții la Adunarea de la Blaj au pretins ca pe viitor toate legile să fie publicate în română, maghiară și germană.

În comentariul dedicat ultimului punct al programului de la Blaj, semnatarii memoriului îl redau mai întâi în formularea: “națiunea [română] dorește ca națiunile recepte să nu ia în discuție uniunea, până ce ea nu va fi reprezentată în dietă prin deputații săi”; în caz contrar n-o va recunoaște. Comentariul continua cu constatarea că, dacă românilor li s-ar recunoaște oficial statutul de națiune politică, ar avea posibilitatea “să împiedice uniunea în colaborare cu națiunea săsească”. Pentru a se evita o astfel de eventualitate, autorii memoriului avertizau că, dacă uniunea nu se va vota în Dieta Stărilor privilegiate ce se va întruni la Cluj, fără participarea reprezentanților românilor, în viitor înfăptuirea ei va deveni problematică. Ei motivau aserțiunea cu argumentul că în scurt timp se va produce o dezvoltare accentuată a națiunii române, încât ea va putea s-o împiedice într-o dietă viitoare și astfel conjunctura favorabilă din 1848 nu se știa dacă se va mai repeta. În plus mai avertizau că, dacă românii ar fi

recunoscuți ca națiune egal îndreptățită, ei ar oferi un exemplu de urmat și celorlalte naționalități din Ungaria. Argumentau, de asemenea că, în cazul satisfacerii revendicării românilor s-ar leza interesele maghiarilor, prin care semnarii memoriului înțelegeau de fapt nobilimea ungurească. Iată de ce insistau ca Guvernul de la Pesta să facă uz de toată influența pe care o avea la Curtea imperială, pentru ca nu cumva să se dea un răspuns favorabil petiției formulată la Blaj, întrucât prin ea se solicita amânarea discutării uniunii de către apropiata Dietă de la Cluj, până ce românii vor fi recunoscuți ca națiune politică egal îndreptățită.⁶

La semnale de alarmă ale liderilor nobilimii liberale privind revendicările românilor formulate la Blaj au reacționat aproape concomitent Guvernul de la Pesta și Guberniul de la Cluj. Cel dintâi a procedat, în aceeași zi în care a primit memoriul menționat al celor zece, la numirea unui împuternicit pentru a-l reprezenta la Dieta de la Cluj în persoana baronului Perényi Zsigmond, comitele suprem al comitatului Ugocea. Acestuia i s-au pus la dispoziție legile Dietei ungare de la Bratislava, sancționate de împărat. O atenție deosebită i s-a recomandat să acorde legii VII privind uniunea Transilvaniei cu Ungaria, pentru a mijloci adoptarea uneia similară și de către Dieta de la Cluj. De altfel, principala lui misiune era de a asigura votarea de către această dietă a legii uniunii “cu orice preț”. La îndeplinirea misiunii sale trebuia să colaboreze cu baronul Kemény Dénes, cooptat secretar în Guvernul ungar, care urma să participe la Dieta clujeană ca deputat. Lui Perényi i s-a mai recomandat să grăbească dezbaterile la Cluj, pentru ca deputații Transilvaniei să poată participa la parlamentul comun de la Pesta, programat să-și înceapă activitatea la 2 iulie. La 25 mai, Perényi îl anunța pe ministrul de interne Szemere Bertalan că i-a primit instrucțiunile și cu ele se va îndrepta a doua zi spre Cluj. Rapoartele pe care Perényi i le va trimite cu regularitate lui Szemere constituie importante surse documentare referitoare la discuțiile și problemele ridicate în timpul activității ultimei Diete ardeleni convocată pe Stări privilegiate.

La rândul lui, Guberniul de la Cluj și-a manifestat nemulțumirea față de modul cum a fost prezidată Adunarea de la Blaj printr-o muștrare adresată celor doi episcopi români la 22 mai. Prin această muștrare le reproșa că: n-au respectat indicațiile ce li s-au dat la 17 aprilie de a convoca numai o consfătuire a protopopilor și a unor intelectuali în vederea elaborării petiției ce urma să fie înaintată apropiatei diete; au permis transformarea unei simple consfătuiri într-o Adunare națională; au încuviințat să se adopte în locul unei petiții un program național; au admis depunerea unui jurământ de către participanți pentru susținerea programului revendicativ, în vederea proclamării românilor ca “națiune independentă și constitutivă” pe baza principiului egalității, ceea ce contravenea legilor în uz; nu s-au opus nici alegerii celor două delegații pentru a prezenta

⁶ *Documente*, vol. IV, p. 162-164, 201-206, 284-289, 290-293 și 497-503; L. Botezan, *Op. cit.*, p. 246-247.

monarhului și dietei programul adoptat la Blaj, nici desemnării unui Comitet național din 12 persoane care și-a stabilit sediul la Sibiu și avea menirea de a convoca o altă Adunare, după ce cele două delegații vor aduce răspunsurile de la Viena și Cluj.

La mustrarea Guberniului a răspuns în 25 mai episcopul Șaguna, în calitatea lui de copreședinte al Adunării de la Blaj. În răspunsul său, episcopul informa Guberniul că intenționa să se adreseze împăratului Ferdinand, pentru a obține aprobarea continuării ședințelor Comitetului național până ce va reveni delegația care a dus petiția cu programul de la Blaj la Curtea imperială. Pentru a obstrucționa această intenție, la 3 iunie Guberniul s-a plâns monarhului că în răspunsul său Șaguna a îndrăznit să caracterizeze de mai multe ori întrunirea de la Blaj ca "Adunare națională". Totodată i-a cerut să nu încuviințeze eventuala intervenție a episcopului în favoarea continuării ședințelor Comitetului național. În aceeași zi guvernatorul Teleki a apelat atât la Consiliul Tezaurariatului de la Sibiu, cât și la primarul acestui oraș. Tezaurariatului i-a pretins să interzică a mai participa la ședințele Comitetului național concepștilor săi Paul Dunca și Petru Man, iar primarului să ia măsuri pentru anihilarea activității acestui comitet.⁷

Paralel cu măsurile întreprinse de Guvernul ungar și de Guberniul ardelean, în zilele premergătoare întrunirii Dietei la Cluj principalii lideri ai nobilimii liberale au desfășurat o activitate febrilă. Ea viza găsirea soluțiilor care să le permită împiedicarea românilor de a-și trimite proprii deputați în organul legislativ comun, programat să-și înceapă sesiunea în 2 iulie la Pesta. Aceeași preocupare se reflectă în scrisoarea pe care baronul Wesselényi Miklós a trimis-o, la 26 mai, prietenului său Deák Ferenc, ministru și el în Guvernul provizoriu ungar. Din conținutul scrisorii rezultă că, în această zi, semnatarul ei a luat parte la o consfătuire, la care au fost prezenți Bethlen János senior, Kemény Domokos, Kemény Dénes, Teleki Domokos, Zeyk József, Zeyk Károly, Szász Károly și alții. În timpul consfătuirii s-au discutat probleme privind modul de desfășurare a lucrărilor Dietei ce urma să înceapă la 29 mai, precum și hotărârile pe care ea trebuia să le adopte. Cea dintâi problemă s-a referit la impunerea luării în dezbateri de către deputații dietali, în prima sau în a doua zi, a legii a VII-a despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria, votată de Dieta de la Bratislava. Durata discuțiilor trebuia să fie redusă la minimum și să se încheie cu adoptarea ei. În aceeași zi o delegație va porni cu legea votată spre Viena pentru a fi sancționată cât mai repede de împăratul Ferdinand.

La consfătuirea din 26 mai discuții mai ample a prilejuit problema legii electorale care urma să fie dezbătută de către Dieta de la Cluj imediat după aceea a uniunii. Pe baza ei se preconiza să fie trimiși deputații ardeleni pe data de 2 iulie în parlamentul comun de la Pesta. Discuțiile au fost determinate de chestiunea reprezentării în acest for legislativ a deputaților din Dieta de la Cluj sau a altora desemnați, cel puțin formal, printr-un scrutin reprezentativ ca în Ungaria. În

⁷ *Documente*, vol. IV, p. 358-369; idem, vol. V, p. 449-455.

timpul discuțiilor s-a ținut seama că în Dieta ardeleană majoritatea deputaților vor fi nobili și deci vor avea o apartenență aristocratică. În schimb, cei ce vor fi aleși în Ungaria vor prezenta un profil democratic. Cu toate acestea, participanții la consfătuire s-au pronunțat împotriva alegerii deputaților ardeleni pentru dieta comună pe baza legii electorale din Ungaria. Ei și-au justificat opoziția împotriva unor astfel de alegeri cu argumentul că în comitate și districte, în cele mai multe jurisdicții săsești și în câteva orașe din Transilvania, românii îi întreceau numeric pe maghiari și respectiv pe sași. În consecință, pe baza unui scrutin electoral reprezentativ românilor li se va crea posibilitatea de a trimite majoritatea deputaților din Transilvania în parlamentul pestan. O atare perspectivă a devenit reală după a doua Adunare de la Blaj, la care s-a afirmat dorința românilor de a fi recunoscuți ca națiune și de a-și exercita influența în viața politică. Dorința lor se putea îndeplini, deoarece în urma Adunării de la Blaj țărani români și-au format o conștiință națională și de aceea, dacă vor primi drept de vot, vor participa cu “o înflăcărare tinerească” la desemnarea propriilor deputați.

În vederea evitării unei atari perspective unul din vorbitori și anume profesorul aiudean Szász Károly a sugerat să se impună alegeri indirecte. El a propus în acest sens să se adopte procedeul desemnării unor delegați asemănători cu cei aleși în Ungaria pentru congregațiile sau consiliile comitatense care au contribuit la constituirea comitetelor permanente jurisdicționale, menite a asigura ordinea instituită prin revoluție. După Szász Károly acest tip de alegători indirecti, care în Ungaria au participat numai la constituirea congregațiilor comitatense, în Transilvania ar fi putut să-și dea simbolic votul cu ocazia desemnării deputaților pentru dieta comună. Baronul Keményi Dénes, invocând propunerea lui Szász Károly, a completat-o, pronunțându-se pentru participarea celor cu drept de vot indirect numai prin intermediul reprezentanților lor din comitetele jurisdicționale permanente. Cei mai mulți dintre participanții la consfătuirea din 26 mai au optat însă pentru propunerea ca delegații cu drept de vot indirect să fie stabiliți, fie câte unul la o sută de case sau fumuri, fie la unul, cel mult doi de fiecare localitate. În lunga sa epistolă baronul Wesselényi Miklós recunoștea că și într-un caz și în celălalt scrutinul electoral nu va fi similar cu acela din Ungaria, ci doar un simulacru ori o caricatură a reprezentării populare. Indiferent de varianta expusă în timpul consfătuirii din 26 mai, alegerea deputaților nu va fi “mai puțin aristocratică decât până acum”. O asemenea desemnare a deputaților cu greu i-ar mulțumi pe cei ce se opuneau “vechiului sistem”.

Dar, cu toată recunoașterea inechității propunerilor făcute la consfătuire, semnatarul scrisorii a continuat să dezvolte argumente împotriva scrutinului electoral reprezentativ. De pildă, el argumenta că punerea în discuție a unei noi legi electorale la Dieta ce se va întruni la Cluj, care ar dezavantaja nobilimea, ar putea determina prelungirea dezbaterilor și implicit a sesiunii dietale. Totodată făcea posibilă manifestarea unor nemulțumiri în rândurile deputaților secui și sași, în eventualitatea că li s-ar fi lezat interesele. Prolungirea discuțiilor dietale și, drept consecință, întârzierea sancționării proiectului legii uniunii de către monarh,

nu le considera oportune din punctul de vedere al intereselor nobilimii. Întârzierea ar fi creat perspectiva ca reprezentanții nemeșimii să nu participe de la început la lucrările forului legislativ comun și chiar să absenteze la prima sesiune parlamentară. Cu scopul de a evita o atare eventualitate, participanții la consfătuire au optat pentru soluția prezenței la prima sesiune a dietei comune a deputaților ce urmau să se întrunească peste trei zile la Cluj. Ulterior ei ar fi putut să fie înlocuiți cu alți deputați aleși cu prilejul unui nou scrutin electoral. De altfel, mulți dintre cei ce au luat cuvântul cu ocazia consfătuirii s-au pronunțat împotriva alegerii unor noi deputați. Ei au motivat că, întrucât Dieta de la Cluj va vota legea a VII-a despre uniune de la Bratislava, problema reprezentării ardelenilor o va decide viitorul for legislativ al Ungariei reconstituite și nu acela al Transilvaniei care-și va înceta curând activitatea. Spre finalul scrisorii sale, baronul Wesselényi a insistat asupra necesității ca sesiunea apropiatei Diete de la Cluj să nu dureze mult, întrucât vor fi necesare noi alegeri pentru parlamentul comun. Numai astfel se putea evita, pe de o parte riscul ca dezbaterile să alunece pe o pantă defavorabilă uniunii, iar pe de altă parte pericolul creierii unei atmosfere contrară intereselor nobilimii prin stimularea acțiunilor revendicative ale românilor.⁸

Analiza epistolei baronului Wesselényi Miklós prezintă interes, fiindcă sintetizează conținutul discuțiilor consfătuirii din 26 mai. Ea demonstrează că, înainte cu trei zile de întrunirea Dietei Stărilor privilegiate la Cluj, liderii nobilimii liberale au convenit ce direcție să dea discuțiilor și hotărârilor ei. O grijă deosebită urma să acorde adoptării de către dietă a acelor legi care să asigure perpetuarea monopolului puterii politice pentru reprezentanții nobilimii și în noua conjunctură revoluționară. Pentru conservarea puterii nobilimii, dietei trebuia să i se impună să adopte cu prioritate legi astfel concepute, încât să împiedice accesul intelectualilor români la funcții decizionale în aparatul de stat central și local. Noile legi vor avea deci menirea de a-i ține pe reprezentanții românilor ardeleni în stare de inferioritate din punct de vedere politic, ca și înainte de revoluție.

Având aprobarea împăratului, Dieta Transilvaniei s-a întrunit în 29 mai 1848 la Cluj, așa cum a dorit nobilimea în vechea ei compoziție pe Stări privilegiate, deși revoluția cu caracter burghez era în plină desfășurare. Într-adevăr, ca și în dietele de dinainte de 1848, deputații care o alcătuiau aparțineau nobilimii, înaltului cler și patriciatului orășenesc privilegiat și el. Numărul lor s-a ridicat la 392. Dintre aceștia, 204 fuseseră numiți de către monarh și de aceea se numeau regaliști, ceilalți 88 fiind aleși. Între cei 204 deputați care îl reprezentau pe monarh aproape 100 erau grofi sau conți și baroni. Ceilalți proveneau din rândurile nobilimii mijlocii și ale patriciatului orășenesc care au deținut sau îndeplineau funcții în aparatul administrativ central și local.

O apartenență socială similară aveau și cei 86 de deputați aleși de comitate, districte, scaunele secuiești și sășești, precum și de orașele și târgurile privilegiate. Dintre aceștia, comitatelor și districtului Făgăraș le-au revenit 18,

⁸ *Documente*, vol. V, p. 20-24.

scaunelor secuiești 10, scaunelor și districtelor săsești 22, iar orașelor și târgurilor privilegiate, denumite și taxaliste, 36. Din cei 28 de deputați ai comitatelor, ai districtului Făgăraș și ai scaunelor secuiești 12 erau baroni și conți, iar 16 nobili mijlocii. Reprezentanții orașelor și târgurilor taxaliste proveneau din rândurile patricienilor și ale micilor nobili. Sub aspect etnic din totalul celor aleși 60 erau maghiari și secui, 22 sași și 4 români, după nume. Cei patru români se numeau Ludovic Gola, Gligor Manoc, Constantin Papfalvi și Alexandru Brohățel. Ei n-au fost aleși însă în calitate lor de români, ci ca reprezentanți ai Stării privilegiate a taxaliștilor din orașele Hunedoara și Hațeg. De altfel și între cei 204 regaliști figurau patru români după nume: episcopul Ioan Lemeni, Alexa Nopcea, Francisc Nopcea și Vasile Nopcea. Dar ei, fiind numiți de monarh, reprezentau voința acestuia și nu a unor alegători români. Ei nici nu se vor manifesta ca deputați români.⁹

Îndeplinindu-și țelul de a asigura dietei o structură predominant nobiliară și maghiară, pentru liderii nobilimii liberale n-a mai constituit o problemă în a impune îndeplinirea obiectivelor planului făurit în consfătuirea din 26 mai. După ce prima zi a dietei s-a consumat cu discursurile specifice deschiderii ei oficiale și cu verificarea scrisorilor de acreditare ale deputaților aleși, ca și a listei regaliștilor, în ședința de dimineață din 30 mai s-a prezentat spre votare legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Legea s-a votat practic de către toți deputații, fără opoziție din partea sașilor, cărora nu li s-a dat posibilitatea de a-și expune condițiile formulate de alegătorii lor. Ei au fost puși în fața faptului împlinit, așa cum a prezis comesul Universității săsești Franz Salmen. În felul acesta s-a realizat una din principalele priorități ale nobilimii liberale și anume de a se evita discutarea mai întâi a primelor două propuneri prevăzute în decretul imperial, referitoare la desemnarea cancelarului aulic și a președintelui tribunalului suprem, motivându-se că prin votarea legii uniunii ele nu-și mai aveau rostul.

Faptul că deputații sași au fost puși în fața faptului împlinit, fără a li se da posibilitatea de a se consulta cu alegătorii lor, rezultă din procesele verbale ale consfăturilor ținute de ei în seara de 29 mai și în dimineața următoare, precum și din rapoartele trimise propriilor jurisdicții. În timpul consultării din 29 mai care s-a prelungit până după miezul nopții, discuțiile s-au purtat în contradictoriu. Unii deputați, ca cei ai scaunului Sighișoara și ai districtului Brașov, au înclinat să accepte uniunea, cu condiția să li se asigure revendicările privind păstrarea autonomiei și integrității jurisdicțiilor săsești. În schimb, deputatul scaunului Sibiu Konrad Schmidt a argumentat că deputații sași ar trebui să susțină unirea Transilvaniei cu toate provinciile Imperiului habsburgic și nu numai cu Ungaria. Sprijinit și de reprezentanții scaunului Mediaș, el a atenționat că prin conținutul proiectului legii uniunii, adoptat în consfăturile deputaților maghiari și secui, se urmărea extinderea dominației Ungariei și asupra Transilvaniei.

⁹ Idem, p. 122-129 și 175-182.

În final s-a încredințat deputatului Sighișoarei Karl Goos sarcina să redacteze până în dimineața următoare o declarație privind uniunea, cu care deputații sași să fie de acord în ședința dietală din 30 mai. Declarația prevedea că, întrucât deputații maghiari și secui o vor impune oricum prin numărul lor și cei sași s-o accepte, dacă li se va promite satisfacerea revendicărilor proprii. Această condiționare a fost modificată în consultarea de dinaintea ședinței dietale în sensul că ea va lua forma unui memoriu. Dar, în timpul votării legii uniunii, deputații maghiari și secui n-au admis ca în ea să se facă vreo referire la condițiile cuprinse în declarația colegilor lor sași.

Din nota informativă pe care deputații sași au adoptat-o în după amiaza zilei de 30 mai, pentru a-și justifica votul prounionist în fața propriilor jurisdicții, se desprinde că toate încercările lor de a-i convinge pe colegii maghiari și secui să amâne discutarea și votarea legii uniunii au rămas fără rezultat. La motivația invocată în nota informativă în legătură cu atmosfera și presiunile exercitate asupra deputaților sași pentru a-i forța să voteze uniunea, se poate adăuga și mărturisirea făcută de reprezentantul districtului Brașov, Elias Roth, în raportul justificativ înaintat la 31 mai Magistratului sau consiliului brașovean. El se referea la vizitele protocolare, pe care deputații sași le-au făcut în preziua votării legii uniunii: feldmaresalului Puchner în calitatea lui de împuternicit imperial la dietă, guvernatorului Teleki, președintelui dietal baronul Kemény Ferenc și liderului nobilimii liberale contele Bethlen János senior. La Bethlen János se afla și contele Zeyk József. În timpul discuțiilor cu acești doi lideri, ei le-au declarat că vor impune cu orice preț uniunea de teama copleșirii și înlăturării de la putere a celor trei „națiuni recepte” de către români prin ponderea lor numerică. Atenționarea explică de ce deputații districtului și orașului Brașov vor deveni cei mai fervenți susținători ai uniunii. Ei își vor justifica atitudinea prounionistă cu votul dat legii uniunii de către episcopul Lemeni „în numele națiunii române”, precum și cu promisiunile făcute de principalii lideri ai nobilimii că vor sprijini revendicările sașilor, pe care le vor considera juste, la viitoarea dietă comună. Semnatarul raportului recunoștea că prin votul prounionist deputații sași au nesocotit instrucțiunile primite din partea alegătorilor, încredințând satisfacerea revendicărilor „națiunii” lor bunăvoinței proximei Diete a Ungariei. Totuși considera votul just, argumentând că interesele sașilor ar fi fost mai amenințate de pretențiile românilor decât de uniunea cu Ungaria. Comesul sașilor Franz Salmen a atras însă atenția consiliului brașovean, care căuta să justifice votul prounionist al deputaților săi, că prin el se va provoca indignarea românilor, întrucât nu li s-a dat și lor posibilitatea de a se pronunța în problema uniunii.¹⁰

La baza votării uniunii a stat, așa cum s-a preconizat, legea VII adoptată de Dieta ungară de la Bratislava și sancționată de împăratul Ferdinand la 9 aprilie, împreună cu celelalte acte legislative ale acesteia. De altfel, recunoașterea influenței modelului ungar figura în preambulul legii uniunii, împreună cu

¹⁰ Idem, p. 255-264, 277-285, 323-330 și 375-380.

asigurarea că astfel se păstrau legăturile Ungariei și Transilvaniei cu monarhia, prevăzute în Pragmatica Sancțiune. Totodată se proclama formal că, la fel ca în Ungaria, și în Transilvania se extindea egalitatea în drepturi a tuturor locuitorilor „fără deosebire de naționalitate, limbă și religie”. Concomitent se abrogau toate legile anterioare, contrare principiului egalității în drepturi.

În legătură cu aplicarea legii VII în Transilvania se făceau câteva precizări referitoare la:

- a) corectarea prevederilor paragrafului al treilea în sensul că numărul deputaților pe care alegătorii ardeleni îi vor trimite în Dieta comună nu va fi de 69, ci de 73, deoarece orașele Gherla și Dumbrăveni, fiind considerate regești, vor avea dreptul la câte doi reprezentanți, la fel ca și Clujul, Târgu Mureșul și Alba Iulia;
- b) constituirea unei comisii regnicolare dintre deputații Dietei de la Cluj care vor informa Guvernul ungar în legătură cu detaliile definitivării uniunii și vor colabora la integrarea intereselor Transilvaniei în Ungaria printr-o lege care să confirme actul unionist;
- c) păstrarea aparatului administrativ și juridic al Transilvaniei în vechea lui structură, până ce viitoarea dietă comună va legifera contopirea lui cu acela al Ungariei; se excepta Cancelaria aulică a Transilvaniei de la Viena care se considera desființată, atribuțiile ei urmând să fie preluate de palatin și de ministerele de resort din Guvernul ungar; la fel se vor aplica prevederile legii VII din Ungaria în toate problemele civile, confesionale, fiscale și militare specifice întregii administrații;
- d) aducerea principiului responsabilității ministeriale la un numitor comun cu administrația în ce privește destituirea din funcții conform legii a III-a din Ungaria, prin limitarea lui numai la judecători și deci la justiție.

Ca o completare la votarea uniunii, Dieta a adoptat legea XXI din 1836, reînnoită și întărită printr-un decret imperial în aprilie 1848, referitoare la desprinderea de jurisdicțiile Transilvaniei a comitatelor Crasna, Solnocul de Mijloc și Zarand, a districtului Chioar și a orașului Zalău, care au fost anexate Ungariei pe parcursul lunii mai.¹¹

În ședința dietală din după amiaza zilei de 30 mai, care a urmat votării legii uniunii, conform prevederii din cuprinsul ei, s-au ales membrii comisiei regnicolare pentru ca ei să colaboreze cu Guvernul de la Pesta la definitivarea procesului de înglobare a Transilvaniei în Ungaria. Inițial s-au ales 27 de membri, cei mai mulți dintre ei deputați ai jurisdicțiilor și regaliști. Alături de ei au fost incluși episcopul Șaguna și consilierul tezaurarial Debreczeni Márton care nu erau deputați, iar în ziua următoare și alesul Clujului, Gyergyai Ferenc, ca reprezentant al orașelor regești. Din totalul celor 28 de membri 21 erau maghiari, 4 sași și 3 români. Între maghiari figurau cei mai de seamă lideri ai nobilimii liberale care s-au remarcat ca principali animatori ai înfăptuirii uniunii. Români erau episcopul

¹¹ Idem, p.224-227.

Ioan Lemeni ca regalist, Alexandru Bohățel deputat taxalist și episcopul Șaguna inclus în comisie deoarece și ortodoxismul urma să fie acceptat între religiile recunoscute oficial. La președinția comisiei regnicolare a fost desemnat guvernatorul Teleki József, în caz de forță majoră el putând să fie înlocuit de baronul Kemény Ferenc, președintele dietei.¹²

Despre primele ședințe ale Dietei de la Cluj îi scria lui Bărnăuțiu, la 4 iunie, S. Poruțiu ca membru al delegației aleasă la Adunarea Națională de la Blaj. În epistola sa oferea informații referitoare la: votul prounionist al episcopului Lemeni; încercarea acestuia de a modifica petiția de la Blaj înainte de a o prezenta dietei; neacceptarea discutării petiției de către prezidiul dietal care a decis trimiterea ei la arhivă ca un simplu act; obstrucționarea prin această decizie a intenției lui Bohățel de a convinge plenul dietei să discute petiția în vederea recunoașterii românilor ca națiune egal îndreptățită; răspunsul pe care i l-a dat lui Bohățel baronul Wesselényi Miklós că de aici înainte nu vor mai exista națiuni, ci numai „cetățeni liberi ai marii patrii maghiare”; încercarea episcopului Lemeni de a propune abrogarea Aprobatorilor și a altor legi vechi care conțineau calificative jignitoare la adresa românilor; intervenția dezaprobatore a deputatului Berzenczei și a altor vorbitori la propunerea episcopului, căruia i-au reproșat că a adus în discuție legi căzute deja în desuetudine; ironia baronului Kemény Dénes referitoare la Adunarea de la Blaj în legătură cu arborarea steagurilor „muscălești”; avertismentul privind decizia luată la Cluj de a se dizolva și interzice Comitetul național de la Sibiu; constituirea comisiei regnicolare în care s-au inclus cei doi episcopi români și Bohățel; adoptarea de către dietă a legii electorale după aceea a uniunii.¹³

Normal ar fi fost ca după votarea uniunii Dieta Transilvaniei să se autodizolve, iar legile din Ungaria să se extindă și aici, așa cum a propus comisarul Perényi într-un raport înaintat la 30 mai Guvernului de la Pesta și câteva zile mai târziu profesorul Szász Károly. Sub pretextul că trebuia așteptată sancționarea legii uniunii de către monarh, Dieta de la Cluj își va continua însă activitatea cu intermitențe până la 18 iulie, votând 11 legi. Unele din ele, care nu lezau interesele nobilimii ardelenе, vor fi identice de fapt cu cele din Ungaria. În această categorie pot fi considerate: legea a VII-a despre purtarea comună a sarcinilor publice care o reproducea pe aceea cu nr. VIII a Dietei de la Bratislava; legea a VIII-a despre presă care era o copie a celei cu nr. XVIII din Ungaria; Legea a X-a despre întreținerea drumurilor care echivala cu extinderea prevederilor legii XXX din Ungaria și în Transilvania.

Dar, potrivit înțelegerii menționatei consfătuiri din 26 mai, liderii nobilimii liberale vor impune dietei, în zilele imediat următoare votării uniunii, adoptarea a trei legi formulate astfel încât să asigure perpetuarea puterii politice și

¹² Idem, p. 132-134 și 185-187.

¹³ Idem, p. 503-504.

economice pentru întreaga nemeșime. În ordinea votării lor un astfel de rol urmau să îndeplinească: legea electorală, legea gărzilor naționale sau cetățenești și legile urbariale.

Un proiect al legii electorale nu figura însă între propunerile decretului imperial trimis Dietei ardelene pentru a le discuta și adopta. Sfidând decretul, liderii nobilimii liberale vor impune deputaților votarea unei legi electorale speciale pentru Transilvania care va prelua din cea ungară numai paragrafele ce favorizau electoratul maghiar în general și cel nobiliar în special. În schimb se omiteau acele prevederi ce ar fi permis accesul românilor la puterea politică, pe care nobilimea o voia rezervată numai pentru sine.

Rapoartele baronului Perényi, înaintate la 30 și 31 mai ministrului de interne Szemere, dezvăluiau că în aceste două zile a asistat la dezbateri susținute în cadrul unor consfătuiri ale deputaților maghiari și secui referitoare la proiectul legii electorale. În primul raport Perényi menționa că în timpul discuțiilor unii vorbitori au propus soluția ca la viitoarea dietă comună de la Pesta să participe deputații de la Cluj, până când vor fi înlocuiți de cei aleși pe baza „reprezentării populare”. El n-a fost de acord cu propunerea, ci a recomandat ca, până la sosirea legii uniunii sancționată de monarh, în congregațiile comitatense să se inițieze măsuri pentru ca la momentul oportun să se poată desfășura scrutinul electoral după modelul celui din Ungaria. Totodată s-a pronunțat pentru soluția adoptării și în Transilvania a bazelor noii structuri constituționale din Ungaria, diferită de cea veche. În acest sens a sugerat ca în locul unei noi legi electorale să fie votată aceea din Ungaria. Adoptarea legii ungurești nr. V ar fi dat drept de vot și în Transilvania noilor cetățeni care plăteau un impozit anual de 5 florini, echivalent cu cel ce se achita după o fostă sesie iobăgească de un sfert. I s-a obiectat însă că acest cens ar crea neajunsul ca unele sate cu o populație redusă numeric să dispună de 50 de alegători, în timp ce altele cu locuitori mai numeroși să nu aibă nici unul. De aceea se gândea ca în ziua următoare să facă propunerea de a se începe conscrierea celor cu drept de vot pe baza posesiunii funciare. Potrivit proiectului legii electorale ce urma să fie supus dezbaterilor, măsurile ce se impuneau pentru pregătirea alegerilor trebuiau să intre în atribuțiile Guberniului de la Cluj.

În raportul din 31 mai Perényi revenea cu unele precizări privind discuțiile din ziua precedentă. La propunerea lui de a se acorda drept de vot celor ce plăteau o dare de 5 florini, ca în Ungaria, s-a obiectat că era practic imposibilă conscrierea alegătorilor pe baza averii lor imobiliare până la viitoarea dietă comună. Acestei propuneri i s-a opus varianta votului indirect în sensul că fiecare sat să-și desemneze delegați în funcție de numărul locuitorilor, iar aceștia să se întrunească în centrele ciscumscripțiilor electorale, unde, împreună cu cei cu drept de vot direct, să aleagă un deputat. Un astfel de vot urma să fie valabil numai pentru trimiterea deputaților la dieta de la începutul lunii iulie, care va decide asupra sistemului electoral din Transilvania.

Despre atitudinea lui Perényi îi scria, la 30 mai, baronul Wesselényi Miklós amicului său Deák Ferenc. Wesselényi recunoștea că Perényi n-a fost de acord cu propunerea sa de a se trimite deputații de la Cluj la dieta comună. El a susținut ca după sancționarea legii uniunii să se facă alegeri pe baza legii electorale din Ungaria, fără a se elabora și adopta una deosebită pentru Transilvania. Perényi a subliniat că, procedându-se astfel, la viitoarele alegeri nu va participa doar electoratul aristocratic, ci și cel popular. Până la urmă el a acceptat totuși soluția alegerilor indirecte pentru localitățile rurale. Autorul scrisorii menționa de asemenea că Perényi a insistat ca, până la sosirea legii uniunii sancționată de monarh, să se constituie comisiile electorale pe circumscripții, pentru ca la momentul oportun să devină posibilă alegerea deputaților într-un timp cât mai scurt.

Wesselényi nu s-a putut abține să nu-i comunice lui Deák că, în timpul discuțiilor despre desemnarea membrilor comisiilor electorale, a propus ca aceștia să pună delegaților întrebarea privind acceptarea prezenței provizorii a deputaților de la Cluj la dieta comună, ulterior ei urmând să fie înlocuiți cu cei ce vor fi aleși pe baza „reprezentării populare”. În funcție de răspuns, numai acolo unde el va fi negativ să se organizeze noi alegeri. Altfel reprezentanții Transilvaniei nu vor putea fi prezenți la dieta comună în timp util. În continuarea expunerii sale, Wesselényi se pronunța pentru elaborarea la Cluj a unor norme care să ia în considerare interesele nobilimii ardelenice cu ocazia noilor alegeri, de ele trebuind să țină seama și Guvernul ungar.¹⁴

Proiectul legii electorale a fost dezbătut și în consultările din 31 mai și 1 iunie ale deputaților sași la dietă. În consfătuirea din după amiaza zilei de 1 iunie s-a exprimat opinia că proiectul n-ar trebui luat în discuție, până ce legea uniunii nu va fi întărită și sancționată de către monarh. Totuși, s-a ținut cont că data dietei comune s-a fixat pentru 2 iulie, iar alegerile urmau să se facă pe baza votului reprezentativ. De aceea, deputații sași au decis să formuleze dezideratul ca în scaunele și districtele lor să se admită efectuarea scrutinului electoral conform principiilor cuprinse în paragraful al treilea din legea a VII-a, adoptată de Dieta de la Bratislava. Invocând aceste principii, propunerea lor viza limitarea dreptului de vot: în Brașov și Sibiu la cei ce dispuneau, împreună cu familiile lor, de o avere în valoare de 1200 florini, iar în celelalte orașe săsești de 800 florini; în târguri la cei ce până în 1848 au achitat anual un impozit de 8 florini. Propunerea urmărea, evident, să reducă la minimum pericolul apariției unor eventuali concurenți ai patriciatului săsesc pe teritoriul „Pământului crăiesc”. De altfel, prin legea electorală patriciatul își păstra, ca și nobilimea, privilegiul dreptului de vot direct necondiționat de cens. Celelalte propuneri erau identice cu acelea cuprinse în proiectul legii electorale elaborat de deputații nobilimii maghiare și secuiești.¹⁵

¹⁴ Idem, p. 318-322, 335-338 și 357.360.

¹⁵ Idem, p. 264-267 și 286-288.

Cu tot protestul deputaților sași, în ședința dietei din 2 iunie s-a adoptat proiectul celor maghiari, deoarece, în afara propunerii acestora, nu s-a prezentat altul și nici opțiuni opoziționiste nu s-au manifestat. Proiectul a avut ca model legea electorală ungară, dar se deosebea de aceasta prin introducerea unor paragrafe noi. Astfel în paragraful al doilea al legii din Ungaria se preciza că primeau drept de vot direct toți foștii iobagi care, în urma eliberării lor, au devenit proprietari pe cel puțin un sfert de sesie. În schimb, în paragraful al patrulea al proiectului adoptat în Dieta de la Cluj se stabileau două categorii de alegători în localitățile rurale care erau fără consilii sătęști organizate: direcți și indirecti. În categoria celor cu vot direct erau incluși cei care, potrivit tabelelor de dare din 1848, urmau să plătească un impozit sau cens de 8 florini. În a doua categorie se încadrau locuitorii satelor care nu îndeplineau baremul acestui cens. Ei urmau să aleagă câte doi delegați în satele cu cel puțin 100 de case sau fumuri, iar acelea ce aveau sub această cifră numai câte unul. Drept urmare, sătęnii care alegeau astfel de delegați nu exercitau dreptul de vot decât indirect prin intermediul acestora. Se respectau astfel hotărârile consfăturii din 26 mai. Trebuie reamintit însă că în Ungaria votul indirect prin intermediul unor delegați s-a folosit numai cu prilejul desemnării reprezentanților satelor pentru congregațiile sau consiliile comitatense, nu și pentru alegerea deputaților în forul legislativ central, ca în Transilvania.

În ceea ce privește limita de vârstă, legea ungară stabilea dreptul de a vota la 20 de ani, iar pentru a fi ales deputat la 24 de ani. Legea adoptată de Dieta de la Cluj se referea numai la limita de 24 de ani pentru a putea candida la mandatul de deputat.

Paragraful al șaptelea al proiectului votat la Cluj prelua din legea uniunii numărul de 73 de deputați, pe care comitatele, scaunele secuiești și săsęști și orașele Transilvaniei urmau să-i trimită în Parlamentul comun de la Pesta. Interesant de semnalat este că între orașele, orașelele și târgurile privilegiate ce aveau dreptul să aleagă câte unul sau doi deputați nu figurau Aiudul, Turda și Dejul, deși ele erau reședințe comitatense ca și Clujul. Explicația constă în faptul că ele erau considerate orașe nobiliare și deci dintre locuitorii lor cei ce formau patriciatul aveau statutul social echivalent cu al nobililor.

Tot spre deosebire de legea electorală din Ungaria, în paragraful al optulea al proiectului ardelean se prevedea ca în jurisdicții să se constituie câte o circumscripție electorală pentru fiecare mandat de deputat la care aveau dreptul. Penultimul paragraf al legii votată de Dieta de la Cluj stabilea diurna la care erau îndreptățiți deputații în timpul sesiunilor parlamentare. În sfârșit ultimul paragraf acorda Guvernului împuternicirea de a stabili criteriile pe baza cărora trebuiau conșcriși alegătorii cu drept de vot.¹⁶

Analizând prevederile proiectului legii electorale ardelenе se poate conchide mai întâi că el stabilea pentru locuitorii Transilvaniei cu cel puțin o categorie de alegători în plus comparativ cu ai Ungariei. O primă categorie o

¹⁶ *Documente*, vol. II, p. 3-4 și vol. V, p. 228-232.

formau foștii privilegiați care își păstrau dreptul de vot direct, indiferent de starea materială și de pregătirea lor intelectuală. În a doua categorie se încadrau locuitorii orașelor și ai târgurilor, în cazul cărora dreptul de vot era condiționat fie de un potențial economic bine precizat, fie de apartenența la diferitele grupări ale intelectualilor vremii. Atât la prima cât și la a doua categorie dreptul de vot era similar cu acela din Ungaria.

Aparent asemănătoare era condiționarea dreptului de vot și la a treia categorie de alegători numită a censiștilor. Într-adevăr, atât în Ungaria, cât și în Transilvania în rândurile lor intrau noii cetățeni proveniți din iobagii emancipați deja sau care urmau să fie eliberați de povara obligațiilor urbariale. Dar în timp ce în legea electorală din Ungaria – în care au fost înglobate în luna mai jurisdicțiile din Partiumul nord-estic, iar anterior comitatele bănățene și vestice – censul electoral se fixa la un impozit anual de 5 florini, plătiți după un sfert de sesie, în Transilvania se stabilea la 8 florini. În Ungaria, Banat și Crișana, datorită reglementării urbariale din timpul Mariei Tereza, un sfert de sesie echivala în general cu 8-9 iugăre. Însă în Transilvania, unde pământul arabil era mai puțin productiv, se plătea anual un impozit de 8 florini după 15-20 de iugăre în zonele agricole și după o suprafață dublă sau chiar triplă în regiunile muntoase. Censul de 8 florini îi excludea de la dreptul de vot pe majoritatea iobagilor maghiari, secui și sași, însă din punct de vedere numeric într-o proporție mult mai însemnată pe cei români. Dezavantajarea censiștilor din Transilvania, în comparație cu cei din Ungaria, Banat și Crișana, era și mai accentuată, dacă se ia în considerare că în primul caz în cens intra și capitația, iar în cel de-al doilea nu se făcea o asemenea departajare. Or în Transilvania impozitul pe persoană sau capitația era în general mai împovăraător decât cel după pământ, animale și alte venituri. Capitația fusese stabilită înainte de 1848 la 2 florini anual pentru fiecare iobag și la 3 florini pentru jelerul urbarial. Povara ei sporea prin faptul că cei doi sau trei florini se percepeau nu numai de la capul familiei, ci de la toți membrii de sex bărbătesc din momentul împlinirii vârstei de 16 ani.

Excluderea de la dreptul de vot era practic aproape totală în cazul categoriei alegătorilor indirecti care a fost introdusă pentru forul legislativ doar în Transilvania cu scopul de a da o aparență de democratizare a scrutinului electoral. În realitate această categorie va fi introdusă cu scopul de a estompa privarea de drepturi politice a majorității populației ardeleni.

Simpla enumerare a categoriilor de alegători demonstrează că legea electorală adoptată de Dieta de la Cluj era un hibrid, o combinație între vechiul sistem de vot de sorginte feudală bazat pe Stări privilegiate și cel ce se voia nou și o întruchipare a principiului „reprezentării populare”. Conceput astfel, regimul politic pe care această lege îl inaugura poate fi considerat doar un început timid și needificator spre înlăturarea inegalității politice dintre diferitele categorii sociale provenite din feudalism și implicit dintre naționalitățile care conviețuiau în Transilvania. De fapt, noua lege electorală nu va înlătura inegalitățile, ci le va

perpetua în mai multe forme care pot fi demonstrate cu cifrele statistice ale vremii.

Datele statistice arată că, pe baza acestei legi, în 1848 și-au exercitat dreptul de vot în Transilvania aproximativ 110000 alegători. Dintre ei 74134 au fost nobili. E adevărat cifra cuprindea nu numai categoriile nobiliare propriu zise care înainte de revoluție fuseseră scutite de impozite și de serviciul militar, ci și armaliștii și așa-numiții “nobiles unius possessionis” ce aparțineau nemeșimii formal, numai cu numele. În rândurile micilor nobili, care erau preponderenți, intrau între 8000 și 16000 români. Ei viețuiau mai ales în districtele Chioar și Făgăraș, precum și în comitatele Hunedoara și Solnocul Interior. Însă în comparație cu micii nobili români, cei din scaunele secuiești se cifrau la 38679. Se impune să se precizeze că în această cifră intrau nu numai primorii considerați nobili mari și mijlocii, ci și primipilii cu statutul de mici nemeși precum și prixidarii echivalați cu categoria țăranilor liberi. Nobilii mari și mijlocii erau aproape în totalitate maghiari sau maghiarizați.

Dacă electoratul format din diferitele categorii de nobili a fost în număr de 74134, totalul alegătorilor censiști din Transilvania n-a ajuns decât la cifra de 8348. În comitatele Alba de Sus, Alba de Jos, Târnava, Turda, Cluj, Dăbâca, Solnocul Interior, Hunedoara și în districtul Făgăraș numărul alegătorilor cu drept de vot pe bază de cens s-a ridicat la 2255. Lor li s-au adăugat 548 de delegați cu drept de vot indirect din 174 sate cu peste o sută de case și 1241 de reprezentanți a tot atâtea localități cu mai puțin de o sută de fumuri. Totalul noilor cetățeni care-și vor exercita dreptul de vot la alegerile pentru Dieta comună de la Pesta spre sfârșitul primăverii anului 1848 în jurisdicțiile menționate va fi de 4044, din care 696 maghiari, 896 sași și 2 532 români.

Comparativ cu comitatele și districtul Făgăraș, în cele cinci scaune secuiești s-au conscris numai 92 de alegători censiști. Alături de ei au votat 116 delegați a 58 de sate cu peste 100 de case și 344 din același număr de localități cu mai puțin de o sută de fumuri. Totalul lor s-a cifrat la 552, din care 495 secui și doar 55 români.

Cei mai mulți alegători censiști s-au consemnat în scaunele și districtele săsești și anume 5971. S-a consemnat, de asemenea, un număr de 226 de sate cu peste o sută de fumuri care au dat 452 de alegători și numai 3 din tot atâtea localități cu mai puțin de 100 de case. Fără îndoială că aceste date reflectă un potențial economic superior în lumea satelor din jurisdicțiile săsești, în comparație cu comitatele și cu scaunele secuiești. În toate scaunele și districtele săsești numărul celor ce au obținut drept de vot în primăvara anului 1848 s-a ridicat la 6426, din care 185 maghiari, 593 români și 5648 sași. În rândurile ultimilor au intrat țărani liberi sași care, spre deosebire de cei secui, n-au avut drept de vot până în 1848. Semnificativ rămâne și faptul că cifra noilor alegători din jurisdicțiile săsești reprezintă mai mult decât dublul celor din comitate și din scaunele secuiești.

Legea electorală consfințe în Transilvania nu numai inegalitatea politică dintre nemeșime și țărănime, ci și între scaunele secuiești și comitate, precum și între acestea și majoritatea târgurilor și orașelor taxaliste. De pildă, micul scaun Arieș avea 18570 locuitori, iar comitatul Alba de Sus 57003. Totuși ambele aveau dreptul la câte doi deputați. Mai evidentă apare discrepanța dintre populația comitatelor și aceea a orașelor și târgurilor taxaliste. Toate localitățile taxaliste aveau împreună mai puțin de jumătate din populația unui singur comitat, Alba de Jos, care număra 185561 locuitori. Cu excepția Clujului, Târgu Mureșului, Albei Iulii și Gherlei, celelalte localități taxaliste aveau sub 5000 de locuitori, iar târgurile Ilienii, Sic, Vlăhița, Brețcu și Cojocna sub 1000. Favorizându-le în mod evident, legea electorală le oferea dreptul la 23 de deputați. Același lucru se poate afirma despre scaunele secuiești și săsești cărora le reveneau 50 de mandate de deputați. În schimb comitatelor și districtului Făgăraș cu populație majoritar românească li s-au repartizat numai 18 mandate. Adăugând acestor date censul de 8 florini pentru noii cetățeni se explică de ce electoratul anului 1848 a avut un caracter aristocratic și predominant maghiar în comitate, scaunele secuiești, orașe și în majoritatea localităților taxaliste. Excepție au făcut scaunele și districtele săsești, unde legea electorală și îndeosebi censul de 8 florini i-a favorizat pe patricienii sași. Într-adevăr, datorită censului, dintre noii alegători doar a zecea parte vor fi români. Scaunul Mediaș, de exemplu, avea aproximativ 18000 locuitori sași și 16000 români. Dar dreptul de a participa la alegeri îl vor avea 1159 de sași și numai 234 români. A fost de aceea firesc ca la alegerile ce se vor desfășura spre sfârșitul lunii iunie să triumfe aproape în exclusivitate candidații nobilimii maghiare și respectiv ai patriciatului săsesc.

Va contribui, de asemenea, la alegerea deputaților susținuți de nobilime și patriciat modul de organizare și de constituire a circumscriptiilor electorale, precum și sistemul de votare. Nobilimea și patriciatul vor profita de faptul că legea electorală prevedea ca de fiecare mandat de deputat să se organizeze o singură circumscripție electorală. Întrucât comitatele, indiferent de suprafața și populația lor, nu aveau dreptul decât la câte două mandate de deputat, în toate se va constitui doar o circumscripție electorală în partea de sus și o alta în cercul de jos. Deci, spre deosebire de comitatele vestice și bănățene, unde s-au putut organiza câte 5-6 circumscripții, ca de pildă în Caraș, în jurisdicțiile ardelene ele s-au rezumat la două. Scopul nedeclarat al inițiatorilor legii electorale a fost de a-i determina pe țărani cu drept de vot să nu participe la alegerea deputaților. Se sconta că deplasarea până la centrele de votare și revenirea acasă echivala pentru localitățile periferice ale circumscripțiilor cu pierderea câtorva zile de lucru, în condițiile urgenței efectuării muncilor agricole din ultima decadă a lunii iunie. Impedimentul se reflectă clar în cererea semnată de mai mulți funcționari domeniiali și notari din Munții Apuseni, pe care au înaintat-o oficialității comitatului Alba de Jos la 14 iunie. Invocând întinderea domeniului minier erarial până la marginea comitatului Bihor, semnatarii au solicitat constituirea unei circumscripții electorale cu centrul de votare fie la Zlatna, fie la Abrud. Ei au

motivată că altfel cei cu drept de vot din satele domeniului vor fi nevoiți să piardă cu plecarea până la Aiud și cu întoarcerea acasă opt zile, deci mai mult de o săptămână. Într-o situație asemănătoare vor fi puși alegătorii din împrejurimile Reghinului care vor fi nevoiți să se deplaseze la centrul de votare de la Turda.

În ceea ce privește sistemul de votare legea electorală îl păstra pe cel vechi de dinainte de 1848. În consecință votul nu era secret, el prestându-se în fața membrilor comisiilor electorale. Sistemul favoriza îndeosebi mituirea alegătorilor din mediul rural, fie prin promiterea unor avantaje ca de pildă la procurarea lemnului de foc din pădurile alodiale, fie prin oferirea de mâncare și băutură în preajma alegerilor. Împotriva acelor care nu-l votau totuși pe candidatul căruia i-au acceptat favorurile se putea apela la echipe de bătăuși. Ținând seama că membrii comisiilor electorale se recrutau mai ales dintre juzii nobiliari și din alți funcționari jurisdicționali, cu ocazia scrutinului electoral aceștia puteau proceda la împiedicarea exercitării dreptului de vot, sub diferite pretexte, a acelor alegători care erau bănuți că nu vor vota pentru candidatul sprijinit de oficialități.

Prin legea electorală liderii nobilimii liberale și-au dus la îndeplinire planul urzit în preajma convocării Dietei de la Cluj sub influența Adunării de la Blaj, de a bara accesul la dreptul de vot îndeosebi a românilor care prin numărul lor ar fi avut posibilitatea să le submineze conservarea supremației politice. În felul acesta prevederea din preambulul legii uniunii referitoare la egalitatea în drepturi a tuturor locuitorilor, fără deosebire de naționalitate, limbă și religie, s-a dovedit a fi o simplă declarație demagogică fără un suport real. Toate revendicările românilor adoptate la Adunarea Națională de la Blaj și prezentate dietei sub forma unei petiții au fost eludate prin refuzul de a le lua în considerare și de a le dezbate. Mai mult, Dieta nobiliară de la Cluj a nesocotit și punctul al șaselea al propunerilor din decretul imperial. Acesta prevedea discutarea și adoptarea unui proiect de lege ce urma să asigure românilor drepturi cetățenești și religioase, invocându-se că populau „cea mai mare parte a Transilvaniei”. Un astfel de proiect de lege nu s-a pus în discuție, cu toate că sesiunea dietală a durat cu intermitențe din 29 mai până în 18 iulie și deci timp ar fi fost suficient. Prin legea electorală adoptată la 2 iunie Dieta nobiliară de la Cluj a statuat menținerea românilor ardeleni în starea de inferioritate de dinainte de revoluție din punct de vedere politic.¹⁷

Dacă proiectul legii privind garantarea drepturilor cetățenești și religioase ale românilor Dieta nu-l va lua în discuție până la încetarea activității ei, în schimb se va grăbi să-l adopte, spre sfârșitul ședinței din după amiaza zilei de 2 iunie, pe cel referitor la gărzile naționale sau cetățenești. Dar nici el nu figura între propunerile cuprinse în decretul imperial. S-a procedat astfel pentru ca proiectul legii gărzilor să fie votat practic fără discuții, motivându-se că ședința trebuia încheiată și nu mai era timp pentru dezbateri. Deputații sași și chiar unii maghiari ca Szász Károly au fost puși și de astă dată în fața faptului împlinit.

¹⁷ Idem, vol. V, p. 228-232 și vol. VI, p. 499-500; S. Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1979, p. 182-210 și 258-259.

Obstrucționarea lor de a participa la discutarea proiectului se desprinde din protestul reprezentantului districtului Bistrița, Johann Weiss, formulat în consfătuirea deputaților sași din după amiaza zilei de 4 iunie. El arăta că în ședința dietei din 2 iunie a cerut să i se dea cuvântul, pentru a atenționa asupra ilegalității înscrierii pe ordinea de zi a proiectului legii gărzilor, însă nu i s-a dat posibilitatea să-și expună opinia. Procedul îl considera incorect, deoarece proiectul adoptat îi dezavantaja pe sași. În acest sens invoca legea XXII din Ungaria care menținea intacte drepturile municipalităților de a avea gărzi pe baza principiului „dezvoltării libere a diferitelor naționalități”. Spre deosebire de legea din Ungaria, cea adoptată de Dieta de la Cluj îi avantaja numai pe secui.¹⁸

Într-adevăr, proiectul legii adoptat de Dieta de la Cluj, cu excepția primelor două paragrafe, prin care se justifica înființarea gărzilor și i se încredința guvernului prerogativa de a hotărî numărul și înarmarea lor, celelalte se refereau numai la secui. Astfel, paragraful al treilea proclama că secuii aflați sub arme, adică cei ce formau regimentele de grăniceri, se considerau membri ai gărzii naționale. Paragraful următor stabilea că: se desființa în întregime organizarea militară a grănicerilor, invocându-se ilegalitatea ei; fiecare unitate de grăniceri va fi repusă în drepturile civile, atât în privința relațiilor familiale, cât și a averii; toate garnizoanele acestor unități se vor subordona jurisdicțiilor civile. Totuși, în paragraful al cincilea, invocându-se conjunctura revoluționară, se preciza că secuii grăniceri aflați sub arme vor fi obligați să contribuie, ca toți cetățenii, la apărarea țării împotriva pericolelor interne și externe. Obligațiile lor militare le vor îndeplini „în condițiile ordinii statornicite în armată”, până ce dieta comună va decide reglementarea modului de organizare a apărării țării. Până atunci grănicerii vor primi echipamentul militar din fondul public. Tot în paragraful al cincilea se menționa că de acum înainte se vor angaja numai ofițeri care cunoșteau limba maghiară. Paragraful următor completa ultima idee, subliniind că atât comanda, cât și întocmirea actelor oficiale și a proceselor verbale se vor face numai în limba maghiară. Penultimul paragraf împuternicea guvernul să inițieze măsuri pentru transpunerea în practică a prevederilor legii.

Despre dreptul sașilor și al românilor de a-și organiza gărzi proprii cu comandă în limba maternă legea nu conținea nici măcar o aluzie. În ultimul paragraf se menționa că, dacă grănicerii din afara secuimii, au primit până în 1848 echipament militar, acest drept se menținea ca și pentru cei secui. Evident, fără să se spună direct, aluzia se referea la grănicerii români.

Comentând proiectul legii gărzilor, contemporanul G. Barițiu evidenția injustiția ce se înfăptuia prin excluderea grănicerilor români de la drepturile ce li se ofereau camarazilor lor secui. G. Barițiu avea în vedere garantarea drepturilor de proprietari asupra loturilor pe care le aveau în folosință pentru grănicerii secui și omiterea extinderii lor și asupra celor români de către cei ce au formulat proiectul. El argumenta că garantarea drepturilor de proprietari prezenta o

¹⁸ *Documente*, vol. V, p. 268-269 și 289-290.

importanță cu atât mai mare pentru grănicerii români, cu cât ei nu se bucurau de privilegiul așa-zisei „moșteniri secuiești”. În rândurile grănicerilor români existau cel puțin două categorii, din punctul de vedere al dreptului de folosință a loturilor, pe care le aveau în posesiune. O categorie o formau grănicerii armaliști care foloseau pământuri nemeșești sau regești. Aceștia erau considerați nemeși și de aceea dreptul lor de proprietate nu putea fi pus sub semnul întrebării. Ei se găseau mai ales în districtul Chioar. Cei din comitatele Solnocul de Mijloc și Solnocul Interior proveneau de fapt din familii de foști iobagi ridicați la rangul de mici nobili de către principii cu misiunea de a apăra granița vestică în deceniile când Pașalâcul de la Oradea s-a extins până în apropierea Zalăului. De aceea lor li se spunea și „nobiles unius possessiones”. Într-o situație asemănătoare se găseau și așa numiții boieri grăniceri din districtul Făgăraș. A doua categorie de grăniceri mai numeroasă viețuia în comitate, precum și în districtul Năsăud, și se afla în folosința unor pământuri iobăgești și fiscale militarizate. În contul lor erau obligați să presteze serviciul militar de grăniceri. Lor nu li s-a recunoscut nicicând dreptul de proprietate asupra loturilor. De aceea, la fel ca iobagilor, nu li s-a permis să-și vândă ori să-și zălogească loturile și nici să le lase moștenire urmașilor de sex feminin. Familiile acelor grăniceri care decedau fără a lăsa înlocuitori de sex masculin pierdeau loturile, ele fiind date altora. Îndeosebi la acești grăniceri se referea Barițiu când afirma că și lor ar fi trebuit să li se recunoască dreptul de proprietari.

La 3 iunie, în ziua imediat următoare votării celor două proiecte de legi, prezidiul dietei s-a grăbit să le înainteze monarhului cu rugămintea de a le sancționa cât mai repede posibil.¹⁹ Urgentarea sancționării legii electorale o motiva cu argumentul că pe baza ei urma să se efectueze alegerea deputaților care să reprezinte Transilvania la dieta comună de la începutul lunii iulie. Referitor la legea gărzilor naționale se invoca dreptul secuilor de a fi eliberați de povara serviciului militar care li s-ar fi impus ilegal.

Adevăratele țeluri urmărite de nobilime prin aceste două legi se reflectă în raportul pe care baronul Perényi l-a înaintat ministrului de interne Szemere în aceeași zi de 3 iunie. În partea introductivă sublinia că adoptarea lor fără împotriviri în cadrul dietei se datora discutării și finalizării textelor amândurora în consfăturile prealabile ale deputaților maghiari și secui. Trecând la analiza proiectului legii electorale, el s-a străduit să justifice renunțarea la stabilirea censului de 5 florini, invocând pretextul că impunerea lui ar fi privat multe sate de dreptul de vot, întrucât locuitorii lor nu-l puteau îndeplini. Pentru a nu-i lipsi de acest drept s-a adoptat principiul votului indirect care consta în prestarea lui prin intermediul delegaților împuterniciți să-l exercite în numele lor. În continuare autorul raportului dezvăluia că scopul îmbinării votului direct cu cel indirect era de a asigura accesul candidaților nobiliari maghiari la mandatele de deputați în detrimentul românilor. Totodată admitea că impunerea acestui sistem de votare s-a

¹⁹ Idem, vol. V, p. 232-234; *Gazeta de Transilvania*, nr. 44 din 31 mai 1848.

datorat structurii aristocratice a dietei. Recunoștea, de asemenea, că, datorită prevederilor legii electorale, în raport cu nobilimea celelalte categorii sociale vor fi reprezentate în dietă „foarte neproportional”. Iată de ce exprima îngrijorarea că, după ce vor avea loc alegerile, când va deveni evident că „românii vor fi foarte slab reprezentați”, agitatorii vor avea posibilitatea să folosească rezultatele scrutinului electoral pentru a instiga împotriva aristocrației maghiare. Perényi evidenția că singurul care s-a pronunțat împotriva sistemului de vot adoptat de dietă a fost Szász Károly, deputat al Ocnei Sibiului. Luând cuvântul, acesta a avut curajul să afirme că procedura de votare n-a fost adoptată „nici în spiritul democrației, nici în acela al uniunii”. Cu toate acestea, raportorul o justifica, argumentând că datorită componenței nobiliare a dietei doar o astfel de procedură putea fi votată și numai ea făcea posibilă preponderența deputaților maghiari.

Mai interesantă apare partea a doua a raportului lui Perényi, întrucât reliefează motivele pentru care legea gărzilor cetățenești adoptată de Dieta nobiliară de la Cluj diferea în mare măsură de aceea din Ungaria. Legea din Ungaria condiționa dreptul și obligația de a deveni gardiști pentru noii cetățeni de stăpânirea unei proprietăți funciare echivalentă cu o jumătate de sesie. Această condiționare n-a fost acceptată de reprezentanții nobilimii din dietă, sub pretextul că în posesiunea iobagilor, ce urmau să fie eliberați, s-ar fi aflat mult pământ alodial. Or proiectul legii abolirii relațiilor urbariale în curs de elaborare urma să prevadă ca astfel de pământ să poată fi recuperat de nobilime. Dar dacă s-ar fi permis ca la înscrierea în gărzi iobagii să declare și parcelele de pământ alodial, după eliberare ei ar fi putut invoca această împrejurare pentru a nu le mai restitui. Totodată s-a argumentat că perspectiva inițierii ulterioare de către proprietarii nemeși a unor acțiuni pentru a le dobândi pe cale juridică putea provoca revolte. În realitate, reprezentanții nobilimii s-au opus condiționării participării la gărzi de stăpânirea unei jumătăți de sesie, deoarece în Ardeal nu s-a efectuat o reglementare urbarială. Eliminând condiționarea, nobilimea și-a asigurat dreptul de a-și depozeda parțial sau total proprii iobagi, după eliberare, de pământul pe care-l aveau în posesiune, sub pretextul că era alodial.

De fapt, în deceniile premergătoare anului 1848 s-a răspândit obiceiul acordării de parcele alodiale iobagilor și jelerilor, pe bază de contracte scrise, mai ales în scaunele secuiești. Evitarea provocării de nemulțumiri în secuime va fi urmărită cu grijă și cu ocazia adoptării legilor urbariale, deoarece nobilimea intenționa să transforme regimentele de grăniceri secui în principalul ei braț înarmat care să-i asigure apărarea propriilor interese. Dorința nobilimii de a avea la dispoziție propria ei forță militară s-a manifestat din primele săptămâni ale revoluției din cauza ezitărilor feldmareșalului Puchner de a-i furniza unități ale armatei pentru reprimarea iobagilor răzvrățiți contra prelungirii obligației robotelor ori a încercărilor lor de a-și recupera posesiunile de care au fost depozdați înainte de revoluție. Nemulțumirile nobilimii s-au accentuat cu ocazia celei de-a doua Adunări de la Blaj, când generalul Schurter a refuzat să se subordoneze comisarilor guberniali. Insatisfacțiile au fost alimentate în intervalul

dintre Adunarea de la Blaj și convocarea dietei de atitudine tolerantă a Comandamentului armatei de la Sibiu față de activitatea Comitetului Național Român. Ele s-au amplificat în urma insuficienței colaborării a Comandamentului armatei cu comisarii guberniali trimiși la Sibiu pentru a dizolva Comitetul și a-i aresta membrii. Tocmai pentru a compensa insuficienta colaborare a armatei, dieta a adoptat legea prin care regimentele de grăniceri secui urmau să fie transformate în gărzi naționale maghiare subordonate autorităților civile nobiliare. În secuime, documentele semnaleză pentru săptămânile ce vor urma desființării iobăgiei cazuri de îndepărtare mai ales a unor țărani români din gărzi, după ce s-au înscris în ele, sub pretextul că asupra lor nu se extindeau prevederile legii desființării relațiilor urbariale.

De altfel, reprezentanții nobilimii din dietă s-au opus introducerii în proiectul legii gărzilor a unui paragraf privind condiționarea de a deveni gardist în funcție de posesia unei fracțiuni de sesie și pentru a exclude posibilitatea ca țăranii români să se înscrie în ele în număr mare, nu numai în secuime, ci și în comitate. Proiectul legii a fost astfel redactat încât să nu ofere românilor vreo perspectivă de a-și crea gărzi proprii. Lipsa oricărei prevederi în acest sens va oferi autorităților nobiliare pretextul pentru a nu permite românilor să se organizeze și ei în gărzi, asemenea maghiarilor și secuilor. Iar acolo unde se vor semna îndemnuri ale unor intelectuali români adresate conaționalilor de a-și forma gărzi pentru a contribui și ei la apărarea țării și a propriilor interese, împotriva lor se vor iniția anchete și execuții militare. În acest mod se va proceda după ce, cu prilejul târgului de la Câmpeni din 9 iunie, Avram Iancu a ținut o cuvântare în fața moșilor ce-l ascultau, prin care i-a îndemnat să se înarmeze asemenea celorlalte naționalități din Transilvania. Îndemnul lui Iancu va constitui unul din motivele pentru care Guvernul nobiliar de la Cluj va trimite cunoscuta comisie gubernială Kozma, însoțită de o companie de grăniceri secui, pentru a investiga evenimentele din Munții Apuseni.²⁰

Așadar, liderii nobilimii liberale maghiare, care au format un guvern provizoriu după triumful revoluției de la Pesta în 15 martie 1848, au inițiat măsuri menite să contribuie la modernizarea Ungariei și totodată să faciliteze reconstituirea ei în granițele medievale de dinainte de 1526. În vederea modernizării au impus Dietei ungare ce-și ținea ședințele la Bratislava o serie de reforme cu caracter burghez sub forma unor legi. Un rol important va reveni în acest sens legislației agrare sau urbariale, precum și celei electorale. Prin cea dintâi țăranii aserviți maghiari vor fi eliberați de obligațiile iobăgești și vor deveni proprietari pe sesiile avute în folosință. Prin a doua vor fi încadrați în categoria cetățenilor liberi înzestrați cu drept de vot. Legislația agrară lăsa însă nobilimii în proprietate deplină părțile alodiale ale moșiiilor ei care-i asigurau superioritatea economică în raport cu celelalte categorii sociale. La rândul ei legea electorală îi păstra dreptul de vot universal care-i permitea conservarea supremației politice de

²⁰ *Documente*, vol. V, p. 457-470.

dinainte de revoluție. Totuși prin concesiile făcute țărănimii, la care s-a adăugat renunțarea nobilimii la privilegiul neimpozabilității și al scutirii de serviciul militar prin legea purtării în comun a sarcinilor publice, s-au creat premisele pentru integrarea celor două categorii sociale în națiunea modernă ungară. Ambele au putut fi astfel interesate să susțină eforturile ce vizau reconstituirea Ungariei mari.

Cu scopul de a-i integra și pe țăranii slovaci, croați, sârbi, români și germani în națiunea modernă ungară, atât sub aspect politic, cât și etnic, legiuitorii au extins și asupra acestora eliberarea din iobăgie și dreptul de vot. Prin avantajele oferite se sconta că ei nu se vor opune nici maghiarizării, nici înglobării regiunilor și provinciilor pe care le locuiau în statul ungar, ceea ce ar fi echivalat cu restrângerea și chiar cu anularea autonomiei lor. În conjunctura creată de revoluție asemenea planuri vor fi receptate însă numai de categoriile sociale libere ale maghiarilor care conviețuiau cu populațiile nemaghiare din regiunile și provinciile respective. În Transilvania, de exemplu, se vor arăta dispuși să renunțe la autonomie nobilii maghiari ardeleni încă din primele săptămâni ale revoluției, optând pentru uniunea cu Ungaria. La opțiunea nobilimii vor adera și diferitele categorii de secui liberi.

În schimb, intelectualii sași și români din Transilvania, cei sârbi din Voievodina și cei croați, care în deceniile premergătoare revoluției și-au făurit o ideologie națională, ca și nobilii maghiari, vor acționa pentru păstrarea și întărirea autonomiei lor, iar cei slovaci pentru a și-o câștiga. Cu excepția patricienilor sași care vor încerca să salveze autonomia "Pământului crăiesc" apelând la sprijinul cercurilor politice vieneze, intelectualii celorlalte naționalități își vor apropia țăranii din propriile etnii, însuflându-le sentimentul solidarității naționale. Intelectualii sârbi, de pildă, proveniți mai ales din rândurile clericilor, vor reuși să obțină sprijinul grănicerilor și țăranilor din Voievodina cu prilejul congresului de la Karloviț din luna mai pentru a transforma autonomia bisericească, de care s-au bucurat înainte de revoluție, într-una politică. La fel vor proceda și intelectualii croați, în mare parte de origine nobiliară, cu ocazia Dietei de la Zagreb de la începutul lunii iunie. De fapt Croația a beneficiat de o largă autonomie politică de-a lungul Evului Mediu, ca și Transilvania. Pentru a o apăra Dieta de la Zagreb a adresat țăranilor croați îndemnul de a se înarma.

Guvernul nobilimii liberale de la Pesta a încercat să contracareze manifestările antiunioniste ale sârbilor și croaților, pe de o parte prin intervenții la Curtea imperială, iar pe de altă parte prin proclamarea statariului și prin trimiterea unor forțe militare împotriva lor, dar fără succesul scontat.

Întrucât mulți dintre intelectualii români ardeleni s-au ridicat din lumea satelor, ei s-au solidarizat cu refuzul țăranilor de a mai presta zile de muncă gratuită și le-au luat apărarea împotriva reprimării lor cu ajutorul execuțiilor militare coordonate de autoritățile nobiliare. De aceea au putut contribui la formarea conștiinței naționale a țăranilor, îndeosebi cu prilejul celei de a doua Adunări de la Blaj. La această Adunare țăranii au jurat să susțină programul

elaborat de intelectuali care prevedea pe lângă recunoașterea românilor ca națiune egal îndreptățită și desființarea iobăgiei.

Pentru a anihila opoziția antiunionistă a românilor și sașilor, nobilimea ardeleană, cu sprijinul Guvernului de la Pesta, a obținut aprobarea împăratului Ferdinand în vederea convocării Dietei Transilvaniei în vechea ei structură medievală pe Stări privilegiate la Cluj în 29 mai. Iar pentru a impune votarea legii uniunii “cu orice preț” îl va delega ca împuternicit al său la lucrările Dietei pe baronul Perényi Zsigmond, comitele suprem al comitatului Ugocea.

În paralel, îngrijorați de revendicarea românilor de a fi recunoscuți ca națiune politică egal îndreptățită, principalii lideri ai nobilimii s-au consfăuit în 26 mai la Cluj. Cu această ocazie au stabilit modul de desfășurare a sesiunii Dietei și ordinea proiectelor de legi pe care ea trebuia să le dezbată și să le adopte. În virtutea acestei ordini Dieta urma să discute și să voteze cu prioritate în primele ei ședințe legea uniunii, legea electorală, legea gărzilor naționale și legea agrară sau urbană. Având o structură preponderent nobiliară, Dieta întrunită la Cluj în 29 mai va vota în această ordine proiectele de legi până la 6 iunie. Prima lege, a uniunii, va fi adoptată fără a se ține seama de rezervele sașilor și de revendicările românilor. Cele mai multe discuții va provoca în consfătuirile deputaților maghiari, secui și sași din 31 mai și 1 iunie legea electorală. În forma în care va fi votată la 2 iunie îi va dezavantaja net pe intelectualii români ardeleni chiar și numai în raport cu semenii lor din Banat, Crișana și Maramureș. Dezavantajul s-a reliefat cu ocazia scrutinului electoral pentru Dieta comună de la Pesta din ultima decadă a lunii iunie. În timp ce în comitatele bănățene și vestice intelectualii români și-au adjudecat 15-20 de mandate de deputat, celor ardeleni nu le va fi accesibil nici unul. În comitatele Transilvaniei și în scaunele secuiești vor fi aleși deputați numai nobili maghiari, iar în scaunele și districtele săsești reprezentanți ai patricienilor sași. Înlăturarea candidaților români a fost posibilă, deoarece în comparație cu legea electorală din Ungaria, care condiționa dreptul de vot pentru țărani eliberați din iobăgie de un cens de 5 florini, cea adoptată de Dieta de la Cluj îl fixa la 8 florini însă fără capitație și în plus introducea și votul indirect prin delegați.

Dacă legea electorală îi va dezavantaja pe intelectuali, legea gărzilor cetățenești îi va neîndreptăți pe grănicerii români, deoarece nu le va recunoaște dreptul de proprietate asupra loturilor avute în folosință, ca și camarazilor lor secui. De fapt, satisfacerea exclusiv a revendicărilor grănicerilor secui prin această lege a avut menirea de a asigura nobilimii brațul înarmat, la care va putea apela pentru a-și apăra pozițiile economice și politice deținute în eventualitatea contestării lor de către intelectualii români și patricienii sași.

Fiindcă mai ales votarea legii uniunii de către dietă a determinat acțiuni comune de protest ale sașilor și românilor în primele zile ale lunii iunie la Sibiu, Guvernul de la Cluj și liderii nobilimii liberale s-au străduit să provoace disensiuni și neîncredere între ei prin recrutarea și coruperea unor informatori din rândurile lor. Pe de altă parte au făcut tot posibilul pentru a submina solidaritatea

dintre intelectualii și țăranii români. În acest sens, după votarea legii uniunii, a legii electorale și a legii gărzilor naționale, începând cu 3 iunie s-a vehiculat știrea că Dieta va trece la dezbaterile legii desființării prestațiilor iobăgești. Și, într-adevăr, această lege va fi discutată și votată de Dietă în după amiaza zilei de 6 iunie. Tot atunci se va hotărî să intre în vigoare la 18 iunie. Pentru liniștirea nobilimii, Dieta va vota la 7 iunie și legea prin care era asigurată că va fi despăgubită, ca și în Ungaria, pentru pierderile suferite prin renunțarea la părțile urbariale ale moșiilor intrate în proprietatea țăranilor, precum și la zilele de muncă gratuită și la celelalte obligații ale acestora.

Cu toate imperfecțiunile ei, legislația agrară va da o formă juridică abolirii iobăgiei și va marca trecerea de la orânduirea feudală, bazată pe inegalitate și privilegii, la cea modernă burgheză, caracterizată prin dreptul la proprietate individuală și la egalitate în fața legilor. Spre deosebire de legile care au premers-o, legea agrară a fost benefică pentru majoritatea populației care fusese formată până în 1848 din iobagi. Prin urmările ei poate fi considerată una din cele mai importante cuceriri ale revoluției pașoptiste, nu numai în Transilvania, ci în întreg Imperiul habsburgic. Legislația din primăvara anului 1848 nu va rezolva însă problema egalității politice între diferitele națiuni din monarhia austriacă. Drept consecință, spre sfârșitul verii și începutul toamnei acestui an, revoluția se va transforma în război civil care va contribui la consolidarea conștiinței naționale a combatanților din ambele tabere.

SINODUL EPARHIAL GRECO-CATOLIC DIN ORADEA (29 AUGUST – 1 SEPTEMBRIE 1848)

Eveniment de certă însemnătate, asupra căruia s-au pronunțat mai mulți autori¹, *sinodul eparhial greco-catolic din Oradea* (desfășurat în perioada 29 august – 1 septembrie 1848) merită o examinare specială, bazată pe informațiile din documentele timpului, unele dintre acestea fiind, acum, introduse (de noi) în circuitul științific. Acestea permit o cunoaștere mai temeinică a atmosferei din timpul lucrărilor sinodului și a atitudinii clerului greco-catolic din Crișana, a revendicărilor formulate de acesta, contaminate de un autentic spirit revoluționar, fapt care i-a surprins și intrigat pe unii dintre ierarhii orădeni, realmente depășiți de temerara derulare a evenimentelor. Este, fără îndoială, adevărat faptul că preoții din parohii (unii dintre ei veritabili cărturari, care colaborau la

Dr. Viorel FAUR,

Profesor la Universitatea din Oradea,
specialist în istoria modernă a
României, mai ales în istoria
culturală și politică

¹ Ioan Boroș, *Anul 1848 și sinoadele protopopești și cel diecesan din eparhia unită de Oradea Mare*, în *Cultura creștină*, 1922, nr. 4, p. 82-91; nr. 5, p. 116-122; nr. 7-8, p. 199-206; nr. 9-10, p. 273-284; Iacob Radu, *Sinodul diecesan din anul 1848*, în lucrarea sa despre *Istoria diecezei române unite a Oradiei Mari (1777-1927)*, Oradea, 1932, p. 115-116; Iudita Călușer, *Episcopia Greco-Catolică de Oradea*, Editura Logos'94, Oradea, 2000, p. 227-233

presa timpului, îndeosebi la *Gazeta de Transilvania*) au fost sincer animați de ideile reformatoare ale momentului, între care și introducerea unor schimbări de natură modernă în viața bisericii, pentru ca acestea să accentueze caracterul ei național. Surprinzând efectul psihologic al manifestărilor antifeudale asupra clerului de la sate, Iacob Radu prezintă în termeni romantici acest fenomen: „Așa s-a întâmplat și cu clerul nostru. Ajuns și el în vârtejul revoluției din anii 1848-49, când și adierea vânturilor și freamătul codrului, frate cu românul, vesteau libertate, egalitate și frățietate, s-a mișcat și cutremurat și el, ca și cuprins de o vrajă și mânat de o furtună care îl ducea, în mod irezistibil, spre țeluri poate neînțelese, tulburi și amăgitoare, dar ușor explicabile atunci când zureau lanțurilor iobăgiei în care urmașii și strămoșii lor gemură atâtea veacuri chemau la izbândă și răsbunare chiar și pe apostolii păcii și ai resemnării. Unii dintre preoți, cei mai înflăcărați ori mai năvalnici de la fire, au schimbat crucea cu paloșul și s-au pus în fruntea gloatelor în clocot ca să răzbune, cu lancea și toporul, căci cam aceste erau armele glotașilor români atunci, tirania feudalismului și să făurească o nouă eră a dreptății, de care nici clerul nu prea avusese parte, cu toate decretele împărățești ce li-o promiteau! Dar nici cei rămași acasă, în fruntea turmei timide și buimăcite, nu au stat de tot nemișcați, ci văzând marile schimbări și prefaceri în viața publică, socială și economică, credeau că ar fi sosit timpul ca și în biserică ... să se introducă un spirit nou, mai liberal și mai democratic”². Avem aici o încercare de a explica resorturile sufletești și mentale ale implicării în Revoluție a multor preoți de la sate, care se aflau în contact permanent cu locuitorii și se puteau, cu ușurință, transforma în lideri de opinie ai acestora, acțiunile lor fiind marcate de un radicalism de sorginte țărănească. De aceea, afirmarea în viața politică și ecleziastică a unor clerici din mediul rural s-a încărcat cu accente revoluționare pe deplin justificate. Ei au organizat „conferințe [și] conciliabule speciale, în cari – cu multă insistență – nu numai a[u] cerut și a[u] reclamat, ci și a[u] forțat introducerea reformelor în biserică , ... în organismul de administrare și de guvernare al bisericii”³. Preoții au resimțit necesitatea de a comunica între ei și dezbate chestiunile acute ale momentului, fiind dornici să se implice în lupta pentru drepturi naționale și democratizarea instituțiilor ecleziastice. Cu prilejul adunării preoților din districtul Sarcău, din 12 iunie 1848, a fost elaborată o cunoscută *proclamație*, prin intermediul căreia, între altele, s-a făcut apel la toți clericii din eparhie, pentru ca aceștia să organizeze în fiecare protopopiat câte o adunare, al cărei scop să fie acela de a-l ruga pe episcopul Vasile Erdélyi ca să convoace o „*adunanția diecesana generală națională*” în cadrul căreia să fie elaborată o *Petițiune*, ca rezultat al „consultărilor” tuturor clericilor greco-catolici. Aceasta urma să cuprindă revendicările adevărate ale preoțimii și enoriașilor, după care va fi transmisă dietei de la Pesta, pentru ca să fie cunoscute de forul legislativ ungar. Adunarea

² Iacob Radu, *op. cit.*, p. 115

³ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 82

„generală diecesană națională” trebuia să se „țină” până la finele lunii iunie. Înainte cu cel puțin trei zile de „formal a adunanția”, preoții să fie prezenți la Oradea, spre a-și „conosce ideile” și a „constata principiile Petițiunei Dietei, e (și – n.n.) pentru *sinod* ori adunanția a le limpezi”⁴. Sunt de examinat aceste formulări din document, deoarece ele atestă modul de înțelegere al preoților din districtul Sarcău a utilității și urgenței unei întâlniri, într-un număr cât mai mare, sub formă de adunare “diecesană generală”, care nu era altceva decât *sinodul* diecesan. Ea nu se limitează la expresia ecleziastică, pe care o include, ci se impune ca să aibă un caracter național. Deci, să fie și o manifestare politică, care să vizeze și probleme de ordin național, așa cum s-a întâmplat în Transilvania. Se pledează, așadar, pentru lărgirea ariei de cunoaștere problematică, de la ecleziastic la politic-național, ceea ce ar fi sporit considerabil importanța adunării preconizate. Este de reținut, totodată, și faptul că pentru prima dată apare în sursele documentare vocabula “sinod”⁵. Aceasta înseamnă că ideea organizării sinodului eparhial, cu un conținut marcat național, *a pornit de jos, din rândurile clerului așa-zis “inferior”*, mai receptiv la ideile de schimbare puse în circulație de evenimentele revoluționare din primăvara anului 1848. Episcopului Vasile Erdélyi i s-a cerut⁶ - încă din 12 iunie 1848 - ca să procedeze, în cel mai scurt timp, la organizarea sinodului, care ar fi fost cel dintâi în istoria Episcopiei greco-catolice de Oradea. Din nici un document (pe care l-am cercetat) nu rezultă însă că episcopul Vasile Erdélyi ar fi fost receptiv la o asemenea propunere. Dimpotrivă, el a păstrat o suspectă tăcere, până când a primit știrea că s-a decis ca, la 24 septembrie 1848, să se “țină” la Strigoniu un *sinod al bisericii catolice din Ungaria*. S-a “ordonat” ca în fiecare dieceză, inclusiv în cea orădeană, să se desfășoare lucrările sinodului diecesan, în care “clerul își va spune părerile sale cu privire la reformele ce ar fi de introdus în biserică”⁷. Deci și forurile superioare bisericești au impus organizarea sinodului eparhial, astfel că episcopul Vasile Erdélyi s-a aflat între presiunea venită din partea clerului de la sate și dispoziția

⁴ Biblioteca Academiei Române, *Mss.rom.* 970, f. 101

⁵ *Ibidem*. De altfel, în ședința din 21 iunie 1848 a Consistoriului greco-catolic de Oradea, prezidată de Vasile Erdélyi, se menționa faptul că preoții din districtul Fărnașului au îndemnat pe ceilalți clerici ca să “*ceară episcopului ținerea unui sinod la care să fie chemați toți*” (Vezi *Anexa documentară* nr. 68). Avem, deci, o altă dovadă că episcopul Vasile Erdélyi recunoaște faptul că i s-a cerut convocarea sinodului eparhial, de către preoții dintr-un district al eparhiei. Într-un număr al periodicului *Organul Național* (din 23 iunie 1848) era popularizat faptul că preoții din districtul protopopesco al Fărnașului “*prochiamă preoțimea diecezei Oradiei mari spre a se aduna, cu scirea Pre(a) S(finției) Sale Ep[iscopului] respectiv, ca să compună o petițiune către dieta proximă din Pesta*” (*Anexa documentară* nr. 71)

⁶ Preoții din districtul Sarcău s-au adresat episcopului Vasile Erdélyi prin intermediul *Proclamației* amintite, stăruind ca și alți preoți, din alte districte greco-catolice ale eparhiei orădene, să facă același lucru (*Ibidem*). Este un fapt de o importanță incontestabilă, fiindcă demonstrează că în această eparhie ideea organizării unui sinod, care să permită exprimarea liberă a convingerilor și revendicărilor preoțimii, a fost pusă în circulație la începutul lunii iunie 1848.

⁷ Iacob Radu, *op. cit.*, p. 115

primită de la autoritatea ecleziastică tutelară. Vrând-nevrând episcopul orădean a fost nevoit să convoace la Oradea – printr-o circulară din 17 iunie 1848 – sinodul diecezan⁸. În timp de 20 de zile de la primirea circularii, în fiecare district urma să aibe loc un *sinod protopopes*, în care clerul să dezbată punctele viitorului sinod eparhial și să formuleze aprecieri în legătură cu acesta. Totodată, puteau fi formulate dorințele, respectiv revendicările, preoților. Acestea vor fi consemnate în procesele verbale ale sinoadelor protopopești, semnate de președinte și notar (ales) și transmise la Episcopie până în 5 august 1848. Sinodul eparhial a fost stabilit pentru data de 27 august 1848. Fiind vorba însă de o mare sărbătoare (Adormirea Maicii Domnului), episcopul Vasile Erdélyi a transmis preoților din eparhie, la 3 august 1848, o circulară prin care le anunță faptul că deschiderea lucrărilor “conferinței diecezană”⁹ se va face în dimineața zilei de marți 29 august 1848¹⁰.

De situația din eparhia orădeană s-au interesat și intelectualii români din Transilvania, care doreau ca și în aceasta tendințele de înnoire să fie mai evidente, un asemenea obiectiv putând fi realizat, după convingerea lor, în cadrul unui sinod eparhial. Unul dintre profesorii blăjeni, Teodor Tiopan, s-a adresat – la 23 iunie 1848 – clerului din eparhia greco-catolică de Oradea, îndemnându-l să se integreze mișcării generale românești și să abandoneze starea de inerție în care se afla: “nu ne putem închide ochii, și nu putem fi așa reci și nesimțitori, ca ceva sacrificiu bunului comune folositoriu spre fericirea națiunii, și a religiunii, pre altarul patriei să nu aducem”¹¹. Românii nu mai trebuie să păstreze tăcerea, ci să înalțe “ton potente, ca să petrundă auzul tuturor”¹². Ei cunosc care sunt reformele necesare, însă numai atunci vor “ave(a) aflată deslegare, de cumva acele[a] *cu vot comune se vor decide*, și puterea bisericii numai atunci va pote[a] merge către un esplăcat deplinit, *de cumva elementele bisericesti la-olaltă se vor concentra, ce fără sinod nu se poate întempla*”¹³ (subl.ns. – V.F.). Așadar, de data aceasta un român din Transilvania susținea cu argumente necesitatea organizării urgente a

⁸ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 83. Circulara a fost scrisă în limba maghiară și conține precizarea că episcopul a fost îndemnat de “spiritul vremii” ca să convoace sinodul, care – în împrejurările pașoptiste – poate fi un mijloc “eficace ... spre îndreptarea lipsurilor și pentru sanarea boalelor speciale” care se “ivesc în viața bisericii” (*Ibidem*). Sunt recunoscute rosturile unui sinod eparhial, pentru care au și fost anunțate 26 de puncte care urmează a se “pertracta” în acesta.

⁹ A se reține că și în acest document episcopul orădean evită să folosească sintagma “sinod diecezan”, preferând-o pe cea de “conferință diecezană” (subl.ns. – V.F.), care era cu totul altceva. Chiar și la începutul lunii august, el credea că-și va impune punctul de vedere și va reuși să determine clerul ca să accepte faptul că participă la o conferință, unde episcopul este o autoritate absolută și dispune așa cum crede în legătură cu modul ei de desfășurare. Va întâmpina însă o aprigă rezistență din partea preoților, care vor impune termenul de sinod eparhial.

¹⁰ AN- DJBh, *fond Parohia greco-catolică Vășad*, dos. 1, f. 87

¹¹ Teodor Tiopan, *Către clerul diecesei Oradiei Mari*, în *Oraganul Național*, 1848, nr. 7, p. 34; nr. 8, p. 38

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

unui sinod eparhial la Oradea, demersul său adăugându-se celor deja semnalate, pentru a-l determina pe episcopul Vasile Erdélyi să acționeze în direcția organizării sinodului atât de mult așteptat de clerul inferior din eparhie, dar și de militanții naționali din Transilvania, care au accentuat, de mai multe ori, asupra adoptării unor decizii democratice în cadrul adunărilor politice și în cele eparhiale. Acest adevăr reiese, cu claritate, din următorul pasaj al chemării profesorului Teodor Tiopan: “pentru aceea, amaților frați (clerici din dieceza orădeană – n.n.), cu toți de în împreună să(-l) *provocăm pe Santit(ul) Episcop* (Vasile Erdélyi – n.n.) *spre o adunare sinodală în Oradea Mare, unde fieștecare liber, fără neci o sfie(a)lă sau temere, să-și poată răspândi ideile în propunerea semțirilor sale despre cauzele comuni ..., și mai ales cele speciali ale noastre, de la care fericirea națiunei și a diecezei atârnă ... fiindcă numai prin înțelegerea tuturor districtelor se vor putea (pe) deplin esplica*”¹⁴ (subl. ns. – V.F.). În continuare sunt făcute propuneri concrete, care stau în relație directă “cu fericirea diecesei și a națiunei”:

- consultări cu privire la starea parohilor, ce se țin de parohie;
- reforma disciplinei clerului;
- rațiunile administrării fondurilor existente în dieceze;
- “aredicarea” școlilor;
- “gătirea” și plata învățătorilor, precum și “mijlociri spre dreapta învățătură a credinței poporului”.

Erau vizate cele mai presante aspecte ale vieții bisericii și școlii, ca instituții naționale de certă însemnătate pentru românii de dincoace de Carpați. O altă idee, de real interes, se desprinde din partea finală a documentului: acțiunea românilor se impune a fi unitară, indiferent de confesiunea lor, așa cum au procedat cei în Transilvania: “numai atunci vom putea merge cu pași gigantici, de cumva *nu numai în lucrurile lezei politice, ci și a[le] religiunei vom fi una*, că și Mântuitorul nostru vre[a] uniunea în santa rugăciune(a) sa”¹⁵ (subl. ns. – V.F.). În acest sens, ar fi de așteptat ca să se producă “creditarea Mitropoliei din Ardeal”, de care să depindă, în plan confesional, și românii din părțile vestice (Banat, Crișana și Maramureș), care nu mai acceptă “umilinta” de a se afla sub autoritatea Mitropoliei sârbești, cunoscută prin politica ei de favorizare a sârbilor ortodocși. Era momentul ca să fie depășite toate obstacolele în calea refacerii unității bisericii românești: “Înțelegându-ne într-o credință adevărată, aceeai mitropolie cu mai marii noștri arhipăstori împreună supunându-ne, scopul cel dorit al culturai românilor mai curând să-l ajungem”¹⁶. Tocmai această propunere era respinsă, cu fermitate, de episcopul Vasile Erdélyi, care credea că – printr-o asemenea reunire a românilor ortodocși și greco-catolici – ar fi avut de pierdut biserica greco-catolică, mai ales componenta catolică a acesteia. Ca atare, el a fost toată viața

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*

adversarul unei asemenea inițiative, fapt care i-a atras și criticile unor lideri români pașoptiști de confesiune greco-catolică.

Consemnări, e drept sumare, despre sinod au mai apărut în *Gazeta de Transilvania*, datorită unui corespondent local, al cărui nume este păstrat în aninimat, pentru ca autoritățile ecleziastice orădene să nu ia măsuri represive împotriva sa. După cum scrie și, îndeosebi după conținutul informațiilor din materialele trimise, avem convingerea că este vorba de preotul Ioan Munteanu, care s-a aflat sub anchetă, în urma adunării de la Sarcău și elaborării proclamației preoților din acest district greco-catolic. Într-o notă se menționa faptul că: “Din conferința episcopilor catolici a[i] Ungariei, în Pesta, [în] circa 4 iunie ținută, se împuterniciră părinții sale, fiecare, și părintele Erdélyi, epis[copul] nostru, și dede poruncă ca fiecare protopop, în districtul său (la noi în districtul Fernaș, în 24 iuliu), a țină adunări, după aceea sinod diecezan”¹⁷ (subl. ns. – V.F.). Între “ponturile spre dezbatere propuse .. figurează și alegerea protopopilor prin candidatura clerului districtual!”, precum și aducerea în dieceză a “călugărilor basiliți”¹⁸. La 16 august 1848 apărea, în același periodic brașovean, o altă notă, de data aceasta semnată *Lazaroni*, care nu era altceva decât porecla dată preoților liberali din dieceza orădeană¹⁹.

Sunt semnalate principalele preocupări din eparhie, mai cu seamă în direcția editării unui periodic românesc, al cărui program va fi, în scurt timp, cunoscut. În legătură cu “sinodul diecezan” este avansată opinia că, în timpul lucrărilor acestuia, preoțimea “să parează de a reforma administrăciunea diecezană și a împiedeca deformele (subl. ns. – V.F.), în care până acuma Dieceza Oradiei Mari zăcea”. Relatări mai cuprinzătoare vor fi transmise numai după desfășurarea sinodului. Este făcut public următorul fapt: “Cancelaria episcopale și-au venit în ori, pentru că de oare cât timp toate dispozițiile preoților, precum și circularele, es în limba română ... Să apropie sinodul?!!”²⁰. Iarăși o înțepătură la adresa “ruginiților”, care acționau într-un tempo prea lent, cu toate că febra revoluției ar fi trebuit să-i impulsioneze și să-i facă campioni ai luptei pentru drepturi naționale. Cu privire la începerea, în limba română, a cursurilor Institutului pedagogic românesc greco-catolic din Oradea, redacția *Gazetei de Transilvania* făcea comentarii demne de interes: “În adevăr, practica folosire de atâtea institute frumoase se va adevăra numai atunci, când acelea vor fi întemeiate de-a dreptul pe limba maternă; pentru că, după drept cuvânt și după dreptul naturei de care trebuie să ne lipim până la moarte, nicidecum nu se cere ca limba care va fi diplomatică să fie totodată și școlastică sau și administrativă școlastică, nu, niciodată. Vedeți adevăratul practic în Elveția, în America și – dacă nu vă

¹⁷ *Oradia*, în *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 1848, p. 234-235

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ *Ibidem*, nr. 69, p. 286-287. Reținem și precizarea: “dânșii însă primesc bucuroși această numitură de la *ruginiți*” (*Ibidem*), deci de la clerul conservator, aflat la conducerea episcopiei.

²⁰ *Ibidem*

sfiți – chiar în Turcia (subl. ns. – V.F.). Să nu ne amăgim, să nu ne spăriem, să nu ne facem de râsul lumii cu limba”²¹.

A trecut peste o lună și jumătate de când s-a pus, în mod deschis, chestiunea organizării sinodului orădean, interval în care clericii interesați s-au pregătit pentru confruntarea cu autoritățile eparhiale, cu scopul de a transforma această adunare într-un eveniment important, ecleziastic și politic. Orientarea celor mai mulți clerici era de factură democratică și viza introducerea de reforme în administrația episcopală și, în sens mai larg, în viața bisericii greco-catolice. Contextul era favorabil, astfel că au fost deja manifestate unele atitudini radicale, aflate sub semnul unui evident progres, cu prilejul adunării de la Sarcău (din 12 iunie 1848) și, desigur, în cadrul sinodului din districtul Fărnașului (din 24 iulie 1848), pe care l-am prezentat într-o lucrare separată²², inclusă de noi în cuprinsul acestui volum. Ca o continuare a acestora a venit *adunarea* – din 28 august 1848 – a “vreo 50 de preoți și v(ice)arhidiaconi”²³ greco-catolici din eparhia Oradei în casa protopopului de Oradea, Ioan Bozontai, sub președinția lui Christian Artemie, vicearhidiaconul districtului Fărnaș, binecunoscut și din alte împrejurări. Notar al adunării (“conferinței ordinare”²⁴) a fost ales Moise Noac, paroh în Nantiu și unul dintre cei mai activi preoți din dieceza orădeană. Cum de s-a întâmplat ca, în preziua deschiderii lucrărilor sinodului eparhial, să aibe loc un asemenea eveniment? Este o întrebare care ne determină să încercăm un răspuns, pentru a clarifica lucrurile.

Deci, mai bine de jumătate din clericii care vor participa la sinod s-au întâlnit în casa unui protopop din Oradea, sub președinția altui protopop, mai exact cel al Fărnașului, care nu se afla la prima acțiune de nesupunere față de conducerea eparhiei. Deja avem atestarea prezenței a doi protopopi în mișcarea preoților din eparhie, dar este posibil să fi fost și alții. Din cel puțin două surse documentare am aflat care au fost cauzele reale ale acestei manifestări atât de interesante, mai ales sub aspectul cunoașterii adevăratului spirit de care erau animați clericii din eparhie. Mai întâi, chiar în textul elaborat și validat în cursul adunării, în partea sa inițială, apare o precizare lămuritoare: “Parentele ... episcop, preste și fără voia diecesană, voind de întru sene a manuduce toată adunarea sinodală, adunații membri diecesani” (subl. ns. – V. F.) au luat în discuție “punctele presemnate ca organizatorie de sinod”²⁵, la care au formulat opinii care nu concordă cu cele ale episcopului. Dintr-o relatare ulterioară despre sinodul orădean, apărut în *Organul Național*, aflăm că adunarea de la Oradea s-a datorat faptului că preoții fuseseră informați despre existența unor “încercări” menite să

²¹ *Ibidem*

²² Viorel Faur, *Sinodul din protopopiatul greco-catolic al Fărnașului (iulie 1848)- eveniment mai puțin cunoscut*, în *Cele trei Crișuri*, 2000, nr. 4-6, p. 9-20

²³ *Organul Național*, 1848, nr. 17, p. 77

²⁴ *Ibidem*

²⁵ *Cătră episcopul rom(ân) oradian. De la preotimea diecesană*, în *Organul Național*, 1848, nr. 16, p. 72-73

împiedice desfășurarea sinodului și să-l transforme într-o simplă conferință²⁶. Pentru a preîntâmpina o asemenea posibilitate, cei 50 de preoți și vicediaconi au supus – în adunarea lor din 28 august 1848, de la Oradea – unei atente analize “extracul programei episcopesci”²⁷, asupra căruia s-au pronunțat, făcând acest lucru public²⁸. La punctul 3 al dezbaterilor (pe care le considerăm ca fiind preliminară sinodului) din cadrul adunării sunt anunțate modalitățile de lucru preconizate de episcopul Vasile Erdélyi: după “mărturisirea credinței catolice” (în dimineața zilei de 29 august, începând cu orele 10), episcopul “va denumi pre notarul de consatuire”, care va anunța “punctele ... date sinodului, prov(enite) de la Strigon, împreună cu păreriile eșite din consatuirile tractuali (adică în sinoadele protopopești care s-au ținut în ultima decadă a lunii iulie – n.n.), cu încapetarea acestora proieptele mai renumite ... se vor pertracta, în urmă lipsile diecesei”²⁹. Răspunsul dat de preoții participanți la adunarea din Oradea a fost: voind a rămâne “toți precum am fost” (adică greco-catolici), ei nu vor depune jurământ “de religiune”; în loc de un singur notar, vor fi *aleși trei*, “de către clerul presente” (și nu numiți de episcop), ei urmând să scrie *protocolul* sinodului, mai întâi *în limba română*, după care și în limbile latină și maghiară (ca “versiuni autentice”); limba “dezbaterilor *să fie limba română*”³⁰ (subl. ns. – V.F.). La punctul 4 episcopul orădean își anunța subalternii că nu vor avea dreptul de a “cuventa” numai aceia “cari s-au chemat”, motivând cu faptul că în acest fel “consatuirea”³¹ nu va fi prea “îndelungată”. Se admitea ca și “alții” să fie “de față”, însă exclusiv ca “auditori”, care nu-și puteau expune păreriile. Remarcând acest act de autoritarism, incompatibil cu exigențele momentului istoric, preoții au decis ca: “*Vorbirea liberă și vot toți trebuie să aibă cei de față, pentru că toți cari au voit a se osteni la adunare preoți au aretat zel națiunale – religiunariu, și așa nu se pot reîmpinge*”³² (subl. ns. – V.F.). Iată, deci, o poziție fermă a preoților vizavi de conservatorismul (de tip medieval) pe care încerca să-l mai practice episcopul, foarte dornic să domine și să-și păstreze intact monopolul puterii în dieceză, fapt care i-a revoltat, pe bună dreptate, pe cei mai mulți preoți.

Dacă episcopul considera că “notariul cons[fătuirii]” îi va nota “pre voitorii de a cuventa”, preoții vorbesc de “notarii sinodali”, care au datoria ca să-i

²⁶ *Sinodul diecesan al Oradiei Mari*, în *Organul Națiunale*, 1848, nr. 17, p. 77; nr. 18, p. 81-82

²⁷ *Ibidem*

²⁸ *Organul Națiunale*, 1848, nr. 16, p. 72-73

²⁹ *Ibidem*

³⁰ *Ibidem*

³¹ A se reține faptul că episcopul Vasile Erdélyi evita să folosească sintagma de *sinod eparhial*, recurgând – în schimb – la cea de *consfătuire*, situație care a fost în mod corect interpretată de preoți, aceștia sesizând intențiile prelatului de a minimaliza rostul acestei prime adunări a tuturor preoților din eparhie.

³² *Ibidem*. Se consideră că, astfel, ar fi eliminată suspiciunea că episcopul “ar fi camarilat pre cei ce vor votiza”, mai exact că i-ar fi convins să voteze numai cum crede el. Se știa că există o grupare (mai ales din persoanele apropiate, cu care lucra în Consistoriu) de canonici și câțiva preoți (interesați) care îl sprijineau pe episcop în toate demersurile sale.

“presemneze pe voritorii” de a lua cuvântul. De asemenea, episcopul aprecia că el trebuie să condamne afirmațiile “necuvenite”, în timp ce preoții susțin că expresiile vătămătoare “le poate dechiara de acele numai sinodul”, adică participanții la acesta. Prin urmare, episcopului i se lua posibilitatea de a admonesta preoții cu idei diferite de ale sale, acest fapt fiind lăsat la latitudinea adunării, ceea ce era cu totul altceva. Punerea călușului în gură era, deci, înlăturată. Au mai fost și alte restricții scandaloase ale episcopului, care i-au stârnit și mai tare pe clerici. De pildă, episcopul ar fi vrut ca – dacă vreun preot l-ar fi “vătămat” pe un altul – el să-l poată “scoate afară”, ca pe un școlar indisciplinat. Această pretenție a lezat demnitatea preoților, care i-au replicat episcopului în termeni energici: “scoaterea afară ver unui preot este în contra libertății și a geniului prezente”, ceea ce nu este de acceptat. Dacă membrii sinodului vor aprecia că trebuie aplicată vreo pedeapsă, atunci aceasta va fi “oblegarea la tăcere” și nimic altceva, de natură jignitoare. Clerul respinge, așadar, “unele ordenațiuni așa (de) grosolane, precum e lapedarea afară din sinod”, pretinzând totodată ca să fie tras la răspundere “proieptatorul” acestei cerințe condamnabile. O altă “propunere” a episcopului, care “rebăte(a) la ochi”, constă în împrejurarea că numai concluziile sinodale acceptate de acesta ar putea fi consemnate în protocol și transmise Dietei. Planul trebuia “să cadă”, deoarece atestă faptul că “parentele episcop singur, dein voia sa, cu creaturele sale”, are ambiția de a “guberna sinodul”, făcând astfel “deșartă osteneala și inteligența mai multora”, ori altfel spus anulând tocmai șansa participării democratice, la cuvânt și la decizii, a preoților din satele eparhiei, care constituiau majoritatea membrilor sinodului. Ar fi însemnat că nu s-a schimbat nimic, cu toată Revoluția, care n-ar fi pătruns în redutele medievale ale administrației eparhiale, ci ar fi rămas doar un cadru exterior, în care episcopul (și “*creaturele sale*”) încerca să se comporte ca un veritabil stăpân și nu ca un lider preocupat de progresul instituției în fruntea căreia se afla și de cel al conaționalilor săi. Ca atare, preoților prezenți la adunarea din Oradea le-a venit ideea că nu este absolut necesar ca episcopul să fie președintele sinodului, astfel că se impunea – chiar la începutul lucrărilor - ca să fie ales un *vicepreședinte*, sub a “cărui președere să se poată ține *sinodul autentic*”³³ (subl. ns. – V.F.).

Aceste corecturi anticipative, realizate de preoții care au fost prezenți la adunarea din *preziua* sinodului eparhial, desfășurată în casa protopopului greco-catolic orădean Ioan Bozontai, confirmă două moduri, complet diferite, de înțelegere a situației din Crișana în vara anului 1848. Pe de o parte episcopul și “camarila” sa, cu neascunsă poftă de putere, iar pe de alta preoțimea de rând, care vroia să reformeze administrația și să introducă elemente democratice în viața bisericii, în consens cu timpul în care acționau, marcat – în viața socială și politică – de măsuri cu caracter revoluționar. Anacronismul atitudinii grupării din jurul episcopului se vedește și în aceste încercări de exercitare a unui control asupra

³³ *Ibidem*

lucrărilor sinodului, care au fost anihilate de clerul inferior prin deciziile adoptate la adunarea de la Oradea. Aceasta este nu numai o acțiune independentă a celor peste 50 de preoți și vicearhidiaconi, ci și o *prefață* a sinodului eparhial, continuându-și efectele în cadrul dezbaterilor, care au fost fructuoase. Atmosfera din sinod este descrisă și în *Gazeta de Transilvania* (din 3 septembrie 1848): “*Sinodul bisericesc* al Episcopiei române gr(eco)-u(nite) se deschise marți, în 29 august n(ou), și ținu până sâmbătă, în 2 septembrie, *între frecări și dispute foarte serioase*”³⁴ (subl. ns. – V.F.).

Înainte de a examina – pe bază de documente (unele necunoscute de istoricii care ne preced) – conținutul lucrărilor sinodului, formulăm câteva comentarii referitoare la participanți, protocolul acestuia și modalitatea de exprimare a votului.

La lucrările sinodului au luat parte episcopul, canonicii, protopopii, asesorii consistoriali și câte un preot, delegat al fiecărui district, ales cu majoritatea voturilor³⁵. Toți aceștia au avut “vot viril sau *decisiv*”³⁶. Desigur, au fost prezenți și alți preoți, care puteau interveni, însă dispuneau numai de vot consultativ, după cum menționează istoricul Ioan Boroș³⁷, care a avut posibilitatea de a cerceta procesul verbal al sinodului, care a fost redactat în trei limbi (latină, română și maghiară), de către notarii sinodali. Deciziile au fost adoptate cu majoritatea voturilor. Au fost de față 96 de clerici greco-catolici³⁸ din întreaga eparhie, deci un număr realmente important, de altfel partea cea mai dinamică și conștientă a acestora.

După ce au ascultat Sfânta liturghie în Catedrala greco-catolică din Oradea, preoții au mers “cu toți(i) la curtea episcopală”, unde – la orele 9, în ziua de 29 august 1848 – au fost “deschise” lucrările sinodului “prin o cuventare energetică a președintelui episcop” Vasile Erdélyi, care, prin altele, le-a atras atenția celor prezenți că, “fiind S(finția) Sa ales de spiritul sant episcop, *ne-a chemat să ne consuatuim* (consfătuim – n.n.) *cu toți*, etc apoi, îndată ne propune să acceptăm doi notari *conferențiali, fiindcă S. sa nu voesce a ține sinod, numai conferenția*”³⁹. Sinodul nu debuta, deci, sub prea bune auspicii. Mai întâi, episcopul a ținut o “cuvântare energetică”, încercând să-i intimideze pe clerici, prin această atitudine autoritară, care, în fond, n-a avut alt efect decât intrigarea celor de față, surprinși de faptul că toate informațiile care au circulat anterior cu privire la episcop se confirmă, inclusiv cea referitoare la opoziția sa față de ideea organizării unui veritabil sinod eparhial, manifestată acum deschis, prin

³⁴ *Gazeta de Transilvania*, 1848, p. 301-302

³⁵ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 84

³⁶ *Ibidem*

³⁷ *Ibidem*

³⁸ *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente (1848-1918)*, București, 1989, p. 74

³⁹ *Mai mulți membri ai clerului prezent în sinod, în Oraganul Național, 1848, nr. 17, p. 77; nr. 18, p. 81-82*

propunerea de a fi desfășurată o simplă conferință a preoților, fără nici o rezonanță națională. Comparativ cu românii din Transilvania, care au participat – în număr impresionant – la Adunarea Națională de la Blaj, din 3/15 mai 1848, episcopul Vasile Erdélyi încerca să anuleze chiar și posibilitatea unui sinod eparhial, în care preoții să-și afirme propriile doleanțe, în vederea obținerii de progrese reale în plan ecleziastic și național. Prin gestul său de a declara că nu “voesce a țiene sinod”⁴⁰, episcopul orădean a accentuat conflictul dintre el și clerul prezent, care i-a replicat, cu o exemplară promptitudine, într-o manieră energică și neașteptată: “mai mulți din cler cu entuziasm responderă: *că clerul adunat sub președinția episcopului a fost și este totdeauna sinod*”⁴¹ (subl. ns. – V.F.). Voința personală a episcopului s-a lovit de rezistența preoților, care și-au impus punctul de vedere, în sensul că ei participau la lucrările unui sinod eparhial, prezidat chiar de Vasile Erdélyi, deci numai există nici un dubiu în acest sens.

S-a produs însă un incident datorat canonicului Iosif Pop Szilagyi, care a rostit imediat o cuvântare “înfocat(ă)”, străduindu-se “în deșert a confirma ideile episcopoești”, identificate de clerici chiar în propunerile analizate de participanții la adunarea din Oradea. După aceasta, amintitul canonic a comis și alte “tandale”, precum afirmația că “timpul e scurt și scump”, astfel că dezbaterile nu vor dura mai mult de două zile⁴². Moise Sora Noac, aflat în sală, trimite o notă *Gazetei de Transilvania*, în care îl ruga pe George Barițiu ca să fie “bun a publica *că cel mai mare contrar a(l) clerului, și a couniunii poporului român, ne fu episcopul, îndârjit și atârșat de tânărul canonic Iosif Szilagyi, care nu se rușina însuși în sesiune a face schime (grimase – n.n.) și semne episcopului să nu lase cât de puțin în voia clerului*”⁴³ (subl.ns. – V.F.). În fața situației create, “oarecâtiva din cler se sculară [și] lămurit arătară că clerul dorește a ține sinod”⁴⁴. În consecință, au propus ca să fie aleși cei trei notari sinodali. Capitularii au fost de partea clerului, astfel că s-a putut adopta hotărârea de a fi aleși prin vot secret. Rămăși în minoritate, episcopul și cei câțiva oameni ai săi (de toți cam 16) au fost învinși de preoții prezenți, fiind aleși ca notari sinodali: Alexandru Dobra, Teodor Aron și Mihail Nagy. Au primit voturi și alții, ca Petru Rațiu, preot din Spinuș. S-a dovedit că, în realitate, “partida selegiană clerului amenințătoare, sta foarte netare”, pe când “clerul are mulți și bravi apărători”⁴⁵. Confruntarea dintre cele două tabere, în această primă fază, a fost câștigată de cler. “Episcopalii” îi

⁴⁰ De altfel, trebuie accentuat faptul că nici până în acest moment episcopul n-a susținut necesitatea unui sinod eparhial, ci numai a unei conferințe cu preoții.

⁴¹ *Organul Național*, 1848, nr. 17, p. 77

⁴² *Ibidem*

⁴³ Vezi *Anexa documentară nr. 99*.

⁴⁴ *Organul Național*, 1848, nr. 17, p. 77; nr. 18, p. 81-82

⁴⁵ *Ibidem*. Aceluiași Iosif Pop Szilagyi i se imputa și următoarea afirmație: “În împrejurările actuale (din timpul evenimentelor pașoptiste - n.n.), a visa despre naționalitatea română ar constitui o vină” (*Anexa documentară nr. 99*). Prin comportamentul său, el a atras criticile cele mai vehemente ale preoților.

considerau pe cei mai aprigi preoți ca *Lazaroni* și *proletari*, însă au fost nevoiți să tacă (“Szilagyi puțin de nu fu aruncat afară pentru niscăi vătămări de cler”⁴⁶), ori să părăsească sala.

După acest episod au urmat “înfocat(e)” confruntări cu privire “la numirea sau botezarea adunării”. Au vorbit – din “partea conservativilor” – “oarecâți v(ice)arhidiaconi”, însă “liberalii din cler” i-au combătut cu argumente eficiente, astfel că în protocol s-a consemnat faptul că “*adunarea presinte este adevărat sinod*” (subl. ns. – V.F.). În felul acesta s-a finalizat disputa pe tema respectivă. A mai fost făcută propunerea de a fi ales și un vicepreședinte, însă ea n-a mai fost “îmbrățișată”. Lămurite fiind lucrurile de natură organizatorică, s-a trecut la dezbaterile în legătură cu cele 26 puncte primite de la Strogoniu. Pe parcursul lor s-a menținut tensiunea din momentele inițiale ale sinodului, clerul inferior fiind deosebit de combativ și reacționând la orice tentativă de autoritarism a episcopului, ca și împotriva canonicului Iosif Pop Szilagyi, după cum aflăm dintr-un periodic blăjean: “În decursul pertractărilor, mai ales în ziua de 31 august [1848], se desveli o mare dizidenția mai a tuturor reprezentanților și a altor ascultători către părintele canonic Iosif Selegianu (subl. ns. – V.F.) care vorbise cam competitiv și cu nepăsare către cler, de unde se născuse opiniune[a] comună să nu mai țină sesiune[a] în ființa de față a D-sale; ci după o reclamare sgomotoasă, ascultându-i escusarea, iarăși l-au mai lăsat”⁴⁷. Am descoperit în presă și alte referințe cu privire la reacția preoților din sinodul eparhial la afirmațiile canonicului Iosif Pop Szilagyi: “Simțul naționalismului fu împintinat prea mult, mai vârtos și prin nesocotita manifestare a canonicului I[osif] S[elagianu], nedespărțitul consiliar episcopesc ... Acest canonic puțin de nu fu aruncat pe ușă afară, din pricina unor cuvinte vătămătoare scăpate în contra clerului. S[finția] Sa, care-și lăsase barbă, de curând o rasă, și acum nu suferă nici pe preoții tineri, care – *voind a se ține cu sufletul și trupul de ritul răsăritean* (subl. ns. – V.F.) – [i]și cresc bărbile ... Ceilalți canonici capitulari ținură lângă cler cu toată sinceritatea”⁴⁸. După opinia lui Ioan Boroș, “o parte însemantă a clerului a fost grupată sub conducerea și influența malcontentului paroh *Petru Rațiu din Spinuș*”⁴⁹.

⁴⁶ *Organul Național*, 1848, nr. 17, p. 77; nr. 18, p. 81-82

⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ *Vezi Anexa documentară nr. 96.*

⁴⁹ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 281. Reproducem un comentariu despre raporturile lui Petru Rațiu cu episcopul Vasile Erdélyi: “*Petru Rațiu*, din *Spinuș*, care – deși stătea oarecând în raporturi pretinești cu *canonicul dr Vasile Erdélyi*, la insistința căruia făcea delațiuni în contra bătrânului episcop Samuil Vulcan (fost patron a lui Rațiu), și pe care l-a fost sprijinit să ajungă episcop la Oradea Mare, dar cu acela – nu mult după denumirea de episcop – a ajuns în vrăjmășie declarată, în așa măsură, că, după trecerea revoluției, împrumutat se denunțiau la curtea marțială din Oradea Mare” (*Ibidem*, p. 281-282). Or fi fost, desigur, și motive subiective care au determinat atitudinea severă a preotului Petru Rațiu, dar acestea au avut o importanță secundară, deoarece determinantă era realitatea momentului pașoptist, care a favorizat exprimarea liberă a părerilor și chiar critica defectelor administrației bisericești. Într-un asemenea context și bucurându-se de solidaritatea clerului prezent în sinod, preotul Petru Rațiu și-a putut manifesta dezacordul, chiar ostilitatea față

(subl. ns. – V.F.). În alt loc, același istoric consideră că Petru Rațiu a avut o “influență predominantă asupra clerului adunat în sinodul diecezan”⁵⁰. Fără a nega rolul lui Petru Rațiu în bătălia cu “ruginiții” din sinod, apreciem că și alți clerici au contribuit la orientarea dezbaterilor în sensul dorit de majoritate. Ne referim la preotul Ioan Munteanu (ale cărui fapte din primăvara și vara anului 1848 au fost relevate în alte capitole ale cărții), protopopul Christian Artemie, preotul Moise Sora Noac (acesta a scris despre sinod în cele două periodice din Brașov și Blaj) și protopopul Ioan Bozontai (în casa căruia s-a desfășurat adunarea din 28 august 1848). Au fost, fără îndoială, și alții între cei 82 de clerici, care au constituit o grupare masivă în sinod, ca factor determinant al lucrărilor acestuia și de contrabalansare a tendințelor anacronice ale “episcopailor”. Este evident că preoții din protopopiatul Fărnașului au fost cei mai activi și radicali, ei impunând multe din rezoluțiile propriului sinod protopopesec în cadrul confruntărilor din sinodul eparhial.

Dezbaterile celor 26 de puncte din “convocatorul episcopesc” au durat câteva zile, ceea ce înseamnă că li s-a acordat o mare și justificată atenție, clericii aflându-se – pentru prima dată - în ipostaza de a-și afirma propriile revendicări, sinodul eparhial transformându-se într-o tribună de luptă, care a și fost folosită cu maximum de eficiență. De aceea, considerăm că evenimentele la care ne referim au avut o incontestabilă turnură revoluționară, datorită unei categorii de intelectuali pe care autoritățile îi chemau, cu insistență, la “liniște și pace” socială, cu toate că ei erau exponenții populației rurale și nu puteau fi decât “purătorii de cuvânt” ai acesteia, precum și ai intereselor specifice breslei. Din modul cum au decurs discuțiile ne putem da seama cum gândeau clericii greco-catolici din episcopia orădeană, ce capacitate de susținere a propriilor puncte de vedere au avut și care a fost spiritul predominant în sinodul eparhial. Vom examina, pe rând, fiecare punct al “programei” sinodale.

1. *Independența bisericii. Administrarea bunurilor și averilor bisericesti*

A fost, neîndoielnic, o problemă importantă, care stabilea raporturile bisericii cu statul. Ca atare, s-a decis ca “în toate cele ce se referesc la subsistența esențială și constituția internă” a bisericii, aceasta să fie independentă, numai prin statutul respectiv asigurându-i-se “libera comunicare cu supremul cap al bisericii, precum și al arhieriei cu clerul și credincioșii”⁵¹. De asemenea, să se conserve “privilegiile și dispoziția independentă a bisericii față cu organizarea școlilor”. În ce privește “bunurile și fundațiunile catolice”, în viitor acestea să fie administrate de o comisie compusă din laici și ecleziastici, pe când “suprema inspecțiune” (adică dreptul de

de episcopul său, ceea ce i-a sporit simpatia în rândul celorlalți preoți. S-a ajuns în situația descrisă în *autobiografia* sa, păstrată în manuscris (Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 282) – că “atunci când se ridica în sinodul diecezan, ca să vorbească, clerul striga să fie ascultat; chiar și arhierul (Vasile Erdélyi – n.n.) îl provoca ca să ia parte la pertractarea unei sau altei chestii mai însemnate, și că “toate s-a[le] determinat după ale mele cuvinte”. Clerul așa l-a iubit, încât voia să-i facă serenadă” (*Ibidem*, p. 282-283).

⁵⁰ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 282

⁵¹ *Ibidem*, p. 86

control) să fie exercitat de “regele apostolic”, altfel spus de împăratul Imperiului habsburgic. S-au impus, deci, trei feluri de hotărâri (cu privire la biserică, școală și fundații), toate vizând condiția bisericii catolice, ca instituție autonomă.

2. *Înființarea institutului pentru editarea și propagarea cărților catolice*

În această chestiune, care nu era de un interes real pentru eparhia orădeană, sinodul s-a limitat la a “promite sprijinul pentru înființarea institutului” respectiv, cu condiția de a se ține “cont de dotația (materială – n.n.) slabă a clerului diecesan”. De luat în considerare, mai ales, faptul că preoții din eparhie – “din motiv de naționalitate (subl. ns. – V.F.), de conservarea și propagarea S(fintei) uniri” – trebuie să-și “procure și produse literare, politice și bisericești române”⁵², deci ei vor fi nevoiți să suporte cheltuieli “îndoite”. Pentru aceștia erau mai importante publicațiile în limba română și cele în care sunt tratate aspecte ale vieții bisericești și ale școlii. Nu au fost împotriva întemeierii unei edituri catolice, promițându-i chiar modestul lor sprijin, însă au lăsat să se înțeleagă, în mod clar, faptul că ei aveau o altă prioritate, mai exact editarea de lucrări care să le fie utile, sub raport național și ecleziatic.

3. *Susținerea ziarelor catolice*

Și în acest caz s-a promis “părtinirea și lățirea ziarelor celor ce sprijinesc interesele bisericii catolice”, cu mențiunea că în societățile care se vor ocupa de editarea lor să “fie aplicați indivizi apți”, de confesiune greco-catolică⁵³.

4. *Ținerea duminicilor, sărbătorilor și a posturilor*

De remarcat faptul că sinodul din Lugoj a decis ca – “cu privire la acest obiect” – să nu se schimbe nimic, până când nu va fi organizat un “sinod general, compus din toată românimea, fără deosebire de relegiune”⁵⁴ (subl. ns. – V.F.). Românii împreună, de ambele confesiuni (ortodoxă și greco-catolică), erau îndreptățiți ca să-și stabilească sărbătorile și posturile, fiind exclusă raportarea la cerințele bisericii catolice. Sinodul eparhial orădean s-a pronunțat pentru ținerea, “cu sfințenie” a duminicilor și sărbătorilor, propunând chiar să “se ceară ajutor politic”⁵⁵ (din partea autorităților) pentru ca acestea să fie respectate. În caz contrar, să li se aplice celor în cauză sancțiuni legale⁵⁶. Cu privire la ținerea posturilor, aceasta să se facă “cu devoțiune”, însă “dacă unii ori alții, din deosebitele considerațiuni, nu ar putea susține rigoarea aceloră, aceia – pe calea oficiului parohial – să ceară de la Ordinariat dispensă”⁵⁷. Se constată o relativă înțelegere față de credincioșii care, uneori, nu puteau suporta zilele de post, având o motivație umană a acestui fapt, ceea ce-i îndreptățește la o scutire (dispensă) din partea conducerii episcopiei.

5. *Conferirea “beneficiilor” parohiale (completarea parohiilor vacante)*

Ocuparea posturilor vacante, precum și sporirea “dotațiunii” acestora, a fost înainte de revoluție o practică producătoare, în multe cazuri, de nemulțumiri. Sosisse

⁵² *Ibidem*, p. 87

⁵³ *Ibidem*

⁵⁴ *Ibidem*

⁵⁵ *Organul Național*, 1848, nr. 17, p. 77; nr. 18, p. 81-82

⁵⁶ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 88

⁵⁷ *Ibidem*

momentul, credeau unii clerici, ca să fie eliminate abuzurile și nepotismele, printr-o soluție corectă și echitabilă. Nu este deloc întâmplător faptul că în jurul acesteia s-a încins o veritabilă confruntare între cler și episcop. “Aici, după nește desbateri foarte lungi și serioase, mai de 12 ore, a dobândit clerul ca, când se vor curenta parohiile vacante, să se curenteze și concurenții, apoi tot insul din cler să trimită opiniunea sa Consistoriului, însemnând fieștecare la numele aceluia pe care-l socotește a fi mai demn de a dobândi parohia, numai atâta: *că este demn*; care opiniuni, luându-se în considerațiune, se vor face beneficiile, de cumva nu ar avea episcopul excepțiune canonică asupra persoanei comendate”⁵⁸. Prin această decizie, care este similară cu cea a sinodului protopopesic al Fărnașului, s-a impus voința preoților, care nu-i lăsau episcopului decât dreptul său “jurisdicțional și ierarhic”. Finalitatea ar fi constat în restrângerea arbitrariului în numirea preoților în parohii, prin înlăturarea posibilității de a folosi, în acest scop, relațiile personale și de familie, ori mijloacele financiare. Selecția⁵⁹ efectuată prin procedeul acceptat era bazată pe valoarea candidatului la postul de preot, deci putea deveni una corectă și reală. Pentru parohiile “mai bine dotate”, episcopul a fost de acord ca să “se escrie concurs public”, în aceleași condiții. Puterea de decizie a episcopului a fost, astfel, redusă într-o manieră considerabilă, el putând face doar așa-zisa “excepțiune canonică”, dacă și aceasta era justificată.

6. *Disciplinarea preoților “incorrigibili”*

Acei preoți care, “după repețitele admoniări” și “aplicarea pedepselor canonice”, nu se vor îndrepta, fiind absolut incorrigibili, vor fi degradați la condiția de laici. În schimb, “muierile și pruncii lor trebuie să fie respectați, împărtaşindu-se din casa fundatională viduală”, altfel spus din fondul viduo-orfanal. Se arăta o exigență firească față de comportamentul nedemn al unor preoți și o tratare plină de bunăvoință a membrilor familiei acestora, care urmau să beneficieze de ajutoare din fondurile bisericești, în limitele posibilităților existente.

7. *Catehizarea școlilor și a servitorilor*

Conform dispozițiilor anterioare, preoții au “datorința de a catehiza”. Ei însă au nevoie de ajutorul autorităților, pentru ca aceștia să-i determine pe “școlari, învățaței de meserii și servitori” să participe, în mod regulat, la “instrucțiunea catehetică”⁶⁰.

8. *Administrarea sacramentelor și a ceremoniilor sacre*

În biserica orientală – și, desigur, în dieceza orădeană - “administrarea sacramentelor” și a ceremoniilor sacre s-a făcut și în anii precedenți în limba română, astfel că sinodul își exprimă acordul pentru menținerea unei asemenea practici. Se mai adaugă faptul că este obligatoriu ca “acele funcțiuni să se săvârșească cu devoțiune”, mai ales “provederea morboșilor cu s(fânta) cuminecătură”⁶¹.

⁵⁸ *Anexa documentară nr. 96.*

⁵⁹ Pe acela dintre “recurenți, pe care votul clerului și al membrilor consistoriali îl va judeca (a fi) mai vrednic, episcopul să-l întărească” (Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 91).

⁶⁰ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 117

⁶¹ *Ibidem*

9. *Introducerea ordinului basilitan*

Dacă în sinoadele protopopești a fost respinsă categoric această idee, cu motivația că preoții pot să „susțină și nutrească pietatea religioasă” a credincioșilor, fără a mai fi nevoie de serviciile ordinului basilitan, în cadrul sinodului episcopul Vasile Erdélyi a „declarat ... că va face pașii de lipsă pentru ... introducerea ordinului basilitan”⁶². Așa cum se menționa în presa timpului, „călugării basiliți, din mai multe cauze, nu aflară părtinire la cler, ca să se introducă; însă materia aceasta se lasă mijlocirei episcopoești”⁶³.

10. *Prima cuminecare a copiilor*

Aceasta urma să se facă după o „învățătură ocazională” și în veșminte curate⁶⁴, copiii trebuind să fie însoțiți de părinții lor, pentru a putea fi realizată o solemnitate care să se fixeze „trainic în memoria lor”⁶⁵.

11. *Introducerea serviciului divin în preseara anului nou*

Cu privire la această nouă practică, inexistentă până atunci la „poporul român”, au existat opinii diferite, sinoadele protopopești de la Fărnaș și Lugoj nefiind de acord, până când nu se va „introduce pentru toată românimea”. În cadrul sinodului diecezan s-a afirmat că „introducerea serviciului divin în preseara anului nou” numai atunci va avea „efect spiritual” dacă și în biserica orientală s-ar adopta calendarul gregorian, fapt care ar fi de dorit, însă este irealizabil „în împrejurările date”. Prin urmare, este mai bine să „se țină praxa de până aci”⁶⁶, adică să se țină la anul nou „cultul divin”, prilej cu care preoții să predice despre „bunătățile primite de la Dumnezeu”. Dacă, totuși, „ici și colo s-ar putea introduce”, dispoziții în acest sens va da Ordinariatul. S-a admis, în finalul discuțiilor, ca în seara de la finele anului „să se țină o rugăciune”⁶⁷.

12. *Întărirea disciplinei preoților și călugărilor*

Cum era și firesc, sinodul diecezan a hotărât că „este de dorit consolidarea disciplinei” preoților, însă adoptarea unor măsuri disciplinare trebuie să aibă în vedere doar „folosul bisericei”⁶⁸. Cu excepția unor fapte care intrau sub incidență penală, toate celelalte aparțineau dreptului de disciplinare al instituțiilor bisericești.

13. *Compensarea în bani a „fondului instruct” parohial*

Devreme ce în eparhia orădeană nu exista nici un asemenea fond, în cazul că s-ar constitui în vreo localitate, atunci acestea „să fie răscumpărate în bani”⁶⁹.

14. *Reducerea (sau casarea) abațiilor și prepositurilor superflue*

Și în această chestiune s-au manifestat puncte de vedere diferite și contradictorii. Spre pildă, sinodul protopopesesc din Lugoj este de acord ca unor „preoți

⁶² *Ibidem*

⁶³ Vezi *Anexa documentară nr. 96*.

⁶⁴ *Ibidem*

⁶⁵ Ioan Boroș, *op.cit.*, p. 118

⁶⁶ *Ibidem*

⁶⁷ *Anexa documentară nr. 96*.

⁶⁸ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 119

⁶⁹ *Ibidem*

binemeritați” – care vor purta “diregătorii mai grele” – să se “statorească” abații și preposituri. Sinodul din Fărnaș, în schimb, optează pentru ștergerea tuturor oficiilor ecleziastice “cu rang și titule”⁷⁰, deoarece vremea acestora a trecut. De asemenea, sub influența celor stabilite de sinodul din Fărnaș, sinodul diecezan a decis ca “atari officii ecleziastice peste măsură superflue să se reducă”⁷¹. Dacă asemenea officii s-ar mai “conserva” în viitor, în alte dieceze, atunci să fie luată în considerare și dieceza orădeană, pentru a i se acorda drepturi identice în acest sens.

15. *Introducerea rugăciunilor publice la funcțiuni solemne*

Sinodul diecezan a hotărât ca să nu se facă “nici o înoire” în această practică, urmând ca să se respecte ceea ce s-a impus până în anul 1848 în biserica orientală, unde asemenea rugăciuni “se săvârșesc după formularul prescris în cărțile liturgice și rituale”⁷². Totuși, “între rugăciuni și liturghie – la eșirea cu daruri – să se memoreze Papa de la Roma”⁷³, pontificele roman.

16. *Ameliorarea pensiilor pentru preoți*

Una din preocupările majore ale preoților a fost și asigurarea, la bătrânețe, a mijloacelor de existență a familiilor lor. În consecință, au pus în evidență ameliorarea pensiilor, sinodul nelând în seamă mărimea lor, cu toate că în unele sinoade protopopești (cum a fost și cel al Fărnașului) ele au fost stabilite, între 300-400 florini⁷⁴.

17. *Introducerea exercițiilor spirituale pentru cler*

Așa cum afirmă un bun cunoscător al problemei, în hotărârile sinoadelor protopopești “se enunță, ori că *atari exerciții să nu se introducă*, ci să se lase conștiinții fiecărui preot; ori, că *mai întâiu să se reguleze dotația mai bună a preoților rurali*, ca, astfel, liberi de grijile economice (între care și cultivarea pământului parohial, de unde își puteau obține cele necesare traiului- n.n.), *mai ușor să poată lua parte la atari exerciții, altcum salutare*”⁷⁵ (subl. ns. – V.F.). Cu toate acestea, sinodul diecezan a decis ca exercițiile spirituale în “paresimi” să le țină protopopul împreună cu preoții din subordine, iar în Oradea episcopul “cu preoțimea cetățiană”, fiecare “mărturisindu-și păcatele”⁷⁶.

18. *Despre procesiunile relegioase și bulciurile*

În sinoadele protopopești, preoții au propus fie “ștergerea monăstirilor” (și, în felul acesta, vor dispărea și pelerinajele), fie încetarea oricăror pelerinaje, cari “samănă numai neîncredere între preoți și credincioși”⁷⁷, subminându-le celor dintâi autoritatea. Referindu-se la efectele unor asemenea manifestări, sinodul

⁷⁰ *Ibidem*

⁷¹ *Ibidem*

⁷² *Ibidem*, p. 120

⁷³ *Anexa documentară nr. 96.*

⁷⁴ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 120

⁷⁵ *Ibidem*

⁷⁶ *Anexa documentară nr. 96.*

⁷⁷ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 121

eparhial ajunge la concluzia că “abuzurile ce s-ar observa” la acestea să fie “șterse prin dispozițiunile sinodului provincial”⁷⁸.

19. *Răscumpărarea lecticalului și a drepturilor parohiale*

Sinodul diecezan consideră că se impune abandonarea modului de “răscumpărare” a lecticalului de la țărani, de către preoți, să se facă “pe o cale” sigură, astfel ca să dispară acea “corelațiune ingrată între preot și credincioși, întrucât încasarea (taxei respective) ... dă anză la coliziuni între preoți și credincioși”⁷⁹. În împrejurările momentului, locuitorii ar putea să refuze plata în bani a acestor “competințe”, așa cum se proceda în cazul învățătorilor, de aceea este mai prudentă și înțeleaptă acceptarea “cazului din trecut”⁸⁰.

20. *În legătură cu dreptul patronal*

Cu toate că din sinoadele protopopești au fost transmise sinodului eparhial puncte de vedere clare în această privință (a dreptului natural), cele mai multe optând categoric pentru eliminarea acestuia, totuși sinodul eparhial “releagă rezolvarea chestiunii patronatelor la sinodul național”⁸¹ de la Strigoni. Au fost, deci, și unele probleme nerezolvate în cadrul sinodului eparhial, ele fiind transferate altor autorități, care aveau puterea să ia decizii aplicabile în general, mai exact în toate parohiile catolice și greco-catolice.

21. *Alegerea episcopilor*

Episcopiile vacante, după decizia sinodului din Lugoj, pot fi ocupate numai prin intermediul adunării diecezane, la care să ia parte clerul, dar și credincioșii (fără să se menționeze raportul dintre clerici și laici). Sinodul din Fărnaș, ca și cel din Careii Mari, au optat pentru varianta alegerii episcopului numai de către cler (cel puțin după trei luni de la vacantarea postului), după care să vină “confirmarea” împăratului, conform “datinei”⁸² din eparhia Făgărașului. Acest procedeu a fost aprobat și de către sinodul eparhial.

22. *Numirea protopopilor*

Deși sinodul din Fărnaș a făcut în această direcție propuneri radicale⁸³, sinodul eparhial i-a considerat pe protopopi drept “funcționari”, astfel că ei vor fi numiți de Ordinariat. Episcopul a promis, formal, că “în caz de vacanță” a vreunui “scaun protopopesco”, înainte de a-l numi pe noul protopop, el va cere “opiniunea clerului districtual și o va lua în considerare cuvenită”⁸⁴. Acestea erau simple vorbe, pentru a se putea trece mai departe, la dezbaterile punctelor care au mai rămas.

⁷⁸ *Ibidem*

⁷⁹ *Ibidem*

⁸⁰ *Ibidem*

⁸¹ *Ibidem*

⁸² *Anexa documentară nr. 96.*

⁸³ *Vezi Ioan Boroș, op. cit., p. 199-220.*

⁸⁴ *Ibidem, p. 199*

23. Salarizarea preoților

Sinodul eparhial nu s-a angajat în a găsi soluții la această importantă problemă, recomandând-o “sinodului național”⁸⁵, în sensul ca “salarizarea preoției ... să se ceară de la ministeriu”⁸⁶.

24. Organizarea unui seminar la Oradea

A fost aprobat, de către sinodul eparhial, proiectul – elaborat de episcopie – pentru organizarea unui seminar greco-catolic la Oradea, cu mențiunea ca “fondul destinat pentru clerul rural să nu se amestece cu fondul seminarului”⁸⁷. Într-un alt document apare următoare precizare: “seminar clerical (pentru pregătirea preoților – n.n.) pentru diecezele românești unite să se mișlocească a se rădica în Oradea”⁸⁸.

25. Conferințele protopopești

Recunoscând utilitatea profesională a acestor conferințe (cu prilejul lor putând fi discutate toate problemele “bisericești, parohiale și școlastice”), sinodul eparhial a decis ca să se organizeze, în fiecare district, asemenea întâlniri, de câte două ori pe an⁸⁹, adică în fiecare semestru.

26. “Regularea” și augmentarea fondului viduo-orfanal diecezan

Acest punct, datorită unei întâmplări locale și a marilor cerințe ale clerului, a provocat și “dezbatere foarte agere și cuvântări lungi și interesante”⁹⁰. În timpul discuțiilor a ieșit la lumină faptul că fetele “fostului prepozit Ioan Radnothy” (care a “păgubit fondul viduo-orfanal cu mai multe mii de florini”) au primit – prin practici incorecte – o “pensiune mărișoară” (de 500 de florini anual, mai consistentă decât salariul unor preoți activi). Aceasta “s-a făcut prin Episcop, care, împreună cu secretarul său (Iosif) Pop Szilagyî, *ar fi stors cu înșelăciuni de la protopop niște adevărate*, în puterea căroră Episcopul ar fi intervenit la rege”⁹¹, care a aprobat (printr-un decret) pensia menționată. Abuzul în discuție a stârnit în sinod consternare și mâhnire, deoarece a confirmat unele zvonuri care circulau în legătură cu administrarea fondului viduo-orfanal. S-a descoperit și faptul că un canonic (Ioan Pak) a “încetat de a mai contribui” la acest fond. Deci, la nivelul conducerii eparhiei se manifesta un grav dezinteres față de un fond atât de important pentru toți clericii. Revolta clericilor a fost, din nou, alimentată cu alte

⁸⁵ *Ibidem*, p. 200

⁸⁶ *Anexa documentară nr. 96*.

⁸⁷ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 201

⁸⁸ *Organul Național*, 1848, nr. 18, p. 81-82

⁸⁹ *Ibidem*

⁹⁰ *Ibidem*. Aflăm, din aceeași sursă documentară, și următoarele: “La începutul sinodului (în ziua de 29 august 1484 – n.n.) declarase santia sa episcopul că nu e de lipsă ca să rămână toți reprezentanții clerului de față până la capăt, că pentru apropierea duminicii se pot unii depărta, iar cei rămași pot a se consulta și fără ceiălalti; iar când venirăm despre *desbaterea fondului numit*, fiindcă se depărtaseră unii dintre v(ice)a(rhi)diaconi, rămânând totuși cea mai mare parte, foarte mult se contraria desbaterei acesteia, din cauză că nu ar fi toți de față, *însă, la cererea fierbinte a clerului, mai apoi se învoi la pertractare*” (*Ibidem*).

⁹¹ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 203

dezvăluiri care puneau într-o lumină negativă administrația eparhială. Împotriva “voinții arhiereului” și neputând fi “împiedecat” de acesta, clerul a decis să se facă demersuri la rege, pentru a fi anulată acordarea, pe mai departe, a pensiei la care ne-am referit. Motivația a fost că un rege prost informat trebuie să fie “mai bine informat”⁹². De reținut, totodată, că preoții necăsătoriți au fost așa de “galanți și (de) liberali”, încât au convenit – fără prea multe contraziceri – ca să contribuie la “fondul viduale” (pentru pensii) cu “doi procenți” din retribuția lor, precum și la “fondul deficienților”⁹³. S-a propus ca să se înființeze și “fondul diecezei”, la care să-și dea obolul și preoții căsătoriți. A fost numită o comisie (din 21 de persoane), care urma ca – până la “proxima adunare” (din 22 septembrie 1848) – să conceapă un proiect cu “privire la modalitatea contribuirii și împărțirii proporționale a obolului clerului, între fondul viduo-orfanel și cassa diecesană”⁹⁴. Membrii acestei comisii “făcură 13 reguli sau statute pentru fondul viduale, care, toate desbătându-se, cu oarecâte modificări se trecură la protocol”⁹⁵. De “însemnat” și împrejurarea - sesizată de clerici – că episcopul Vasile Erdélyi “*către unii dintre cei mai buni oratori se arăta cu o răceală rebatatoria, pentru nescari cauze private*”⁹⁶ (subl. ns. – V.F.). S-a constituit, de asemenea, o “deputațiune numeroasă”, care s-a ocupat de stabilirea “speselor alumnilor seminariali”⁹⁷.

După aproape patru zile de dezbateri (29,30,31 august și 1 septembrie 1848) au fost “pertractate” cele 26 de puncte, impuse de arhiepiscopia catolică de Strigoni, căreia i se subordona Episcopia greco-catolică de Oradea, într-o atmosferă animată de pasiuni și interese, de dorința ardentă a clerului inferior de a impune cerințele proprii, împotriva opoziției încrâncenate a cercului clerical din jurul episcopului.

Așa cum se așteptau preoții care participau la sinodul eparhial, ar fi trebuit să urmeze dezbateri serioase și eficiente, în legătură “cu dorințele și propunerile lor”, consemnate – în cea mai mare parte – în “protocoalele” sinoadelor protopopești (sau districtuale). Deși acestea erau “multe și destul de ponderoase”, în sinodul diecezan nu s-au discutat decât două, la aceasta contribuind, după convingerea unui istoric, “dispoziția sufletească prea agitată a clerului”⁹⁸. Apreciem însă că principala cauză a nerealizării unui asemenea obiectiv de factură democratică a fost climatul de permanentă confruntare dintre episcop (și “camarila”sa) și clerul inferior, care a avut ca efect și diminuarea energiei combative a acestuia. Dacă ar fi fost un climat de *colaborare*, pe care spiritul momentului îl reclama, între ierarhia episcopală și preoții din eparhie, atunci s-ar

⁹² *Ibidem*, p. 204

⁹³ *Organul Național*, 1848, nr. 18, p. 81-82

⁹⁴ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 205

⁹⁵ *Organul Național*, 1848, nr. 18, p. 81-82

⁹⁶ *Ibidem*. Între acestea, desigur, și raporturile episcopului cu preoții Petru Rațiu (din Spinuș) și Ioan Munteanu (din Sarcău).

⁹⁷ *Ibidem*

⁹⁸ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 205

fi ajuns, fără îndoială, la evoluții spectaculoase, în sensul că s-ar fi luat în dezbateri toate cererile clerului, pentru a fi realizată o listă completă a revendicărilor acestei categorii sociale. În fond, rezultatul dezbaterilor urma să fie trimis Dietei și ar fi fost normal ca acesta să fie cât mai real și concludent. Solidaritatea și consensul ar fi fost conduita necesară a clerului (superior și inferior, cum i s-a mai spus) în timpuri precum cele revoluționare, când principalele obiective comune ar fi fost obținerea de drepturi naționale și întărirea instituțiilor proprii bisericești și școlare.

Avându-se în vedere faptul că sinoadele protopopești – în “conglăsuire”- au decis ca, în tot anul, să se desfășoare adunări protopopești (o dată sau chiar de două ori) și sinod diecezan, în care să se “pertracteze deosebite chestiuni de interes pentru mersul regulat al administrării diecezane”⁹⁹, în sinodul eparhial s-a luat hotărârea, cu majoritate de voturi, ca “în viitor, în tot anul să se celebreze sinod diecezan, care să judece salutar și folositor pentru religione și disciplina ecleziastică”¹⁰⁰. În ce privește “cauza celibatului”, acesta n-a fost introdus, păstrându-se practica de până atunci a ortodocșilor¹⁰¹. Referitor la cea de-a doua căsătorie a preoților, sinodul eparhial nu s-a pronunțat, urmând a fi adoptată hotărârea “sinodului provincial”, ca fiind valabilă pentru întreaga biserică, unită și catolică. Aceasta a fost “ultima chestiune pertractată” în sinodul eparhial orădean, după cum aflăm de la istoricul care a “avut la îndemână” o copie a protocolului acestuia¹⁰². Noi n-am mai găsit în arhive acest document și, drept urmare, ne-am folosit – în mare măsură – de studiul lui Ioan Boroș (pe care l-am citat atunci când a fost nevoie), precum și de o relatare despre sinod, care a apărut în *Organul Național* și este semnată de “*Mai mulți membri ai clerului present în sinod*”¹⁰³.

Am arătat faptul că, în *convocatorul* la sinodul diecezan, episcopul Vasile Erdélyi i-a îndemnat pe preoți ca în sinoadele protopopești să dezbată și alte propuneri, pe care ei le-au considerat utile pentru progresul național și cel al bisericii. Este, de asemenea, drept că în sinoadele protopopești ale căror protocoale au parvenit posterității s-au impus asemenea revendicări, care însă n-au “răzbit” în sinodul eparhial, datorită lipsei de receptivitate din partea grupului de canonici din jurul episcopului. Totuși, pentru a fi scoase din anonimat, istoricul

⁹⁹ *Ibidem*

¹⁰⁰ *Ibidem*

¹⁰¹ *Organul Național*, 1848, nr. 18, p. 82

¹⁰² Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 273

¹⁰³ *Vezi Anexa documentară nr. 96*. Dintr-o scrisoare a lui Moise Sora Noac, trimisă lui George Barițiu în 4 septembrie 1848, aflăm faptul că adevăratul autor al textului apărut în *Organul Național* (1848, nr. 17, p. 77 și nr. 18, p. 81-82) a fost acest preot: “Soborul (sinodul eparhial – n.n.) se începu marți în 29 august curs nou și se încheie sâmbătă (2 septembrie – n.n.), în care câte se dezbătură – prin agile talente – le veți putea ști din *Organul* (Național – n.n.), unde le-am trimis astăzi deamănuntul și vă rog să le retipăriți; iar de nu le va primi (adică nu le va publica – n.n.) *Organul*, să le cereți de la dâșii, spre edare, pentru etern monument” (subl. ns. – V.F.) (*Anexa documentară nr. 99*).

Ioan Boroș le-a prezentat în valorosul său studiu¹⁰⁴, astfel că avem astăzi posibilitatea de a le *reactualiza*, fie și într-o formă sintetică. Așadar, le consemnăm pe cele care au avut o însemnătate evidentă:

1. Înființarea mitropoliei din Transilvania
2. Unirea sau unificarea bisericii greco-catolice și greco-orientale române
3. Limba “oficioasă” în biserică să fie limba română
4. Înființarea de școli românești
5. Tipărirea cărților de cult religios în limbile română, cu litere latine
6. Alegerea asesorilor consistoriali în cadrul sinodului
7. Introducerea unor procedee disciplinare drepte și obligatorii pentru toți
8. Propuneri de îmbunătățire a activității administrației episcopoești¹⁰⁵.

Se constată că preoții au formulat în sinoadele protopopești (de la Fărnaș, Lugoj și Careii Mari) revendicări de excepție, de natură politică, culturală și ecleziastică. Dacă sinodul eparhial orădean le-ar fi adoptat, s-ar fi ajuns ca să fie propuse “reforme cardinale în viața bisericii”¹⁰⁶, afirmându-se voința celor mulți, care se afla în deplină concordanță cu evenimentele pașoptiste.

Revenind la sinodul eparhial orădean, considerăm că este necesară precizarea că acesta este *primul sinod* din istoria Episcopiei Greco-Catolice de Oradea¹⁰⁷ (pe care episcopul Vasile Erdélyi a încercat să-l coboare la nivelul de “conferință”¹⁰⁸, însă a fost energic combătut de cler, care l-a impus ca sinod

¹⁰⁴ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 273-279

¹⁰⁵ Unele dintre acestea sunt mărturii despre spiritul justițiar al preoților și vizează direct “sistemul de guvernare”: a. hotărârile din sinoadele protopopești nu pot fi judecate de ordinariat, numai de către sinodul eparhial; b. nu este recunoscută ca fiind corectă procedura episcopului orădean de a fi invitat la sfârșitul sinodului diecezan *numai câte un delegat din fiecare district*, pe viitor să se afirme dreptul clerului ca la lucrările sinodului să poată lua parte orice preot din eparhie; iată o altă probă de extindere a reprezentării democratice; c. membrii consistoriului să fie responsabili pentru modul cum administrează eparhia; d. din rândul preoților să se aleagă doi, cărora să li se încredințeze responsabilitatea de a contrasemna dispozițiile episcopului (altfel acestea nu sunt valide); e. canonicul Iosif Pop Szilagyî (care era secretar episcopal) – “pentru abuzurile pe care le-a comis”, în calitate de consilier al lui Vasile Erdélyi și, mai ales fiindcă și-a protejat rudele, să fie exclus din consistoriu și să nu mai fie rector în seminar; f. să nu mai fie “aplicați” la conducerea episcopiei doctori tineri în teologie, aceștia trebuind să fie trimiși în “păstorie”, pentru a-și câștiga “praksa vieții” (au fost avuți în vedere notarul Mihai Șerban și dr. Ioan Vancea, care “numaidecât (trebuie) să fie dispuși în parohie”); g. la conferirea de “beneficii ecleziastice” să nu se mai țină cont de “persoane, de origine, ori de loc”, ci numai de meritele celui în cauză.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 277

¹⁰⁷ *Anexa documentară nr. 99.*

¹⁰⁸ Se pare că nici după Revoluție episcopul orădean nu l-a considerat sinod eparhial, după cum afirmă istoricul dr. Iacob Radu: “Însuș episcopul Erdeli în relațiunea ce o a făcut S(fântului) Scaun apostolic al Romei, despre starea diecezei în anul 1857, spune că sinod diecezan formal până atunci nu s-a ținut (subl. ns. – V.F.), deci pe cel din 1848 nu l-a considerat sinod adevărat” (Iacob Radu, *op. cit.*, p. 116). De aceea, episcopul s-a străduit să păstreze o totală tăcere asupra acestui sinod, a cărui desfășurare s-a făcut împotriva voinței sale. Reținem, în această ordine de idei, și o altă opinie științifică: “încă în epocă exista teama difuzării lor, datorită reacției deosebit de nefavorabile a episcopului și a elitei clericale față de problemele abordate și e posibil să fi existat

eparhial). Tot ca sinod eparhial este prezentat și în paginile *Gazetei de Transilvania*: “Acest al nostru sobor *fu cel dintâi, însă fu de mare interes, câteva talente frumoase avură prilejul [de] a-și măsura puterile*”¹⁰⁹ (subl. ns. – V.F.), ori altfel spus, de a se afirma. Presa românească l-a popularizat¹¹⁰, publicând materialele primite despre modul de desfășurare a acestuia, între care și cele ale preotului Moise Sora Noac.

Încercând să formuleze *câteva reflexii* cu privire la sinoadele protopopești (ale căror protocoale i-au fost accesibile) și *la sinodul eparhial orădean*, Ioan Boroș afirmă că în cadrul acestora:

1. s-a manifestat deschis spiritul național românesc;
2. a fost conservată disciplina și ritul oriental al bisericii greco-catolice;
3. s-a exprimat, cu energie neașteptată, tendința pentru introducerea de reforme democratice în viața bisericii, respectiv a Episcopiei orădene;
4. în propunerile și dezbaterile din sinodul eparhial s-au făcut evidente “semne(le) de nemulțumire, de neîncredere ... a clerului față de sistemul de guvernare diecezană și de episcopul Vasile Erdélyi și acoliții săi”¹¹¹. S-a întâmplat ca “stările tulburi și nesigure” din anii 1848-1849 să împiedice aplicarea în practică a deciziilor sinodului eparhial orădean. Prin urmare, ele nu s-au putut realiza. Chiar și sinodul “provincial”, care urma să aibe loc la Strigoni, nu s-a mai ținut¹¹².

În contextul evenimentelor locale pașoptiste, la care au luat parte intelectualii români, sinodul eparhial orădean a fost, incontestabil, cel mai important, fapt care ne determină să accentuăm asupra câtorva semnificații ale sale, în afara celor deja relevate de istoriografia care ne precede. Fiind primul sinod din această eparhie, el a fost solicitat de preoții care erau animați de cele mai bune intenții și care credeau în posibilitatea ca biserica să se reformeze, să iasă din imobilismul feudal și să se manifeste ca instituție națională capabilă să acționeze pentru drepturile națiunii române. Este cunoscut faptul că în părțile vestice (Crișana și Maramureș) nu s-au organizat adunări naționale de amploare

indicații pentru rătăcirea, pierderea sau distrugerea lor, altfel nu ne putem explica păstrarea doar parțială a celor trei procese verbale din totalul de nouăsprezece” (Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 231-232). Protocoalele originale ale sinodului n-au ajuns nici până în zilele noastre la dispoziția cercetătorilor. Episcopul a crezut că, blocând accesul la aceste documente, adevărul nu va ieși la lumină și, drept urmare, atitudinea sa nu va fi cunoscută de posteritate. Se vede treaba însă că a fost zadarnică tentativa sa de a șterge urmele sinodului eparhial, acesta fiind, în realitate, unul dintre cele mai interesante evenimente din Crișana, în vara anului 1848.

¹⁰⁹ *Gazeta de Transilvania*, 1848, p. 301-302

¹¹⁰ Este vorba de periodicele: *Gazeta de Transilvania* și *Organul Național*.

¹¹¹ Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 279-281

¹¹² De menționat că în sinodul eparhial din 22 septembrie 1848, cel de-al doilea (în ordine cronologică), au fost aleși – cu majoritatea voturilor – ca delegați ai eparhiei la sinodul “provincial”, protopopul G. Covaciu (din Vășad) și preotul Petru Rațiu, personaj cunoscut deja din paginile anterioare (Ioan Boroș, *op. cit.*, p. 283).

(cum au fost cele din Transilvania și Banat), astfel că adunarea eparhială orădeană a fost cea mai reprezentativă manifestare a clerului greco-catolic din aceste părți, ea având menirea nu numai de a dezbate cele 26 puncte primite de la Strigoni, ci și de a prelua și aproba mesajele naționale care veneau din rândurile preoților, unii dintre ei fiind prezenți la adunările naționale de la Blaj și Lugoj. Clerul inferior, înflăcărat de ideile Revoluției, le-a adus în sinod, în acest mod pătrunzând în reduta ecleziastică orădeană suflul înnoitor al momentului, încărcându-l cu nuanțe politice, mai mult sau mai puțin evidente. Prin urmare, sinodul a fost, mai întâi, o manifestare de factură ecleziastică, dar și una națională.

Așa cum am mai arătat, sinodul eparhial a fost marcat de tensiuni conflictuale, determinate de cele două poziții antagonice: a episcopului (și a celor care-l susțineau) și, desigur, a majorității preoților, care au reușit, în bună parte, să-și expună părerile, însă, în mai mică măsură, să le și transforme în decizii sinodale. Cea mai mare defecțiune s-a produs atunci când s-a ajuns la dezbaterile propunerilor venite din sinoadele protopopești, care erau de un radicalism surprinzător. Elita eparhiei, în frunte cu episcopul, s-a opus cu îndârjire, încercând tot felul de manevre descurajatoare pentru preoți și apelând la tradiție (care, de altfel, trebuia schimbată) și la raporturile cu arhiepiscopul de Strigoni. Datorită acestei situații, sinodul ne apare, cu toate părțile sale bune (pe care le-am evidențiat), ca un eveniment neterminat și neîmplinit. N-a mai existat, totuși, în epoca modernă un sinod ca acesta, în care clerul inferior să se exprime liber și temerar, cu orice riscuri, dar cu sentimentul că trăiește clipe neobișnuite, aflate sub semnul democrației. Se pare că sinodul a produs o ruptură între conducerea eparhiei și clerul din satele acesteia.

Chiar și contemporanii evenimentului au sesizat faptul că „de aici, de la sinoade, se încep toate mișcările în dieceza noastră și urmările triste după revoluțiune, până în ziua de astăzi”¹¹³. Este adevărat că, datorită „poziției adoptate în sinod, unii preoți au avut de suferit repercusiuni din partea puternicilor eparhiei, care nu i-au iertat. Pe parcursul anilor au avut de suportat numeroase neplăceri, ceea ce i-a determinat pe unii dintre ei, ca de exemplu pe protopopul Christian Artemie și pe preotul Petru Raț să părăsească dieceza și religia unită”¹¹⁴. În legătură cu cei doi, preotul Ioan Cristian (un alt militant național) afirma că „au fost cei mai mari contrari despotismului episcopesc în sinod și care au voit să introducă gubenarea diecezelui după ritul nostru ortodox – român în locul celui despotice latin, cari nu s-au sfiit a spune înaintea sinodului toate scăderile episcopului și a fostului secretar episcopesc”¹¹⁵ (subl. ns. – V.F.). Așadar, principala grijă a episcopului orădean a fost aceea de a nu clinti canoanele

¹¹³ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu-Ilarian*, vol. II, Cluj, 1972, p. 227

¹¹⁴ Iudita Călușer, *op. cit.*, p. 231

¹¹⁵ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *op. cit.*, p. 123

catolice, el însuși fiind alarmat de trecerile unor credincioși greco-catolici la confesiunea ortodoxă. Majoritatea participanților la sinodul eparhial au crezut, cu convingerea, că a venit vremea schimbărilor și a introducerii progresului în viața societății și a bisericii.

Adoptând o postură rigidă, căreia i s-a asociat o anume superioritate agresiv afișată, încă de la începutul lucrărilor sinodului eparhial, episcopul Vasile Erdelyi a declanșat controverse și aprige reacții din partea clerului inferior, ceea ce a conferit o notă particulară evenimentului, ale cărui protocoale au fost, pentru multă vreme, innaccesibile istoricilor, astfel că, până acum, nu s-a putut realiza o examinare *cât mai informată* (adică în temeiul mai multor surse documentare) asupra sinodului eparhial orădean. Pe de altă parte, nu poate fi ignorat nici faptul că toți curajoșii preoți, care l-au înfruntat deschis pe episcop și tabăra sa, au fost marginalizați după Revoluție, fiind urmăriți cu o tenacitate, demnă de o cauză mai bună, de episcopul orădean, care le-a blocat orice șansă de evoluție în plan bisericesc. Este destul să amintim cazul – alături de cele două deja semnalate – preotului Ioan Munteanu, care, până la sfârșitul vieții, a rămas un simplu preot de țară, cu toate că era un cărturar autentic, cu preocupări diverse, care i-au configurat profilul de iluminist. Similară a fost și experiența preotului Moise Sora Noac, care, la rândul său, și și-a onorat condiția de intelectual rural. Destinele acestora au fost marcate de modul cum i-a „privit” și „tratat” episcopul orădean, care, din motive de orgoliu, i-a „ținut la distanță” de autoritățile eparhiale, creându-le, astfel, o atmosferă nefavorabilă, repercutată asupra condiției lor intelectuale și umane, limitându-le considerabil posibilitățile de exprimare spirituală. Au fost pierderi culturale ireparabile, cu toate că națiunea avea nevoie de efortul cât mai multor militanți, pentru a-și apăra și afirma propria identitate*.

* Capitolul dintr-o carte în curs de elaborare.

ROLUL LUI IANCU FLONDOR ÎN EMANCIPAREA POLITICĂ ȘI NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR BUCOVINENI (1897 – 1918)

Apariția unui partid politic al românilor bucovineni, care să le reprezinte cu adevărat interesele, a fost un proces lent și dificil, ce are ca limite cronologice ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea și primul deceniu al secolului al XX-lea. Elita românilor din Bucovina, reprezentată o vreme doar de boierimea națională de nuanță conservatoare, era încadrată în rândurile unor formațiuni politice de la Viena, precum Partidul Centralist și Partidul Autonomist. Nemulțumiți de politica de germanizare și deznaționalizare promovată de autoritățile imperiale în ducatul Bucovinei, boierii români conservatori înființau în 1872 Societatea Autonomiștilor Naționali, a cărei existență a fost din păcate efemeră (între lunile aprilie-decembrie). Drumul către un partid politic românesc în Bucovina a trecut prin etapa unor societăți politice, precum Societatea politică „Concordia”. Conturarea acestei formațiuni politice a românilor bucovineni devenea o realitate în anul 1885 la Cernăuți. Expresie a voinței politice a autohtonilor, Societatea politică „Concordia” va dispune începând cu anul 1886 de un organ de presă în limba română, ce apărea la Suceava sub numele de „Revista politică”. Gazeta își formula intențiile chiar din primul număr, în articolul program intitulat *Către publicul român*:

„Trebuința unei gazete românești în Bucovina este adânc simțită și s-a manifestat din mai multe părți. La această trebuință voim să răspundem prin publicarea «Revistei politice». Intențiunea noastră este să înființăm un organ care să apere poziția românilor în viața publică din Bucovina și să ție viu sentimentul lor de solidaritate. «Revista politică» va fi, prin urmare, organul comun al totalității românilor bucovineni. Ea va motiva, lămuri și apăra trebuințele și drepturile poporațiunii românești din țară și va combate, fără rezerve orice măsură, vie ea din orice parte, care ar jigni interesele poporului român. Ne identificăm cu poporul român bucovinean, voim să fim glasul lui, cerem prin urmare sprijinul tuturor românilor din țară”¹.

Conducătorii revistei, Simeon Florea Marian și Matei Lupu, alături de redacție și colaboratori, nu s-au preocupat doar de emanciparea politică a românilor bucovineni, ci și de cea culturală. „Revista politică” a sprijinit cluburile de lectură, societățile culturale, bibliotecile, acordând o atenție specială dezvoltării învățământului în limba română. În paginile ziarului au publicat materiale intelectuali aparținând unor organizații culturale românești ca: *Școala română*, *Clubul român*, *Societatea arheologică*, *Societatea pentru cultură și literatură română în Bucovina*. Învățământul românesc din ducat a fost susținut de către

Școala română, apărută la Suceava în anul 1883. În atenția acestei fundații au stat probleme ca: editarea de manuale în limba română, acordarea de burse elevilor capabili, lipsiți însă de mijloace materiale, înființarea de școli românești la sate. „Revista politică” a dus o propagandă intensă pentru folosirea limbii române în învățământul de toate gradele, dar și în administrație și justiție².

Transformarea Societății politice „Concordia” într-un veritabil partid politic al românilor bucovineni nu a fost tocmai facilă, fiind influențată de o serie de factori de natură internă, dar și externă. În interiorul Societății politice „Concordia” încep să se contureze după anul 1889 două tabere: cea a boierilor bătrâni conservatori și cea a tinerei generații de politicieni³ în plină afirmare. Conflictul dintre tineri și bătrâni s-a datorat pe de o parte oportunismului politic al boierimii conservatoare, care prin colaborarea cu autoritățile provinciale beneficia de stabilitate în funcțiile publice, iar pe de altă parte opoziției acestora de a-i lăsa pe tineri să acceadă la funcții de conducere în cadrul societății și la mandate eligibile în alegerile dietale. La fel de importantă considerăm a fi lupta de idei asupra căilor de urmat și intensității luptei național-politice a românilor bucovineni. Moderația boierilor în apărarea intereselor naționale era privită de tineri cel puțin ca o renunțare la luptă. În viziunea acestora din urmă nu erau suficiente educarea sau emanciparea politică și culturală a maselor românești din Bucovina, fiind absolut necesară radicalizarea acțiunii politice, sub îndrumarea tinerei elite intelectuale în plină ascensiune. Un rol semnificativ în întreținerea stării conflictuale dintre bătrâni și tineri l-au avut autoritățile provinciale, dar și reprezentanții câtorva din naționalitățile alogene (polonezi, armeni și chiar ruteni), care au acordat temporar sprijin politic și electoral boierilor români conservatori. Elementele progresiste din cadrul Societății „Concordia” din Bucovina considerau că realizarea solidarității naționale poate deveni realitate doar prin eliminarea intervențiilor străine și renunțarea la ambițiile personale sau de grup⁴.

Reconcilierea, din nefericire temporară, între cele două grupări ale politicianilor români, avea loc în primăvara anului 1892, datorită conflictului izbucnit între boierii români conservatori și guvernatorul Bucovinei, Anton Pace, al cărui dispreț față de români devenise insuportabil chiar și pentru tabăra bătrânilor⁵. Înțelegerea dintre aceștia și tineri s-a concretizat în martie 1892 la Cernăuți, cu ocazia unei mari adunări politice a românilor, proclamându-se solidaritatea națională în afaceri politice și bisericești⁶. Astfel, Societatea politică „Concordia” devenea Partidul Național Român „Concordia”.

Deși începutul activității partidului părea unul promițător pentru îmbunătățirea situației românilor bucovineni, în câțiva ani acțiunile politice ale acestuia au devenit sterile. Cauzele unei asemenea stări de lucruri se regăsesc în revenirea boierimii conservatoare la o atitudine pasivistă față de autoritățile provinciale, dar și în faptul că, în continuare, funcțiile de conducere ale partidului aparțineau politicianilor bătrâni. Incapacitatea realizării și punerii în practică a unei strategii coerente de ameliorare a chestiunilor bisericești, școlare, administrative, judecătorești, economice, în folosul majorității românilor

bucoveneni, i-a nemulțumit pe tinerii politicieni, a căror separare era doar o chestiune de timp.

În aprilie 1897, liderii tinerilor, Iancu Flondor și George Popovici, luau inițiativa formării unui nou comitet de conducere al partidului, care, în scurt timp, va deveni o formațiune politică distinctă a românilor bucovineni, mai puternică decât vechiul partid. Aripa tânără din Partidul Național Român „Concordia” forma astfel Partidul Național Radical Român sau după cum îl numea istoricul Ion Nistor, Partidul Poporal Național. Boierimea conservatoare a respins această metamorfoză, păstrând până în 1900 vechea denumire a partidului. Partidul Național Român „Concordia” a devenit după desprinderea tinerilor un instrument de manevră electorală în mâinile guvernatorilor Bucovinei, și chiar a celorlalte etnii din ducat.

„Gazeta Bucovinei”, organul de presă al vechiului partid, își înceta apariția, fiind înlocuit de ziarul „Patria”, editat de radicalii români la Cernăuți în perioada 2/14 iulie 1897 – 21 aprilie/4 mai 1900, și condus de profesorul și publicistul brașovean Valeriu Braniște.

Baza socială largă a Partidului Național Radical Român din Bucovina ne îndreptățește să afirmăm că, el nu a fost o simplă facțiune a „Concordiei”, ci succesorul de drept a acesteia. Noul partid cuprindea elemente active și progresiste ale românilor bucovineni, precum: boieri tineri, intelectuali, burghezia orășenească, preoți, țărani etc. Conducerea sa era deținută fie de intelectuali proveniți din rândul maselor, ca George Popovici, fie de boieri autohtoni cu vederi largi, ca Iancu cavalier de Flondor. Contribuția acestuia din urmă la cristalizarea și evoluția mișcării naționale a românilor bucovineni la cumpăna dintre veacurile al XIX-lea și al XX-lea constituie obiectul analizei noastre.

Programul Partidului Național Radical Român nu prezintă diferențe fundamentale față de cel al „Concordiei”, ci doar de nuanță și de intensitate a acțiunii politice. Radicalizarea luptei naționale urma a fi însoțită de respingerea oricărui compromis în relațiile cu autoritățile provinciale și imperiale. Principalele deziderate exprimate în programul partidului, elaborat de Iancu Flondor, George Popovici și Valeriu Braniște, erau dezvoltarea conștiinței naționale și emanciparea românilor bucovineni.

Elementele programatice acoperă domeniile economic, politic și bisericesc. În plan economic, radicalii români din Bucovina își propuneau susținerea elementului autohton prin: creditarea agriculturii, libera asociere în domeniul agricol, susținerea activităților de tip industrial printre români. În plan politic, obiectivele partidului sunt strâns legate de păstrarea și dezvoltarea autonomiei provinciei și anularea oricărei forme de dependență față de Galiția. În plan bisericesc, se tindea spre câștigarea deplinei autonomii a Bisericii Ortodoxe din Bucovina⁷.

Un rol decisiv în organizarea partidului în primele luni după înființare l-a avut tânărul boier din Storojineț, **Iancu Flondor**. El a înțeles că, revigorării și mișcării naționale românești din Bucovina nu-i era suficient doar entuziasmul,

care, din nefericire, se stingea foarte ușor la politicienii români, ci un plan coerent de propagandă și acțiune care să trezească energiile naționale. Pentru a aduce un suflu nou publicisticii românești din Bucovina, **Iancu Flondor** a insistat ca organul de presă „Patria” să fie condus de un român ardelean și nu de unul bucovinean, ale cărui moravuri ar fi putut oricând să reintre pe cărările greșite ale pasivismului și oportunismului politic. Încrederea i-a fost acordată profesorului și ziaristului brașovean **Valeriu Braniște**, după consultări între **I. Flondor**, **Modest Grigorcea** și **George Popovici**. Numirea lui **Braniște** la conducerea gazetei „Patria” a fost alegerea cea mai potrivită cu putință. Fin analist și observator al realităților bucovinene, el își va pune toate energiile în slujba românilor din ducatul Bucovinei, înfierând însă fără milă în jurnalul său relele moravuri ale politicienilor. Singurul redat într-o lumină favorabilă a fost **Iancu Flondor**. **Valeriu Braniște** trasează în rândurile sale câteva contururi foarte sugestive ale portretului moral al boierului din Storojineț:

„Prima impresie ce o fac bucovinenii în politică este excelentă. Ei au mai multă formă politică decât ardelenii și ungurenii noștri. Și-au însușit anumite clișee în vorbe, după modele celebre ale politicii și diplomației. Știau să-și formuleze rezervele în cugetare, uneori spuneau ceva pozitiv numai de dragul acestor rezerve, erau unii față de alții complezenți până la bizantinism, complimentau pe adversar(dacă era de față) cu laude și atribute exagerate, de te mirai la sfârșit că după atâtea elogii nu admit nimic din cele spuse de antevorbitor.” În comparație redăm descrierea plastică a trăsăturilor lui **Iancu Flondor**, revelatoare pentru înțelegerea modului său de acțiune în plan național-politic: „Om de temperament era **Iancu** cavalier de **Flondor**. Acesta parcă nu era bucovinean. Nu aducea nici cu frații săi. Bărbat foarte instruit, de o inteligență superioară, ager la judecată și energic la vorbe, dar și la fapte, vorbea ca din topor. Deși elegant și enorm de îngrijit cum se prezenta în public, nu alegea vorbele, scăpând câteodată vorbe aspre, de se uitau unii la alții mirați și dădeau din cap în semn de dezaprobare. Dar toți îl respectau, știindu-l om de absolută cinste, liber de intenții rele. Singurul lui cusur mare era nervozitatea. N-avea răbdare să asculte pe alții(...). El cerea tot puține vorbe, dar cu atât mai multe fapte. El era, deși sociolog în cugetare, aristocrat în simțire și gust. El ținea că pentru mulțimea care e inconștientă și nici nu-și cunoaște originea mizeriilor, și nici leacul propriu de vindecare al lor, au să cugete și să lucreze cei puțini luminați, chiar și contra voinței acestei mulțimi(...). Nu era om de condei, dar la urmă l-a silit nevoia politică și la aceasta”⁸.

Formarea, dezvoltarea și consolidarea **Partidului Național Radical Român** au reprezentat un adevărat catalizator pentru mișcarea națională a românilor din Bucovina. Un rol esențial în radicalizarea și încadrarea luptei naționale în sfera principiilor democratice l-a avut **Iancu Flondor**. Există păreri, precum cele ale istoricului **Ion Nistor**, după care „boierul din Storojineț” nu ar fi avut merite deosebite în conturarea formațiunii politice românești, acordându-i credit în principal lui **George Popovici**⁹. Nu putem subscrie la această opinie fără

rezerve, cunoscut fiind faptul că, datorită divergențelor asupra ritmului integrării Bucovinei la România Mare între **Flondor** și **Nistor**, aprecierile istoricului bucovinean asupra activității politice a adversarului său, au stat de multe ori sub semnul subiectivismului.

În ciuda apartenenței sale formale la clasa nobiliară autohtonă, **Iancu Flondor** s-a situat, pe parcursul întregii sale cariere politice, alături de reprezentanții și elitele ieșite din rândul maselor (elemente ale tinerei burghezii românești în formare, intelectuali, meseriași, preoți, țărani). Așadar, apropierea și colaborarea cu **George Popovici** au fost sincere, nefiind nici un moment atitudini conjuncturale sau determinate de oportunism politic. Acordul dintre cei doi tineri politicieni, la care îl adăugăm pe **Modest Grigorcea**, vicepreședinte al partidului alături de „boierul din Storojineț”, a fost decisiv în fondarea noului organ de presă al partidului, ziarul „Patria” și în aducerea la conducerea sa a lui **Valeriu Braniște**¹⁰. Ar fi eronat să punem în balanță contribuțiile lui **Flondor** și **Popovici** la transformarea și democratizarea partidului deoarece ele au fost, în majoritatea cazurilor, acțiuni, inițiative, ce au rezultat din concepții și principii comune. Între ei nu a existat niciodată o luptă pentru putere în cadrul partidului, ținuta lor morală determinându-i să așeze în prim plan interesele celor pe care îi reprezintă, și nu cele personale. Fără a precupeți nici un efort, **Iancu Flondor** și-a pus întreaga energie, dar și averea, în slujba mișcării naționale. Contribuția sa materială la susținerea **Partidului Național Radical Român** și a gazetei „Patria” a fost cu siguranță cea mai importantă. Pentru eforturile de editare ale acesteia a cheltuit semnificativa sumă de 4000 de florini. Contribuțiile financiare ale celorlalți membri marcanți ai partidului erau în comparație cu ale sale mai mult decât modeste. Boieri ca: **Tudor Flondor**, **Mustatza**, **Coco Wassilco**, aduceau subvenții foarte mici, de 50, 100, și respectiv de 200 de florini anual¹¹.

Iancu Flondor a fost un susținător fervent al țărănimii și preoților de la sate. Pentru sprijinirea emancipării culturale și politice a țăranilor din Storojineț, a susținut substanțial crearea în anul 1896, și dezvoltarea **Societății de citire „Crai Nou”**¹². Adept al ideii că, biserica gr.or. din Bucovina trebuie să rămână un stâlp al românismului, a acordat o atenție deosebită preoților români de la sate, materializată atât prin suport moral cât și material¹³. În multe cazuri aceștia i se adresau ca unui adevărat salvator, cerându-i ajutorul pentru repararea nedreptăților, la care erau supuși atât de des. De cele mai multe ori însă, liderul românilor bucovineni se lovea de ignoranță, corupție sau rea voință din partea episcopului gr.or. al Bucovinei sau a membrilor Consistoriului. Înaltele fețe bisericești preferau să colaboreze cu autoritățile provinciale pentru foloase materiale ori pentru a-și menține funcțiile și privilegiile. Averile Fondului Bisericesc erau în permanență secătuite, iar preoții români de la sate se confruntau cu un proces accelerat și aproape ireversibil de pauperizare. Dacă aceștia încercau să apere caracterul românesc al bisericii și să susțină interesele naționale în parohiile lor, li se aduceau învinuiri false, sau erau mutați disciplinar în alte comune rurale. Din nefericire, chiar unii locuitori români ai satelor le făceau

greutăți preoților, care încercau să ridice nivelul moral, național și economic al comunităților păstorite de ei¹⁴.

Încrederea populației românești în omul și politicianul **Iancu Flondor** a fost confirmată cu ocazia alegerilor pentru Dietă din anul 1898. La data de 19septembrie/1 octombrie, a fost ales deputat în Dieta Bucovinei la Colegiul II al marilor proprietari. În urma acestor alegeri, din cei 31 de deputați dietali 13 erau români. Din nefericire, nu toți deputații români erau membri ai **Partidului Național Radical Român**, unii fiind aleși cu sprijinul guvernatorului **Friedrich Bourguignon** și ca atare dedicați politicii acestuia. Nici reprezentanții celorlalte etnii nu aveau în Dietă grupuri unitare; deputații germani erau împărțiți în liberali, naționali și conservatori, iar cei ruteni în două grupări adverse, filoautriacă și filorusă¹⁵.

Iancu Flondor devenea în anul 1898 vicepreședinte al clubului român din Dieta Bucovinei, fiindu-i recunoscute astfel meritele de către ceilalți deputați români. La 28 decembrie, ținea în Dietă un discurs în limba română, punând în evidență caracterul românesc al provinciei, cerând de asemenea utilizarea limbii române în Cameră și în actele oficiale. Cu același prilej el a protestat vehement față de politica antiromânească a guvernatorului Bucovinei, **Friedrich Bourguignon**: „(...) Dacă ne violentați pe noi(românii n.n), violentați totodată dreptul și legea.”¹⁶, afirma politicianul român.

Atitudinea antiromânească a lui Bourguignon s-a concretizat prin măsuri ca: Susținerea cu ajutorul organelor administrative și polițienești a candidaților români servili guvernatorului, și implicit străini de cauza națională; întârzierea deliberată a prezentării listelor cu alegători până în ziua alegerilor, sau modificarea acestor liste pentru îndepărtarea susținătorilor candidaților Partidului Național Radical Român¹⁷. Intensificarea abuzurilor guvernatorului Bucovinei a avut drept consecință solidarizarea temporară a naționaliștilor radicali cu politicienii de nuanță conservatoare¹⁸. Deputații dietali români l-au sancționat pe guvernator cu un vot de neîncredere¹⁹. Reacția sa nu s-a lăsat așteptată, concretizându-se printr-un ordin de expulzare a directorului ziarului „Patria”, Valeriu Braniște, începând cu data de 18/30 iulie 1899. Sprijinit de Iancu Flondor, el a rămas la conducerea gazetei amintite până în mai 1900, când publicația și-a încetat apariția²⁰. Brașoveanul Valeriu Braniște a reușit să evite arestarea, ascunzându-se la Storojineț, pe moșia lui Iancu Flondor²¹. Acesta și-a făcut o datorie de onoare în a-l ajuta din cel puțin două motive: unul ar fi acela că, datorită lui a fost adus la conducerea oficiosului Partidului Național Radical Român, devenind un colaborator fidel al mișcării naționale românești din Bucovina, altul fiind recunoașterea meritelor sale în emanciparea politică a autohtonilor din ducat. Victor Braniște, fratele lui Valeriu, primea și el un ordin de expulzare din Bucovina. Într-o scrisoare din 19 decembrie 1899, îl ruga pe Iancu Flondor să intervină pe lângă primarul orașului Cernăuți (baronul Mustața), pentru a i se prelungi cu 48 de ore șederea în ducat. Flondor a eșuat însă în acest demers²².

Un alt element al conflictului dintre politicienii români naționalist-radicali și guvernatorul Friedrich Bourguignon l-a reprezentat așa-numita „chestiune a tricolorului”. Foarte mulți preoți au fost cercetați și anchetați de către jandarmi sub acuzația de port ilegal al tricolorului românesc. Citarea lor în instanță trebuia să intimideze și să reducă la tăcere mișcarea națională. Preoții români persecutați nu au fost lăsați la bunul plac al autorităților, fiind apărați pe toate căile de către liderii Iancu Flondor și George Popovici²³. Baronul Bourguignon s-a folosit împotriva românilor de deputații alogeni din Dietă (ruteni, ruși, germani, armeni, polonezi), care la sugestiile sale au realizat o Rezoluție prin care: protestau față de așa-zisele „agitații” ale conducerii Partidului Național Radical Român față de egalitatea în drepturi a naționalităților din ducat; considerau acțiunile politicienilor români periculoase pentru bunăstarea materială și culturală a țării; acest document a fost semnat de către următorii deputați dietali: Stefanowicz, Rott, Pihuleak, Skedl, Wassilco²⁴ (Koko Wassilco părăsise tabăra română în favoarea celei rutene, devenind unul din cei mai loiali susținători ai rutenismului, agreat de guvernatorul Bourguignon).

Conștient că întărirea Partidului Național Radical Român i-ar fi impus, mai devreme sau mai târziu demiterea, guvernatorul Bucovinei și-a pus în aplicare planul scindării partidului românesc. Din nefericire, intențiile sale s-au dovedit a fi realizabile, germenii discordiei rodind foarte ușor în tabăra românească. Expulzarea din ducat a fraților Braniște, interzicerea și confiscarea în numeroase rânduri a ziarului „Patria”, au slăbit intensitatea luptei naționale și forța Partidului Național Radical Român. Semnele de oboseală ale elementelor conservatoare din partid, dar și dorința lor de a-și asigura cu sprijin guvernamental mandate eligibile în Dietă și Reichstag, au reprezentat factori favorizanți ai disoluției formațiunii politice românești și împăcării cu guvernul. Marii boieri conservatori părăseau partidul în primăvara anului 1900, afirmând că intransigența față de guvern periclitează existența națională a românilor bucovineni, iar jertfele materiale și morale sunt prea mari în comparație cu rezultatele luptei politice promovate de radicalii români²⁵. Dezamăgiți, **Iancu Flondor** și **George Popovici** au refuzat să mai participe la lucrările Dietei²⁶.

În vara anului 1900, se forma Partidul Conservator Român sau Partidul “Pactist”- numit astfel datorită colaborării cu guvernul, iar Partidul Național Radical Român devenea Partidul Poporal Național Român. Președinte al acestuia a fost George Popovici, iar după plecarea sa în România, în 1901, funcția a fost preluată de Iancu Flondor²⁷. Cadrul programatic expus în oficiosul partidului, „Deșteptarea”, apărut tot la Cernăuți, avea în atenție domeniile: școlar, bisericesc, administrativ, economic, politic. Caracterul acestuia era unul în esență democratic, prezentându-se în planul revendicărilor astfel:

1. în plan bisericesc erau susținute: „deplina autonomie a bisericii, convocarea și instituirea definitivă a congresului bisericesc, înzestrat cu toate drepturile cuvenite, după canoane și legile statului”; întrebuintarea averii bisericești doar în scopuri religioase; conservarea caracterului

românesc al bisericii, pace confesională în condițiile respectării drepturilor bisericii naționale.

2. în plan școlar- învățământ național în limba română în școlile populare, medii, universitare; eliminarea din școli a propagandei politice și a măsurilor de deznăționalizare îndreptate împotriva românilor.

3. în plan administrativ- ocuparea funcțiilor administrative doar după criteriul competenței, promovarea românilor în aceste funcții, separarea Bucovinei de influența galițiană, în toate treburile publice, înființarea în ducat a unei Curți de apel și a unei direcții a căilor ferate.

4. în plan economic- împroprietărirea țăranilor, instituții de credit agricol pentru clasa țărănească, crearea de asociații agricole, instituții de asigurare ale averii mobile și imobile a țăranilor; regularizarea râurilor din Bucovina, tarife vamale excepționale în comerțul exterior.

5. în plan politic- autonomia țării, condiționată de garantarea existenței naționale a românilor, reprezentare proporțională în corpurile legislative, vot universal și direct²⁸.

Iancu Flondor considera că, împiedicarea relațiilor în plan economic cu Regatul României, este o atitudine greșită a autorităților. Domnia sa își argumenta poziția, afirmând că: “Țara noastră este situată la cea mai extremă periferie a statului și în multe privinți are un interes netăgăduit – mai ales în privința economică – ca acest contact cu regatul vecin să nu fie întrerupt, cum am zice, printr-un zid chinezesc”²⁹. Iancu Flondor condamna politica vamală a statului, în special cea de tarife, prin care Bucovina fusese adusă într-o stare de “mizerie permanentă”³⁰. O altă cauză a degradării situației economice din ducat, era în concepția sa, slăbirea prin acumularea de datorii a proprietății mari și mijlocii autohtone. Majoritatea proprietarilor autohtoni își pierdeau moșiile în favoarea străinilor, din cauza datoriilor ipotecare, proprietatea țărănească autohtonă având o soartă similară³¹. Cămătăria, practică de străini, sufoca țăranimea română, iar instituțiile de creditare din provincie erau inefficiente în sprijinirea acestei clase sociale³². Prin fiscalitatea excesivă țăranimea română se îndrepta, în mod inevitabil, spre ruină³³. Flondor considera că, pauperizarea preoților și învățătorilor români de la sate, afecta grav emanciparea politică și dezvoltarea culturală a maselor românești. Invazia masivă a străinilor în Bucovina era condamnată fără menajamente de liderul român, vinovați pentru această stare fiind atât guvernul central de la Viena, cât și cel provincial de la Cernăuți. Caracterul românesc al Bucovinei era deteriorat permanent, pentru Iancu Flondor o asemenea situație fiind de neconceput³⁴.

Intransigența de care a dat dovadă în chestiunile naționale i-a adus aprecierea majorității conaționalilor și respectul adversarilor politici (ne referim în special la “pactiști”). Studențimea română din Graz îl felicita pentru efortul și sacrificiile de care dăduse dovadă în lupta național-politică, tinerii intelectuali criticându-i fără cruțare pe politicienii “pactiști” conservatori³⁵. Flondor primea felicitări și de la studenții români din Viena pentru luările de poziție din Dietă și

campania de presă antiguvernamentală, susținută de domnia sa în ziarul „Deșteptarea”³⁶.

La începutul anului 1902, conservatorii dezavauau în mod oficial „pactul” cu Bourguignon, fiind deschis astfel drumul împăcării cu cealaltă tabără. La ședința din 17 ianuarie a comitetului executiv al Partidului Conservator Român, unde au participat și Iancu Flondor alături de alți membri importanți ai Partidului Poporal, se afirma că: „(...)pactul este desființat fiindcă mai multe postulate din el nu au fost îndeplinite de guvern până la termenul fixat, prin urmare reprezentanții Partidului Conservator Român au ieșit din obliga față de guvern și actual au deplină mână liberă. Prin faptul acesta este înlăturată principala piedică ce stătea în calea cooperării politice a ambelor partide române.”³⁷ Delegații celor două grupări politice românești se întruneau într-o ședință comună la 20 iunie 1902, ratificând un acord de cooperare, condiționat de păstrarea individualității fiecăreia. Partidul Național Român se reunifica în mod formal, având ca organism de conducere o dirigență, alcătuită din delegați ai ambelor grupări. Deciziile acesteia aveau caracter de obligativitate atât pentru conservatori cât și pentru poporalii naționaliști³⁸.

Concomitent cu reconstituirea formală a Partidului Național Român prin dirigența comună a conservatorilor și naționaliștilor români, începea să se manifeste un nou curent politic, numit democrat, care din nefericire va contribui la o nouă divizare a partidului în 1904. Așa-numiții „democrați” bucovineni erau conduși de Aurel Onciul și Florea Lupu, primul încercând, fără succes însă, să intre în rândurile Partidului Poporal, celălalt fiind un fost conservator, eliminat din partid deoarece denigrase dirigența alcătuită în iunie-iulie 1902.

În 1903 se constituia sub conducerea lui Aurel Onciul, Partidul Țărănesc Democrat, sprijinit din exterior de prim ministrul Austriei, Körber, și din interior de noul guvernator al Bucovinei, Konrad von Hohenlohe. Astfel, austriecii sperau, ca prin susținerea unei lupte sociale moderate, să abată atenția de la chestiunea națională. Între anii 1903-1904, românii naționaliști au pierdut teren electoral în fața „democraților” lui Onciul, care au reușit să-și atragă în rândul lor o însemnată parte dintre țărani, preoți și învățători³⁹. Aurel Onciul a colaborat în cadrul Tovărășiei Țărănești cu rutenii, polonezii și germanii, reușind să obțină în alegerile dietale din iulie 1904 o victorie confortabilă în fața românilor naționaliști. El se considera pe sine „național prin rațiune și nu prin sentiment”⁴⁰. Rațiunile sale erau oricum străine de orice sentiment național, dat fiind faptul că, în lupta politică, îl găsim mai degrabă în tabăra rutenilor decât alături de conaționalii săi. Prin promisiuni electorale atractive în plan social, precum: desființarea domeniilor, creșterea salariilor învățătorilor, înființarea de școli naționale⁴¹, vot universal, Aurel Onciul și Tovărășia Țărănească au reușit să-și adune suficienți aderenți și simpatizanți încât să rivalizeze pe scena politică pe picior de egalitate cu celelalte două fracțiuni ale Partidului Național Român. Accentuarea divizării românilor bucovineni prin apariția celui de al treilea curent politic, dar desigur și înfrângerea în alegerile din iulie 1904, l-au determinat pe

Iancu Flondor să se retragă pentru o vreme din viața politică a ducatului⁴² dar și din fruntea poporalilor naționali.

Pentru a-i scoate pe români din izolarea politică și a estompa diferențele și dezbinarea dintre grupările lor, Iancu Flondor accepta în 1908 revenirea pe scena politică (se retrăsese din viața publică în 1904), devenind președinte al Partidului Creștin-Social Român. Ca și Tovărășia Țărănească, acest partid s-a dovedit a fi o creație artificială, ce nu a reușit să aducă concordia între politicienii români⁴³.

În 1909 Partidul Creștin Social Român va reveni la denumirea de **Partidul Național Român**. La sfârșitul acestui an au apărut primele semne ale disoluției sale, retragerea lui Flondor de la conducerea acestuia fiind doar o chestiune de timp. Demisia sa devenea definitivă la 29 noiembrie 1910⁴⁴. Cauzele ce au stat la baza unei asemenea decizii au fost: continua discordie între conservatori, democrați și naționaliști, compromiterea imaginii partidului prin implicarea lui **Florea Lupu** în afaceri veroase cu lemn din pădurile Fondului Bisericesc, aducerea la faliment a băncilor sătești, susținerea nejustificată a rutenilor de către **A. Onciul** în două chestiuni (împărțirea Fondului Religionar al Bucovinei între români și ruteni, și înființarea Episcopiei rutene din Cozmeni)⁴⁵. Unitatea **P.N.R** a durat doar până în 1910, când **Iancu Flondor** s-a retras de la conducerea acestuia, dezgustat de lupta meschină pentru mandate a membrilor comitetului executiv⁴⁶. Partidul Național Român și-a continuat în mod formal activitatea divizat în fracțiuni (naționalistă, conservatoare, democrată) până în 1914, anul declanșării primei conflagrații mondiale.

În timpul Primului Război Mondial, Iancu Flondor și-a intensificat legăturile cu elita politică din România. Reprezentativ în acest sens este *Memoriul privitor la fruntariile Bucovinei*, trimis în 1915 lui Ion I.C. Brătianu. În documentul amintit, Iancu Flondor își exprima îngrijorarea în legătură cu posibilitatea ca nordul Bucovinei, profund rutenizat, să devină după război teritoriu ucrainean. Datele de ordin demografic, economic, social, politic și mai ales geografic, expuse de Flondor în memoriul către Ionel Brătianu, au oferit guvernatorului militar al Bucovinei, Ottokar von Czernin, pretextul intentării împotriva patriotului român a unui proces, încheiat abia în 1918⁴⁷, odată cu destrămarea Imperiului austro-ungar.

Iancu Flondor a revenit la conducerea luptei naționale în 1918, într-o conjunctură nefavorabilă pentru românii bucovineni. Pretențiile consiliului național ucrainean asupra nordului Bucovinei și colaborarea lui Aurel Onciul cu acesta, erau pericole ce trebuiau înlăturate prompt, iar Iancu Flondor s-a dovedit a fi într-o asemenea situație omul potrivit, la locul și timpul potrivit. Respingând manifestul imperial din 6 octombrie 1918, el i-a cerut lui Etzdorf, guvernatorul austriac al Bucovinei, să cedeze puterea Consiliului Național Român și guvernului românesc constituit la Cernăuți. A chemat armata română pentru a restabili ordinea și a asigura siguranța cetățenilor, puse în pericol de trupele de haidamaci ucraineni, netezind astfel drumul către unirea cu Regatul României. A strâns în jurul său pe românii rămași în timpul războiului în Bucovina, așa cum Ion Nistor

i-a adunat în jurul său pe refugiații bucovineni din România, ambii contribuind substanțial la realizarea actului unirii din 28 noiembrie 1918. Din păcate neînțelegerile dintre ei au păstrat divizarea românilor bucovineni în mai multe grupări, care în primii ani de existență ai țării întregite se vor integra în peisajul politic al acesteia. Miniștrii delegați Flondor și Nistor nu s-au putut înțelege asupra ritmului integrării Bucovinei în România Întregită. Iancu Flondor dorea ca Bucovina să fie încadrată în statul român, ținându-se cont de particularitățile ei locale, cerând adaptarea lor treptată și chibzuită la noile condiții. Ministrul Nistor considera firească integrarea rapidă și totală a provinciei, fără a se ține cont prea mult de cadrul politic și instituțional diferit în care a evoluat aceasta. Din nefericire, polemica dintre miniștrii delegați ai Bucovinei la Cernăuți și București nu a fost benefică procesului integrării acestei zone la România Mare.

Considerăm că, organizarea politică a românilor din Bucovina are, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, două etape evolutive: una, pe care o numim **prepartinică(1872-1892)**, reprezentată de Societatea Autonomiștilor Naționali și de Societatea politică „Concordia”, cealaltă denumind-o **etapa partinică(1892-1914)**, deoarece românii bucovineni își creează primul partid politic în sens modern Partidul Național Român-„Concordia”.

În 1892, Societatea politică “Concordia” se transforma într-un partid politic propriu-zis, denumit Partidul Național Român-“Concordia”. El a apărut ca urmare a necesității unei reprezentări unitare în plan politic a românilor bucovineni. Prin intermediul acestei formațiuni politice, boierimea autohtonă își manifestă disponibilitatea de a colabora cu tinerii intelectuali români și cu burghezia mică și mijlocie, în sensul emancipării politice și dezvoltării unui curent național puternic. Pasivitatea și compromisurile făcute de boierii români conservatori cu autoritățile provinciale și imperiale în chestiuni naționale, i-au nemulțumit pe tinerii din partid, care, în 1897 și-au format un nou comitet de conducere; în fapt Partidul Național Român se reforma, devenind cu adevărat deschis spre țăranimea română și alte categorii sociale defavorizate, precum intelectualitatea și preoții români din mediul rural. În cadrul formațiunii politice românești, a cărei denumire se schimba în Partidul Național Radical Român din Bucovina, se remarcă doi tineri politicieni, Iancu Flondor și George Popovici. Ei au creat un adevărat curent național printr-o intensă propagandă, dusă prin intermediul oficiosului partidului, ziarul „Patria”, dar și prin apărarea intereselor naționale ale românilor în Dietă și parlamentul imperial. Iancu Flondor s-a remarcat prin discursurile sale tăioase din parlamentul provincial îndreptate împotriva politicii abuzive față de români a guvernatorului țării, baronul Friedrich Bourguignon. Iancu Flondor a acționat în tandem cu George Popovici până în 1901, când acesta a părăsit Bucovina, stabilindu-se în România.

În vara anului 1900, conservatorii români din Bucovina revin pe scena politică, creându-și propria formațiune, numită Partidul Conservator Român din

Bucovina. Acesta a fost un instrument de manevră al guvernatorului Bourguignon, cu ajutorul căruia a subminat mișcarea națională a românilor. Partidul Național Radical Român își schimbă denumirea în același an, în Partidul Poporal Național Român. Liderul acestuia, Iancu Flondor a avut importantul merit de a-i scoate pe conservatori de sub influența nefastă a guvernatorului Bourguignon, și de a reface temporar Partidul Național Român între anii 1902-1904. Gruparea naționalistă și cea conservatoare au colaborat în cadrul unei dirigențe comune, în care ambele tabere aveau reprezentanți, fără însă ca unitatea partidului românesc să fie deplină. Apariția așa-zisei grupări „democratice”, conduse de către Aurel Onciul, i-a divizat și mai mult în plan politic pe românii bucovineni. Măhnit de această situație, Iancu Flondor s-a retras din viața politică între 1904-1908. Partidul Național Român s-a reunificat în 1908, sub denumirea de Partidul Creștin Social Român; din 1909 a revenit la vechea denumire. Datorită prestigiului său, Iancu Flondor a reluat conducerea partidului, a cărei unitate a rezistat doar până în 1910. După acest an, liderul românilor bucovineni a rămas în afara luptei politice, însă prin activitatea desfășurată în slujba mișcării naționale a pregătit terenul pentru realizarea Unirii din 1918.

După părerea noastră, existența mai multor partide politice românești în Bucovina este o exagerare, de vreme ce, același partid, în cadrul căruia au activat mereu aceleași persoane, a suferit fracționări și regroupări succesive.

Plini de recunoștință, românii bucovineni l-au chemat în fruntea lor și cu prilejul marelui eveniment, iar el a venit cu inima și sufletul deschise, pregătit pentru noi eforturi și sacrificii. În perioada decembrie 1918-aprilie 1919 a deținut funcția de ministru delegat al Bucovinei la Cernăuți, însă conflictul cu Ion Nistor, omologul său la București, i-au determinat demisia și refuzul de a participa direct în viața politică a României întregite. Măcinat de amărăciune, „boierul din Storojineț s-a stins din viață în 1924, dar prin faptele sale în slujba românilor bucovineni, el rămâne viu în sufletele și mintea noastră.

NOTE

1. "Revista politică", Suceava, an I, nr. 1/15 mai 1886;
2. Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina (1862-1914)*, p.190;
3. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Humanitas, București, 1991, p.260;
4. Ion Bumbac, Grigore Halip, *Privire istorică asupra trecutului politic, social și național din ducatul Bucovinei*, Brașov, 1886, pp. 27-29;
5. Ion Nistor, *op.cit.*, p.260, 261;
6. *Ibidem*
7. "Patria", Cernăuți, an I, nr. 1/2-14 iulie 1897;
8. Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, Editura Minerva, București, 1972, p.342, 343;
9. Ion Nistor, *op.cit.*, p.266
10. Valeriu Braniște, *Correspondență(1895-1901)*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p.102;

11. Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), București, Fond Iancu Flondor, dosar nr. 7, f.16;
12. A.N.I.C., Fond Iancu Flondor, dosar nr.6, f. 2-7;
13. *Ibidem.*, dosar nr. 2, f. 123, 124; Într-o scrisoare a Comitetului Bisericesc din satul Broscăuții Noi, din 6 noiembrie 1902, i se mulțumea lui Iancu Flondor pentru intervenția sa în aducerea unui preot român în localitate. De asemenea, Comitetul Bisericesc îi cerea sprijin financiar pentru construirea unei case parohiale, în condițiile în care ajutorul acordat de Consistoriu (800-1600 coroane), era sub forma unui împrumut cu dobânzi mult prea mari.
14. *Ibidem.*, dosar nr.12, f. 42,43; preotul Constantin Mercheș fusese mutat disciplinar de către Consistoriu și mitropolitul Vladimir Repta, de cinci ori pe parcursul a șapte ani (1902-1909). El a fost persecutat deoarece era adeptul ideilor promovate de Partidul Național Român. Îl ruga pe Iancu Flondor să intervină pe lângă autoritățile bisericești pentru a nu fi mutat și a șasea oară, în altă parohie.
15. Ioan Cocuz, *Activitatea lui Valeriu Braniște și a ziarului "Patria" pentru emanciparea politică a românilor din Bucovina*, "Anuarul Muzeului Județean", Suceava, IX, 1982, p.261;
16. Teofil Sauciuc-Săveanu, *Ideea națională a Partidului Român din Bucovina de sub președenția lui Iancu Flondor*, în "Buletinul Fundației Culturale Iancu Flondor", I, nr. I, noiembrie 1992, p.52;
17. "Patria", *op.cit.*, II, nr.171/30 august-11 septembrie 1898;
18. Ioan Cocuz, *Presa românească în Bucovina*, Bacău, 1991, p.48;
19. Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Editura Septentrion, Rădăuți, 2002, p.154;
20. *Ibidem*
21. Teofil Sauciuc-Săveanu, *op.cit.*, p.51; Valeriu Braniște a părăsit Bucovina în iulie 1900, travestit în vizitiul lui Iancu Flondor.
22. A.N.I.C., *fond. cit.*, dosar nr.7, f. 3, 4;
23. *Ibidem.*, nr. 345/7-19 noiembrie 1899;
24. *Ibidem.*, nr.326/24 septembrie-6 octombrie 1899;
25. "Timpul", Cernăuți, an I, nr. 2/4 iulie 1900;
26. Ioan Cocuz, *op.cit.*, p.278;
27. *Ibidem.*, p.284
28. A.N.I.C., fond Iancu Flondor, dosar nr.8, f. 30, 31; și în "Deșteptarea" nr.48/15noiembrie 1900;
29. "Deșteptarea", *Cernăuți.*, IX, nr. 49/28 iunie-11 iulie 1901;
30. *Ibidem*
31. *Ibidem.*, nr.34/6-19 mai 1901;
32. *Ibidem.*, nr. 49/28 iunie-11 iulie 1901;
33. *Ibidem*
34. *Ibidem*
35. *Ibidem.*, IX, nr. 51/5-18 iulie 1901;
36. *Ibidem*
37. „Deșteptarea”, *op.cit.*, X, nr.3/10-23 ianuarie 1902;
38. *Ibidem.*, nr. 44/9-22 iunie 1902;
39. Marian Olaru, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul*, în „Analele Bucovinei”, II, nr.2/1995,p.277;
40. Idem, *Crezul politic al lui Aurel Onciul*, în „Analele Bucovinei”, IV, nr.1/1997, p.176;
41. Idem, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina*, *op.cit.*, p.181;
42. Al. Procopovici, *25 de ani dela Unirea Bucovinei*, „Transilvania”, an 74, nr. 11-12, 1943, p.9;
43. A.N.I.C., *fond.cit.*, dosar nr. 11, f. 4;
44. *Ibidem.*, f. 95;
45. *Ibidem.*, f.55;
46. *Ibidem*, f.49, 50;
47. *Ibidem.*, f. 7;

CONSIDERAȚII DESPRE PREOCUPĂRILE MUZICALE ALE ELEVILOR ȘCOLII CIVILE GRECO-CATOLICE DE FETE DIN BEIUȘ (1896-1918)

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor orașul Beiuș devine reprezentativ în peisajul vieții culturale a românilor din Crișana, care se aflau sub oprimare austro-ungară și erau expuși politiciii de deznaționalizare. Un mod pașnic de luptă națională se manifestă în cadrul societăților culturale (despărțământul “Astrei”, Casina română, reuniunea muzicală “Lira”) și de lectură, prin activitatea de instruire și afirmare a elevilor din cadrul școlilor secundare românești din această așezare. Cu acest prilej, vom formula câteva considerații în legătură cu preocupările muzicale ale elevilor Școlii civile greco-catolice publice de fete din Beiuș, înființată în anul 1896, la inițiativa și cu sprijinul material al episcopului greco-catolic Mihail Pavel, ale cărui demersuri școlare se înscriu ca o continuare a ceea ce-a făcut la Beiuș, în 1828, episcopul Samuil Vulcan.

Scopul acestei școli este reliefat în *Cuvântul de deschidere*, rostit în septembrie 1897, de către directorul școlii, Vasiliu Ștefanica¹.

Flaminia FAUR,

cercetător, cu preocupări literare (proză și poezie) și de istoria muzicală a Bihorului

¹ *Programa școlii civile greco-catolice publice de fete din Beiuș, aparținătoare Diecezei greco-catolice de Oradea-mare pe anul școlar 1897/1898, Beiuș-Belényes, 1898, p. 7*

El îl cita pe episcopul Mihail Pavel, care – în momentul fundării institutului – a subliniat faptul că: "... bunăstarea unui popor, unei națiuni, unei țări atârnă de la starea culturală"². Acum, la sfârșitul secolului al XIX-lea, se ajunsese la concluzia că: "... mama, adevărat și femeile trebuie să capete o educațiune corespunzătoare timpului modern"³ iar "femeia trebuie educată să devină cel mai scump și mai sacru altar al dragostei de familia sa, de neamul său"⁴. Practic, era cea de-a doua școală românească de fete din Imperiul austro-ungar și, deci, cu atât mai importantă. Înscrierile și cursurile Școlii civile greco-catolice de fete începeau în septembrie și se terminau cu examenele anuale din iunie. Obiectele de studiu erau: Religia și morală, Limba română, Istoria naturală, Lucrul de mână, Desenul, Caligrafia, Muzica vocală, Gimnastica, Istoria universală, Chimia-mineralogia, Economia, Fizica și cosmografia, Igiena. Planurile școlare erau bine gândite și structurate, fiind fixat un anumit număr de ore săptămânale, la fiecare materie. Cu prilejul unor evenimente erau organizate serbări sau "festivități" care rămăneau întipărite în memoria elevilor. În cadrul instituției exista o bibliotecă (cărți și reviste) și un *internat*, cu program strict și profesori numiți pentru a supraveghea buna desfășurare a activității acestuia. În internat se desfășurau și orele de pregătire muzicală, mai ales la instrumente.

La conducerea Școlii greco-catolice civile de fete din Beiuș, între 1896-1918, au fost doi directori: *Vasiliu Ștefanica* (1896-1914) și *Camil Selagian* (1914-1918).

În cadrul școlii, muzica era o activitate agreată, dar și un mijloc de a veni în contact cu creațiile unor mari compozitori cunoscuți în Europa.

S-a organizat un cor al elevelor școlii și unul al internatului. Au fost interpretate melodii solo iar instrumentele muzicale preferate erau: *pianul*, *violina* și *cimbalul*. Săptămânal se țineau ore, în timpul cărora erau instruite elevele (îndeosebi sâmbăta după-amiaza). Profesoarele care s-au remarcat în această direcție au fost: Octavia Stolojan (cânt și pian), Cornelia Nicola (cânt), Irina Ciortea (cimbal), Sidonia Ardelean (pian), Maria Cuplea (pian), Victoria Mesaroșiu (pian), Elsa Radu (pian) și Aurelia Rațiu (pian).

Serbările festive erau ținute la diferite evenimente: în ajunul Crăciunului; de ziua onomastică a episcopului Mihail Pavel; la examenul festiv de la finele anului școlar; la sfințirea aripii noi a marelui edificiu; în memoria episcopului Mihail Pavel (1 iunie 1903)⁵; la 29 octombrie 1906, în memoria lui Fr. Rakoczi al II-lea; la 19 noiembrie 1906, în amintirea reginei Elisabeta, soția lui Francisc Iosif I; la 4 octombrie 1906, de ziua regelui; la 8 iunie 1907, de ziua încoronării regelui⁶, la înmormântarea regelui Francisc Iosif I (1916); la încoronarea regelui

² *Ibidem*, p. 7

³ *Ibidem*, p. 8

⁴ *Ibidem*, p. 8

⁵ *Ibidem*, anul 1903, p. 154

⁶ *Ibidem*, anul 1907, p. 121

Carol IV și a reginei Zita, la 20 mai 1917⁷. Au mai fost și alte asemenea manifestări festive.

Au fost interpretate melodii scrise de compozitori români: I. Costescu, I. Mureșan, C. Porumbescu, Șerban, G. Musicescu, E. Caudella, Kiriatic, Dima, Juga. Se remarcă un număr mare de piese ale compozitorilor străini: Beethoven, Verdi, Haydn, Schiletti, Lichner, F. Bayer, Schubert, Hummel, Offenbach, Schwartz, Wiert, Cherubini, Kuhlau, Cipollone, Meluzzi, Paderewsky, Mascagni, Weber, Grieg.

Se constată o lărgire a repertoriului muzical și varietatea pieselor interpretate. Trebuie să subliniem faptul că audierea creațiilor compozitorilor din celelalte regiuni românești a dus la întărirea spiritului de unitate națională. Publicul care a asistat la aceste festivități a fost sensibilizat, și-a lărgit orizontul cultural, și-a format un spirit critic și a venit în contact cu operele marilor compozitori din România și Europa.

Deci, elevele școlii civile greco-catolice de fete din Beiuș au beneficiat de o educație muzicală aleasă, care, în perioada de referință, s-a ridicat la cerințele timpului, urmând exemplul altor instituții școlare pentru fete din occidentul Europei. Este evidentă tendința de sincronizare cu aceasta și, cu deosebire, strădania de a contribui la formarea unor tinere cu aptitudini și receptivitate pentru muzică, asigurându-le o prezență mai apreciată în societatea timpului, unde asemenea calități erau recunoscute.

Am formulat aceste considerații cu privire la participarea elevelor școlii civile de fete greco-catolice din Beiuș la viața muzicală a orașului, cu scopul de a atrage atenția asupra acestei realități, de care ne vom ocupa însă, mai pe larg, într-un alt studiu, în care vom reactualiza o bogată și necunoscută informație documentară.

⁷ *Anuarul școlii greco-catolice de fete din Belényes-Beiuș, aparținătoare Internatului Pavelian de fetițe a Diecezei greco-catolice de Oradea Mare, pe anul școlastic 1916/1917*, Tipografia "Aurora", 1917, p. 121

Augustin ȚĂRĂU

STRUCTURI PROVIZORII DE PUTERE ÎN BIHORUL DE NORD (octombrie 1944 – martie 1945)

Printre problemele de actualitate în istoriografia românească, cu referire la epoca contemporană, se număra și cea legată de importanța rolului jucat de statutul Transilvaniei de Nord în procesul de sovietizare a României. Este bine cunoscut faptul că pretențiile revizioniste ale Ungariei, cultivate consecvent de statul vecin de la Trianon încoace, au fost exploatare de Uniunea Sovietică, atât în perioada premergătoare intrării țării noastre în război, cât și după ce România a părăsit coaliția Axei. Ultimul volum de documente lansat pe piață de istoricii ruși T.V. Volokitina, T.M. Islamov și T.A. Pokivailova oglindesc cu prisosință permanenta colaborare dintre guvernul Ungariei și cel al U.R.S.S. pe întreaga perioadă de timp ce s-a consumat înainte și după semnarea Arbitrajului de la Viena. Între Budapesta și Moscova se stabilise un solid canal informativ, partea ungară consultându-se și cerând acceptul asupra fiecărui pas făcut în procesul redobândirii Ardealului¹.

Prioritățile generate de evoluția teatrului de război din Europa i-au determinat pe sovietici să însereze în oferta de armistițiu, propusă mareșalului Antonescu la 12 aprilie 1944, și promisiunea legată de anularea Dictatului de la Viena și sprijinirea armatelor noastre în operațiunile de eliberare a Ardealului². Acțiunea pripită a regelui Mihai, alături de ceilalți actori implicați în lovitura de stat de la 23 august, a desființat întreaga construcție diplomatică clădită cu atâta trudă de mareșal, punând chiar sub semnul întrebării chestiunea revenirii Transilvaniei de Nord în hotarele noastre. „Antonescu reprezenta România, voi nu reprezentați pe nimeni”, i-a răspuns cinic Molotov lui Pătrășcanu după semnarea Convenției de Armistițiu de la 12 septembrie, atunci când, contrariat de conținutul documentului, fruntașul comunist a cerut explicații asupra condițiilor mult mai grele impuse în comparație cu cele făgăduite mareșalului³. Poziția de forță adoptată de sovietici era determinată de faptul că regele și liderii B.N.D., împreună cu care complotase, operaseră puciu fără a avea nici o garanție scrisă din partea Moscovei, ceea ce nu l-a împiedicat pe monarh să mintă cu bună știință în comunicatul radio-difuzat în

¹ T.V. Volokitina, T.M. Islamov (redactor responsabil) și T.A. Pokivailova, *Problema transilvană. Disputa teritorială ungaro-română și U.R.S.S. 1940-1946. Documente*, Academia de Științe a Rusiei, Institutul de Slavistica și Serviciile Arhivelor Federale ale Rusiei, (p.e.)

² Gheorghe Buzatu, *Lovitura de stat din 23 august 1944 – în Istoria Românilor în secolul XX*, Editura Paideia, București, 1999, p. 443

³ Revista *Dosarele Historia*, nr. 33 din august 2004

noaptea de 23-24 august, atunci când pomenea de existența unui armistițiu încheiat cu Puterile Națiunilor Unite.

În ciuda acestei defecțiuni, încă din 31 august 1944, generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major al Armatei Române, a înaintat regelui un plan de acțiuni militare, structurat pe realizarea unui număr de șapte obiective principale. Primele două puncte ale acestuia preconizau executarea unor operațiuni stringente, legate de curățirea teritoriului național de trupele germane și împiedicarea acțiunilor acestora în sensul edificării unei linii defensive pe Carpați, alături de recuperarea unităților militare românești rămase pe poziții în Basarabia și Moldova, alte două puncte nominalizau explicit reintegrarea teritoriului Transilvaniei de Nord în vechile hotare ale României⁴.

Eliberarea întregului teritoriu al Ardealului de Nord a fost receptată de popor cu multă bucurie și entuziasm, în toate localitățile români organizând „*Te-Deum la bisericele naționale*” urmat de „*un parastas în amintirea eroilor căzuți în luptele pentru dezrobirea Ardealului*”⁵. Guvernul României a luat hotărârea legitimă de a reinstala administrația noastră în toate cele 11 județe transilvănene dezrobite. Pentru moment, prin Decretul nr. 247 din 25 octombrie întregul spațiu a fost pus sub gestiunea *Comandamentului General al Etapelor*, care urma ulterior să predea întreaga administrație organelor de stat, cu alte cuvinte puterii civile⁶. Acest lucru trebuia să se materializeze în noiembrie, baza legală fiind Legea nr. 487 din noiembrie 1944, prin care a fost organizat *Comisariatul pentru administrarea regiunilor eliberate*.

Sovieticii nu puteau accepta atât de lesne transferul Transilvaniei în favoarea puterii de la București, deoarece aceasta ar fi însemnat pierderea celui mai important element util șantajării guvernului, sau care le-ar fi permis să discute de pe poziții de forță cu monarhul, în eventualitatea refuzului acestuia de a promova forțele de stânga la cârma țării. De altfel, Vâșinski avusese grijă să însereze în chiar textul Convenției de Armistițiu o clauză, prin care se stipula că: „guvernele aliate” sunt „*de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiția confirmării prin Tratatul de Pace*”, căutând pe această cale să atenționeze executivul asupra conduitei pe care trebuia să o adopte pe viitor⁷. Pe

⁴ Arhiva Ministerului Apărării Naționale (în continuare AMApN), fond 332, dosar 128, f. 1-3 – a) eliberarea teritoriului național de trupele germane și împiedicarea acestora de a constitui un front defensiv în Carpați; b) recuperarea armatelor operative din Basarabia și Moldova; c) regruparea acestora, precum și a forțelor din interior în vederea campaniei din Transilvania; d) acoperirea acestei operațiuni, precum și a concentrării armatei ruse; e) trecerea la ofensivă pentru eliberarea Ardealului de Nord; f) în paralel cu acțiunea diplomatică, stabilirea condițiilor de colaborare cu forțele armate ale Națiunilor Unite. Apud: *23 August. Documente 1944-1945*, vol III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 3-4

⁵ *Idem*, inventar 182, dosar 8/1944, f. 1

⁶ Ziarul *Tribuna Ardealului*, nr. 1155, din 31 octombrie 1944

⁷ Ministerul Afacerilor Interne, *Convenție de Armistițiu între guvernul român pe de o parte și guvernul Uniunii Sovietice, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii, pe de altă parte*, Tipografia “Viața Nouă”, Oradea, p. 7 – preluată după *Monitorul Oficial* nr. 219/22 septembrie 1944

de altă parte, atâta vreme cât Ardealul nu trecea *de facto* sub administrare românească, rușii aveau libertatea să practice neîngrădit jaful economic pe teritoriul respectiv, fără ca bunurile trimise în U.R.S.S. să fie monitorizate în contul reparațiilor de război, strategie deconspirată de Lavrentiev într-o scrisoare trimisă lui Vâșinski în decembrie⁸.

O primă semnalare a intențiilor noilor aliați a venit de la unitatea de jandarmi cantonată în apropierea Clujului, care a informat Inspectoratul General al Jandarmeriei, că din 28 octombrie, începând cu ora 10,30, „*Garnizoana Sovietică din Cluj a luat măsuri de interzicere a intrării în Cluj, prin santinele pe Dealul Feleacului, a militarilor și mașinilor române*”⁹. Până la instaurarea guvernului Petru Groza, minoritatea maghiară din Transilvania de Nord va profita de vidul creat de absența administrației românești și cu sprijinul sovieticilor va monopoliza întreaga viață politică și economică a județelor din acest spațiu. Încă o dată „problema Transilvaniei” devenea obiectul intereselor comune sovieto-maghiare, primii utilizând-o ca element de șantaj și de jaf economic, în vreme ce ungurii erau mânâți de ambiția de a păstra acest teritoriu, într-o formă sau alta, sub autoritatea lor. În acest sens, analiza rapoartelor informative întocmite de diferite structuri de informații românești, precum și a documentelor create de structurile provizorii de putere instalate în Ardealul de Nord, dovedește faptul că la pragul dintre anii 1944-1945, administrația centrală maghiară, împreună cercurile maghiare transilvănene, au conlucrat la transpunerea în viață a unor strategii legate de separația politică și teritorială a Transilvaniei, sub diferite variante:

- înființarea unei republici independente a Ardealului;
- separația teritorială a întregului Ardeal și trecerea lui sub administrație sovietică sub forma unei republici unionale¹⁰;
- înființarea unei provincii autonome a Ardealului, sub protectorat sovietic¹¹;
- înglobarea județelor Satu Mare, Bihor și Arad în Ungaria¹².

Realizarea oricărei dintre aceste variante reclama prezența și ascendența elementului maghiar în Ardeal, așa încât, o primă mișcare tactică s-a concretizat prin înscrierea masivă a etnicilor maghiari în partidele de stânga.

* *

*

Reconstituirea organizației P.C.R. din Oradea – după cum este relatat evenimentul în documentul înaintat ulterior Comitetului Central – a fost făcută în chiar ziua eliberării orașului. Inițiativa a aparținut lui Miklos Gyarmati, care a alcătuit un „comitet de conducere”, nu înainte de a verifica „dosarele” membrilor

⁸ *Ibidem*, p. 105-106

⁹ ASRI, *Fond Documentar*, dosar 6006, f. 147-148

¹⁰ *Ibidem*, f. 151

¹¹ *Ibidem*, f. 194

¹² Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor (în continuare AN-DJBh), fond *Prefectura județului Bihor*, dosar 6.a/3841/1945, f. 1

acestei prime structuri de putere, după bine cunoscutele criterii ale „atitudinii, a trecutului politic, a activității în mișcare, precum și a relațiilor cu masele”. Celula de partid și-a identificat apoi și un imobil cu scopul de a-și instala acolo sediul, așa încât următorul pas făcut a fost ocuparea „casei fostului Cerc catolic”, care se bucura de un amplasament deosebit de bun, fiind situată în centrul orașului, în aceeași clădire cu redacția și tipografia ziarului „Magyar Lapok” și cu cinematograful¹³.

După rezolvarea celor dintâi probleme organizatorice, grupul de comuniști a izbutit să contacteze Comandamentul Armatei Roșii din oraș destul de dificil, „după unele greșeli inițiale” – se spune în document, sovieticii manifestând suspiciuni față de nou înființata structură, motiv pentru care au trecut la verificarea componentelor ei. Tot cu această ocazie a fost contactat consistoriul Klemensz „conducătorul «ad interim»” al orașului, care și-a dat consimțământul verbal pentru ocuparea spațiului în care funcționase Cercul catolic¹⁴.

Comuniștii s-au pus repede pe treabă, și în cursul nopții au organizat resorturile celulei de partid. Csehi Gyula a fost numit responsabil al secției „Agitprop”, fiind însărcinat cu „organizarea și inițierea ziarului partidului (...) editarea manifestelor, precum și [cu] procurarea și editarea întregului material de propagandă necesar muncii agitatorice a partidului”. În acest sens, prima misiune primită a fost aceea de a traduce în limba maghiară „textul Armistițiului”, în vederea popularizării lui în oraș, operațiune ce a fost realizată cu sprijinul tovarășului Gheorghe Lăzău, adus de la Arad pentru a traduce documentul, întrucât nici unul dintre comuniștii orădeni nu vorbeau românește¹⁵.

A fost apoi organizat comitetul local al U.T.C., structură ce și-a stabilit sediul în locuința tovarăsei Bene Rózsi din Str. Nagy Sándor. Gál Antal a fost însărcinat cu reconstituirea sindicatelor, sau constituirea lor în sectoarele economice și administrative în care nu existau. Până pe 7 noiembrie existau deja nuclee sindicale în branșele: metalurgie, construcții, uzinele publice, calea ferată, pielărie, tâmplărie, „chelneri și croitori”. Fiecare dintre acestea și-au delegat câte doi membri care au alcătuit mai târziu un „Comitet provizoriu al Sindicatelor”. Tovarășele Lukács și Fazekás au primit sarcina de organiza întreaga populație feminină într-o formațiune politică controlată de partid¹⁶.

Structura P.C.R. din Oradea s-a ocupat și de reînființarea comitetului local al P.S.D., în fruntea căruia l-au instalat pe Kovács Elek, și de înființarea „organizațiilor de massă” satelite ale partidului. Și-a reluat activitatea Madosz-ul, care după ce și-a ales un comitet local, alcătuit din Berke Mihály, Gázsó Sándor și Ambrus Péter, și-a stabilit sediul în clădirea fostului Partid Maghiar. S-au pus

¹³ Arhivele Naționale Istorice Centrale-București (în continuare ANIC-București), fond *Comitetul Central al Partidului Comunist Român*, dosar 216/1944, f. 1

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*

bazele „Comandamentului General al Formațiilor de Luptă”, la conducerea căruia au fost numiți Dr. Csillag Andor și Ambrus Péter, și ale Apărării Patriotice, conduse de aceleași tovarășe Lukács și Fazekás¹⁷.

Cu înregimentarea politică a românilor, locuitori majoritari ai lumii rurale, a fost însărcinat Gheorghe Lăzău, tovarășul împrumutat de Organizația P.C.R. din Arad. Evreii au fost aliniați politic în Uniunea Democratică Evreiască, sub ascultarea unui comitet format din Dr. Csillag Andor, Schapira Gyula și Dávid Oszkár. Organizația lor a împărțit sediul cu Asociația Meseriașilor din Oradea, girată de Illes Dániel. Asociația Micilor Comercianți din Oradea, condusă de Gyagyovszki și Jeney, și-a luat un sediu în clădirea Halelor Comerciale¹⁸.

În a doua săptămână a lunii noiembrie, imediat după ce conducerea centrală a P.C.R. și-a lansat „tezele discursului din 7 noiembrie”¹⁹, organizația din Oradea a convocat o ședință extraordinară având 11 puncte pe ordinea de zi, reprezentând tot atâtea probleme specifice zonei noastre, dar care aveau menirea să lămurească linia de acțiune și conduită a comuniștilor orădeni²⁰. Simpla trecere în revistă a câtorva chestiuni supuse discuției este suficientă pentru a scoate la lumină „nelămuririle” cu care se confrunta organizația, ca de pildă:

- „Fixarea relațiilor între partid și autoritățile românești”;
- „Care sunt acele partide politice care urmează a fi înființate de partidul nostru ? (...) urmând ca programul, sfera de activitate, linia politică ale acestora să fie exact și detaliat trasată, precum și stabilirea relațiilor cu partidul”;
- „Întrebuințarea exclusivă a limbii ungare la autorități ? (...) imprimare, manifeste, placcarde etc. vor putea fi făcute numai în limba ungară ? Întrebuințarea limbii române numai atunci când valoarea propagandistică a materialului cere acest lucru, și în acest caz, care limbă va fi pusă prima ?”;
- „Trasarea liniei politice a gazetei partidului (cotidian). Stabilirea tonului articolelor politice, reportaje și știri, precum și a tonului ce urmează să fie întrebuințat vis-à-vis de autoritățile românești și în fața acestor autorități, precum și atitudinea față de guvern”;
- „Dacă va trebui să ținem cont de numărul evreilor în conducerea organelor de partid și a organelor care depind de partid ?”;
- „Textul ștampilei partidului: «Partidul Comunist din Oradea»”;

¹⁷ *Ibidem*

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ La 4 noiembrie 1944 se formează o nouă echipă guvernamentală, condusă tot de generalul Constantin Sănătescu, zece reprezentanți ai F.N.D. intră în guvern: Dr. Petru Groza – vicepreședinte al Consiliului de Miniștri; Lucrețiu Pătrășcanu – la Departamentul justiției; Gheorghe Gheorghiu-Dej – la Departamentul Comunicațiilor; Ștefan Voitec – la Departamentul Educației Naționale; Lothar Rădăceanu – la Departamentul Muncii; Gheorghe Nicolae – la Departamentul Asigurărilor Sociale; Gheorghe Vlădescu-Răcoasa – la Departamentul Minorităților; Romulus Zăroni – subsecretar la Ministerul Agriculturii și Domeniilor etc.

²⁰ ANIC-București, fond *Comitetul Central al Partidului Comunist Român*, dosar 216/1944, f. 2

□ „Activitatea cinematografului partidului, procurarea filmelor sovietice. Se va putea rula și filme burgheze în acest cinematograf?”²¹.

Organizația P.C.R. din Oradea va fi cea care va organiza și aparatul administrativ a părții de nord a județului și a municipiului Oradea. Județul va funcționa o vreme cu două prefecturi și două reședințe, la Oradea și Beiuș.

* *

*

Prefectura de la Oradea a funcționat independent aproape șapte luni, sub autoritatea unui administrații maghiare constituite ad-hoc, aflate sub ocrotirea maiorului Gorbunov, șeful Comendurii Militare Sovietice din Oradea. În toată această perioadă, ea nu s-a conformat legislației românești ci ordinelor primite de la autoritățile rusești. În fruntea prefecturii a fost instalat avocatul Dr. Csillag Andor iar la primăria municipiului, Ványay Carol, secondat de ajutorii de primar Balogh Mihály și Ványay Demeter²². Primarul orașului Salonta era Tóth Andor, ajutat de Luncan Nicolae²³. Organele polițienești se găseau tot în mâna minoritarilor. Comandantul Miliției Populare a fost Urszádi Lajos iar al Poliției, chestorul Balázs Emil și ajutorul său Nagy Dezső²⁴.

Modul în care au gestionat problemele județului și ale orașelor aceste structuri de putere este descris limpede în rapoartele întocmite de serviciile de informații ale armatei și jandarmeriei române. Comandamentul General al Etapelor a înaintat în noiembrie un material analitic Președinției Consiliului de Miniștri, în care constata că în Ardeal se distingeau două zone diferite ca regim juridic de putere: „o regiune formată din județele Trei Scaune, Ciuc, Odorhei și Mureș, în care organele administrative românești numite de guvern sunt instalate și funcționează în condițiuni mulțumitoare – și – o a doua regiune, constituită din restul teritoriului Ardealului eliberat, unde organele administrative române ale guvernului sunt încă lipsă și administrația este asigurată de elemente locale numite de comandamentele sovietice sau constituite ad-hoc”²⁵.

În ce ne privește, se făcea precizarea că la Oradea, în afara Regimentului 5 Căi Ferate, staționat pentru executarea lucrărilor de reparații la căile ferate, restul unităților militare românești fuseseră evacuate la ordinul Comendurii sovietice. Administrația locală a județului și municipiului a fost încredințată de către sovietici unor unguri, iar instituțiile sunt girate de un mare număr de „funcționari proveniți din Ungaria veche”. La sate, primăriile erau conduse de primari români sau unguri, în funcție de dominanta etnică a fiecărei comune, instalați ad-hoc și ei. În județ starea de spirit era „bună și liniștită”, în schimb, - ținea să sublinieze

²¹ Ibidem

²² AN-DJBh, fond Primăria Municipiului Oradea, dosar nr. 2, passim

²³ Idem, fond Prefectura jud. Bihor, dosar nr. 23027/1945, f. 1

²⁴ Idem, dosar nr. 20/224/1945, f. 1-4

²⁵ ANIC-București, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Direcția cu departamentele, dosar 112/1944, f. 169-217. Apud: Direcția Generală a Arhivelor Statului, 23 August 1944. Documente, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, vol. III, p. 201-235

raportul - *"În oraș [aceasta era] vădit antiromânească. Românii sunt bruscați. O parte din românii rămași sub ocupație, părăsesc orașul, în special femeile și copiii"*²⁶. Cu alte cuvinte, românii retrăiau clipele dramei de la 6 septembrie 1940, când, prin Dictatul de la Viena, Ardealul de Nord fusese oferit Ungariei.

Esența stării de anormalitate ce domnea în întreaga zonă de ocupație militară sovietică a fost surprinsă într-o sinteză înaintată Centrul de Informații din Cluj la 23 decembrie 1944: *„În Transilvania de Nord, care este considerată ca «țara nimănui», lipsită de administrații, poliție și jandarmerie, cutreieră în lung și în lat bandele de răufăcători și indivizi suspecti, care propagă idei de extremă stângă. În comunele românești s-au format gărzi cetățenești, care caută să se apere cu arma față de jefuitori, și cu dispreț față de propovăduitorii unui crez care nu este și al lor. În satele românești, unde s-au stabilit coloniști unguri în ultimii patru ani, sunt primari unguri. Acești primari, care fac rechizițiile de animale, haine și alimente, aruncă cotele pentru rechiziții numai asupra românilor, ungurii fiind puși la adăpost, sau li se fac rechiziții numai de formă. Rechizițiile se fac cu asistența unei patrule de soldați. Ungurii se pretează la jafuri în stil mare. Astfel, ungurii care au fost prizonieri în URSS, înapoiți acasă și îmbrăcați în uniformă rusească, cutreieră satele românești și îi jefuiesc pe români. Administrația ungurească este pe întreg cuprinsul Ardealului de Nord. Democrații unguri, care până ieri au asasinat preoți și învățători români, azi se erijează în mari umanitariști, cerând pentru ei privilegii"*²⁷.

Partea cea mai tristă a lucrurilor a fost generată de faptul că situația mai sus descrisă s-a menținut și perpetuat și după venirea la putere a guvernului Petru Groza, care a adus retrocedarea oficială a Transilvaniei. Centrul de Informații Timișoara, „Agentura Banat”, a întocmit la 27 martie 1945 un amplu raport, în care scotea în evidență starea de nemulțumire a populației românești din județ. *„Pe tot teritoriul Ardealului de Nord, alipit la România, - se spune în sinteză - funcționează fel de fel de autorități formate din persoane fără nici o pregătire culturală sau profesională, cu trecut dubios și fără nici o garanție morală, unii chiar foști pușcăriași, pedepsiți pentru crime, furturi, spargerii, etc. Afară de aceasta, românii nu dețin funcțiuni la nici o autoritate, cu excepția unor posturi politice, ca prefect, viceprimar, subșef de poliție, etc. Toți ceilalți funcționari sunt evrei și unguri. De remarcat că și cei veniți recent din Ungaria veche dețin posturi importante în administrația publică"*²⁸. În cuprinsul documentului sunt detaliate o serie de aspecte ale modului în care se derula viața publică în Bihor. Prefectul era acum un român, dar restul funcționarilor erau unguri, cu remarca „că

²⁶ *Ibidem*

²⁷ Arhiva Serviciului Român de Informații (în continuare ASRI), *Fond Documentar*, dosar 6006, f. 180-183

²⁸ *Ibidem*, f. 293-298

aproape nici unul nu cunoaște limba română". La Primăria orașului se putea întâlni aceeași situație, cu diferența că primarul era evreu.

Limba maghiară se menținea ca limbă oficială în toate instituțiile, în actele scrise, în comunicările verbale și chiar în convorbirile telefonice. „*Dacă vrei să vorbești la telefon și ceri numărul în românește, nu ești servit*” – se subliniază în raport²⁹. Populația românească, care începuse să se reîntoarcă în oraș era astfel supusă unei crunte discriminări. „*Românul, dacă se prezintă la vreo instituție, nu poate să-și spună plângerea în românește deoarece nu este ascultat de nimeni*”. Aceeași ostilitate era prezentă nu numai în aparatul de stat ci și în relațiile cu locuitorii maghiari ai orașului. Pentru exemplificare era amintit cazul unui ofițer român care se deplasa spre front. Urcând în tramvai, taxatoarea nu a vrut să-i taie bilet, adresându-i-se „*cu cuvintele: „nemtudok oláhul” (nu știu limba valahă)*”, după care a refuzat să încaseze prețul în lei spunându-i „*că nu are dispoziție să primească lei ci numai pengő*”. Ofițerul de informații a ținut să menționeze că toate acestea se întâmplau „*după serbările de [re]alipire [a Ardealului de Nord] de la Cluj*”³⁰.

Chestura Poliției din Oradea încăpuse pe mâna unor evrei, comandant era un fost comis-voiajor, ajutat de comisari evrei, cu același trecut profesional. Personalul administrativ al poliției era alcătuit exclusiv din unguri, „*iar gardienii un amestec de unguri și țigani, oameni fără căpătâi, cea mai mare parte – după cum spune populația – foști hoți de buzunare și de găini, sau vagabonzi, cărora nu le-a plăcut niciodată să muncească*”³¹, se precizează mai departe. Noii agenți nu-și uitaseră vechile obiceiuri, iar acum, sub protecția uniforme, săvârșeau cele mai grozave abuzuri împotriva populației civile. O notă informativă a Jandarmeriei, din 19 februarie 1945, descria jaful practicat de „*Poliția Populară Maghiară*” asupra călătorilor în gara Oradea „*confiscând fără nici un temei legal bagaje, stofe, alimente, etc., simulând că instrumentează – după care – călătorii sunt apoi puși în libertate, iar prada se împarte*”³².

Lipsa de profesionalism, dublată de nivelul scăzut de cultură, par să fi fost criteriile de selecție utilizate de autorități pentru recrutarea agenților, iar fărâdelegile săvârșite de aceștia trădează complicitatea puterii locale. „*Se fac arestări de persoane fără nici o bază legală. Indivizi, cu banderolă de polițist și înarmați cu pistoale sau arme, arestează populația după fizionomie pe străzi, în localuri sau hotele. În hoteluri, aproape în fiecare noapte se fac două, trei, razii, și fără nici un motiv sunt ridicate [o] mulțime de persoane fără nici o vină și sunt*

²⁹ *Ibidem*

³⁰ T.V. Volokitina, T.M. Islamov (redactor responsabil) și T.A. Pokivailova, *Problema transilvană. Disputa teritorială ungaro-română și U.R.S.S. 1940-1946. Documente, ...*

³¹ ASRI, *Fond documentar*, dosar 6006, f. 293-298

³² *Ibidem*, f. 239

duse la Poliție”³³. Arestarea și internarea fără temei se instituționalizase, iar numărul victimelor crescuse într-atât încât arestul și penitenciarul au ajuns neîncăpătoare.

* *

*

Stările de lucruri descrise pe parcursul acestui studiu s-au perpetuat și în anii următori. În iunie 1945 Vasile Luca s-a deplasat la Oradea pentru a pondera manifestările anti-românești promovate fățiș de organizația locală a P.S.D., ocazie cu care a destituit întreaga conducere a acesteia. În aceeași lună a ajuns la Oradea și Lucrețiu Pătrășcanu pentru a liniști disputele angajate între organizațiile P.C.R., P.S.D. și U.P.M., alimentate de aceleași manifestări anti-românești. Situația din județele transilvănene, analizată sub aspectul prezenței masive a alogenilor în structurile de putere, naște o interesantă temă cercetare, aceea a rolului minorităților în procesul de sovietizare a României, temă insuficient abordată până acum.

³³ *Ibidem*

ASPECTE ALE REZISTENȚEI BIHORENE- GRUPUL DIN DEPRESIUNEA BEIUȘULUI (1946-1950)

Dr. Antonio FAUR,

Conferențiar la Universitatea din
Oradea, cu preocupări de istorie
contemporană a României și
universală

Cercetarea unei teme de istorie contemporană privitoare la fenomenul rezistenței românilor la comunizare se impune atât ca o datorie științifică, cât și ca una morală. Întrebările cu privire la reacția societății românești față de instaurarea comunismului au început să fie puse abia după 1990, nefiind posibilă crearea unei istoriografii de referință în anii regimului comunist. Fenomenul s-a făcut totuși simțit în discursul istoriografiei comuniste, în sensul că puterea comunistă s-a confruntat cu „dușmanul de clasă, dușmanii ordinii publice și ai cuceririlor revoluționare”¹. Lucrările de istorie, care l-au reconstituit, au lăsat doar să se intuiască din frazeologia care se referă la acțiunea noilor forțe de ordine, miliția și securitatea, împotriva unor dușmani impersonali: pentru „reprimarea comploturilor, a sabotajelor și a altor acțiuni dușmănoase îndreptate împotriva poporului muncitor”². În această perioadă, problematica rezistenței, ca și alte subiecte tabu din istoriografia comunistă, se pot

¹ Doru Radosav, *O perspectivă asupra rezistenței anticomuniste din România*, în *Istoria-ca experiență intelectuală*, Oradea, 2003, p. 373

² *Ibidem*

regăsi doar în literatura de specialitate apărută în străinătate.

Abia după 1990 a devenit un subiect de cercetare cu adevărat, atunci când a fost posibilă exprimarea liberă. În măsura în care astăzi mai trăiesc martorii participanți la acele evenimente s-ar impune o recuperare a evenimentelor și prin intermediul anchetei orale. Apelul la memorie, sub forma editării de texte memorialistice, a fost treptat completat, pe măsura accesului la informații documentare, de publicarea unor studii și articole bazate pe materiale de arhivă. Coroborarea celor două surse (orale și arhivistice), pentru completarea și nuanțarea tabloului, este binevenită acolo unde se poate face.

La început, tema s-a lovit de neîncredere în mediile academice. Abordarea cu temeinicie s-a făcut abia după ce cercetarea ei s-a instituționalizat prin crearea unor structuri științifice. Este cazul Institutului Național pentru Studierea Totalitarismului din București și a Institutului de Istorie Orală din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj. Rezultatele cercetărilor au fost publicate în reviste ca *Arhivele totalitarismului*, *Revista Memoria*, *Memorialul* de la Sighet și *Anuarul* Institutului de Istorie Orală de la Cluj.

În ceea ce privește spațiul județului Bihor, în anii scurși după 1989 s-au publicat câteva materiale despre rezistența locală, din care se poate constitui o istoriografie a problemei. Considerăm necesară amintirea studiilor, articolelor și lucrărilor despre regiunea Bihorului, publicate după anul 1990, pe plan central sau local. Primul material de acest fel a apărut în 1992 și se referea la grupul de rezistență din depresiunea Beiușului³, care se află în atenția noastră de această dată. În anul următor, am publicat în revista *Cele trei Crișuri* un articol bazat pe documente necunoscute din arhivele fostei securități. În continuarea acelei cercetări⁴, am mai elaborat un material, lansând alte informații inedite din documente (aflate în aceleași fonduri documentare) despre grupul de rezistență din depresiunea Beiușului, cercetare pe care am reluat-o, scoțând la lumină noi mărturii documentare⁵. Informații importante din fondurile arhivelor locale cu privire la membrii acestui grup au fost publicate recent⁶. Publicarea a tot mai multe studii și documente, în perioada post-revoluționară, nu încetează să scoată în evidență aspecte necunoscute ale fenomenului în cauză, demonstrându-se, astfel, necesitatea aprofundării acestei teme, departe de a fi epuizată. Investigația

³ Viorel Faur, *Documente inedite. Aspecte ale rezistenței anticomuniste din sudul Bihorului*, în *Cele trei Crișuri*, 1992, nr. 9-10, p. 3. Sunt primele informații despre existența acestui fenomen la nivelul județului Bihor.

⁴ Antonio Faur, *Contribuții la cunoașterea rezistenței anticomuniste din sudul Bihorului (1946-1950)*, în *Cele trei Crișuri*, nr. 5-6, 1993, p. 1,3

⁵ Idem, *Noi documente despre grupul de rezistență anticomunistă din sudul Bihorului (1946-1950)*, în *Istoria-ca experiență intelectuală*, Editura Universității din Oradea, 2003, p. 62-73. Despre liderul acestui grup am dat spre publicare *Anuarului Institutului de Istorie* din „George Barițiu” Cluj, o lucrare intitulată *Căpitanul Ștefan Popescu- liderul grupului de rezistență din sudul Bihorului*.

⁶ Corneliu Crăciun, *Opțiunea Maniu. Contribuții documentare la istoria P.N.Ț. (1945-1948)*. Editura Logos '94, Oradea, 2003

orală, dar și accesul la documente, dificil încă, și întârziat, va lărgi, fără îndoială, aria de investigații, subiectul căpătând un contur tot mai clar.

În publicațiile apărute pe plan central, informațiile despre fenomenul rezistenței la nivel local, deși interesante, sunt numai tangențiale, fiind menționate anumite forme ale mișcării de rezistență din regiunea Crișanei⁷⁴. Se poate spune că a existat o luptă inegală desfășurată pe întreg teritoriul țării⁸ împotriva puterii copleșitoare a autorităților comuniste. Între aceste grupuri n-au existat decât legături sporadice⁹, represiunea declanșată de către forțele de securitate împiedicând organizarea la un nivel superior a rezistenței.

Organizația de rezistență din depresiunea Beiușului și-a început activitatea după alegerile generale din noiembrie 1946, când puterea comunistă de la București a comis cea mai mare fraudă electorală din istoria României, realitate pe care, ulterior, a încercat să o ascundă, însă ea era cunoscută de electorat, îndeosebi de membrii partidelor istorice, împotriva cărora s-a declanșat o prigoană fără precedent, fiind utilizate toate mijloacele opresive ale statului. Demascând abuzurile comise, un membru al acestui grup, Nicolae Faur, declara că la secția de votare, unde a fost numit om de încredere, s-au făcut anumite abuzuri din partea reprezentanților BPD-ului¹⁰. Menționăm, de la început, că majoritatea membrilor grupului au fost național-țărăniști și numai doi dintre ei legionari. P.N.Ț. - Maniu a fost ultimul dintre bastioanele democrației autentice românești, opunându-se cel mai vehement instaurării noului regim politic totalitarist. Este interesant de semnalat faptul că, din punct de vedere al provenienței sociale, majoritatea erau de origine socială țărănească, dar existau între aceștia și oameni care deprinseseră anumite meserii: contabil (Popovici Aurel), pietrar (Andrițoiu Gheorghe), agricultori (Bortiş Teodor și Mihai, Tocioianu Gavril și Alexandru, Bucșa Iosif, Tuducescu Filimon), cojocar (Teaha Mihai), morar (Faur Nicolae), fost plutonier de jandarmi (Cuc Ioan), pălărier (Aron Teodor). Liderul era, cum de altfel s-a întâmplat în alte numeroase cazuri pe teritoriul României, un militar de carieră, căpitanul Ștefan Popescu.

Astfel, putem încadra acest grup în categoria acelor nuclee de rezistență constituite în jurul unei personalități cu experiență militară, un grup care, *prin ideile și concepțiile politice ale membrilor săi, de factură democratică, cât și prin*

⁷ Octavian Roske, *Colectivizarea agriculturii în România 1949-1962*, în *Arhivele totalitarismului*, 1993, nr. 1 p. 146-168. Sunt publicate informații cu privire la mișcările spontane împotriva regimului cotelor din vara anului 1949, din județul Bihor. Menționăm, în legătură cu aceste evenimente, studiul lui Eugen Șahan, *Aspecte din rezistența românească împotriva sovietizării în perioada martie 1944-1962*, în *Instaurarea comunismului între rezistență și represiune*, în *Analele Sighet*, nr. 2, Fundația Academia Civică, București, 1995, p. 213-278; Gabriel Moisa, *Colectivizare, rezistență și represiune în vestul României (1948-1951)*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 1999

⁸ Eugen Șahan, *op. cit.*, p. 213

⁹ *** , *Rezistența anticomunistă din munții Banatului în documente*, Fundația Academia Civică, București, 2000, p. 17

¹⁰ Arhiva SRI, *fond Ministerul Afacerilor Interne, Arhiva Operativă*, dos. 600, f. 182

obiectivele care și le-a propus în anumite momente, urmărea înlăturarea regimului comunist și readucerea României pe vechiul ei făgaș de dezvoltare antebelic. Avem de-a face cu cazul unui ofițer scos din cadrele armatei de către noul regim, care a dat o serie de legi de epurație, pentru a elimina din toate instituțiile importante- armată, jandarmerie și altele- adversarii posibili. Căpitanul Ștefan Popescu a fost „deblocat din cadrul armatei la 10 aprilie 1945”¹¹, probabil pe motivul că avea alte opinii politice decât cele ale noului regim instaurat la 6 martie 1945, fapt care a dus la eliminarea sa din structurile militare. Prezentăm – pentru a-l înțelege mai bine- o schiță a traseului său politic după anul 1945, când a devenit un om de bază în organizația locală din Vașcău a PNȚ.-Maniu, „unde și-a început activitatea pe teren politic”¹². În perioada relativ scurtă dintre momentul aprilie 1945 și dinaintea alegerilor din noiembrie 1946, fiind în Vașcău, „a desfășurat o activitate foarte intensă și după dizolvarea acestui partid, fiind secretar”¹³ de plasă. În jurul acestui ofițer s-a format, după 1946, nucleul unei organizații de rezistență anticomuniste, un **autentic grup**, cum a fost denumit în documentele cercetate. Trebuie remarcată împrejurarea că întreaga existență și planurile de acțiune ale acestuia, ca și a celorlalte grupuri din țară, au fost marcate de conjunctura politică internațională, care i-a determinat să spere și să-și facă anumite proiecte politice.

Considerăm necesară, pentru o mai bună înțelegere a modului de gândire și acțiune a celor implicați, formularea câtorva păreri cu privire la una dintre motivațiile externe ale acestei rezistențe. Principalul suport al credinței lor în schimbarea regimului comunist din România a fost speranța în apropiata izbucnire a unui conflict între lumea liberă (în frunte cu SUA) și Uniunea Sovietică, eveniment care le-ar fi dat posibilitatea de a acționa în mod solidar cu forțele occidentale, în scopul eliberării țării de sub dominația sovietică. Originile acestei atitudini sunt depistabile încă din timpul războiului, când marile puteri, SUA și Marea Britanie, prin pozițiile conducătorilor lor, au alimentat aceste speranțe într-o lume mai bună: „Pe parcursul războiului, Franklin Delano Roosevelt și Winston Churchill anunțaseră, în repetate rânduri, că odată cu încheierea păcii, toate popoarele își vor câștiga libertatea și vor fi slobode să-și hotărască destinul. De aici s-au hrănit speranțele românilor și a celorlalte popoare aflate într-o situație identică. Din nefericire, în scurt timp, speranțele s-au transformat în iluzii”¹⁴. Imaginea americanilor și sovieticilor, opiniile românilor despre cele două mari puteri se aflau într-un evident contrast. Pe de o parte, exista o simpatie pentru sistemul democratic și americani, pe de altă parte era o respingere a sistemului sovietic, atât datorită propagandei interbelice antibolșevice dar, mai ales,

¹¹ Antonio Faur, *Contribuții la cunoașterea rezistenței anticomuniste din sudul Bihorului (1946-1950)*, în *loc.cit.*

¹² Arhiva SRI, *fond Ministerul Afacerilor Interne, Arhiva Operativă*, dos. 64.328, f. 10

¹³ *Ibidem*, dos. 600, f. 10

¹⁴ Gheorghe Onișoru, *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*, București, Fundația Academia Civică, 1998, p. 135

comportamentului și atitudinii recente avute de trupele sovietice față de locuitorii și autoritățile României în 1944-1945. Așadar, exista o stare de spirit defavorabilă față de sovietici.

Primele acțiuni publice care au atras atenția autorităților asupra căpitanului Ștefan Popescu sunt semnalate documentar încă din 1946, când acesta, cu ocazia unei manifestări teatrale, împreună cu câțiva locuitori din Vașcău, au strigat „să trăiască Maniu!” și, conform raportului jandarmilor, l-ar fi sfătuit pe plutonierul major de jandarmi Dumitru Guleș, asupra căruia avea autoritate, să nu-și mute familia de la Vașcău la Beiuș, deoarece lucrurile vor fi restabilite, pentru că Iuliu Maniu va câștiga alegerile. Însă n-a fost să fie așa. Ieșit câștigător din alegeri, noul guvern-marionetă a căutat să-și desființeze adversarii politici în drumul pentru instaurarea monolitismului politic, specific totalitarismului. Prin urmare, legiunile de jandarmi din țară au primit ordin să urmărească comportamentul și activitatea membrilor partidelor istorice. A fost și cazul lui Ștefan Popescu care, alături de alți lideri, prin activitatea lor, s-a integrat, potrivit părerii comuniștilor, unor „curente reacționare și (care) întrețin o stare de agitație contra regimului democrat”¹⁵. Evenimentele petrecute pe scena politică internă au marcat, în mod direct, soarta partidelor istorice și acțiunile acestor grupuri, care se „hrăneau” cu știrile trimise pe calea undelor de posturile de radio occidentale.

Întrebat în legătură cu caracterul știrilor discutate cu ceilalți membri ai grupului, adică cu temele discuțiilor și planurilor membrilor grupului, Ștefan Popescu le-a rezumat: *izbucnirea unui război între țările cu democrație populară și țările imperialiste; formarea unui guvern român în Statele Unite, sub președinția generalului Rădescu; masarea de trupe sovietice la granița Iugoslaviei și un posibil război cu această țară; semnarea pactului Atlanticului de Nord de către țările apusene, un puternic bloc, pentru a învinge, prin război, țările cu democrație populară; zvonuri referitoare la colectivizarea agriculturii, ca de exemplu faptul că în gospodăriile agricole colective oamenii nu au libertate, sunt supuși încontinuu*¹⁶.

În luna iulie 1947, în urma unor înscenări, P.N.Ț. a fost scos în afara legii, membrii importanți din conducerea sa -inclusiv Iuliu Maniu- fiind arestați. Referindu-se la dizolvarea PNT, unul dintre membrii grupului „s-a exprimat că regimul de azi, deși vorbește despre libertate, totuși a dizolvat un partid istoric vechi”¹⁷. Reîntoarcerea la tradiția politică se putea realiza numai prin intervenția anglo-americanilor, idee asupra căreia vom reveni. Cea mai puternică din motivațiile interioare ale membrilor grupului a fost opoziția față de regimul de „democrație populară”, fapt care i-a determinat să pună la cale planuri de răsturnare a acestuia.

¹⁵ Corneliu Crăciun, *op. cit.*, p. 221

¹⁶ Arhiva S.R.I., *fond Ministerul Afacerilor Interne- Arhiva Operativă*, dos. 64.328, f. 10

¹⁷ *Ibidem*, dos. 600, f. 147

Într-una din declarațiile sale, Ștefan Popescu afirma despre Nicolae Faur, unul dintre membrii grupului, că „nutrea și mai departe (adică după alegerile din noiembrie 1946 și scoaterea în afara legii a PNȚ-Maniu – n.n.) ideile partidului țărănist și *spera în reînvierea PNȚ, pe care o aștepta, prin intervenția anglo-americanilor, eventual prin izbucnirea războiului între țările apusene și țările cu democrație populară*”¹⁸ (subl. ns. –A.F).

Din analiza atentă a documentelor reiese, cu claritate, conspirația pornită din nemulțumirea față de pierderea libertăților de care s-au bucurat în timpul regimului democratic anterior. Între temele discuțiilor lui Ștefan Popescu cu ceilalți membri ai grupului au fost critica regimului politic impus de către sovietici; suprimarea libertății și interzicerea partidelor istorice. Este important de subliniat că ei au înțeles, de la bun început, că noul regim le va anula toate drepturile de care s-au bucurat în timpul democrației interbelice. Așa cum rezultă din documente (declarațiile date în fața anchetatorilor securității), ei nu aveau nici cea mai mică încredere în propaganda noului regim cu privire la binefacerile la care urmau să se aștepte din partea sa. De aceea, toate speranțele lor se legau de o intervenție militară a anglo-americanilor, căreia urmau să i se alăture, și prin care să reinstaleze adevărata democrație în locul celei așa-zis „populare”. Nu numai cei din grup discutau despre această posibilitate, starea de așteptare a americanilor era una generală. În toată depresiunea Beiușului se vehiculau astfel de informații, privitoare la o iminentă intervenție americană. Spre exemplu, în anul 1947, când încă pe canale diverse soseau zvonuri referitoare la o intervenție anglo-americană, autoritățile se informau despre starea de spirit a populației de aici. Astfel, într-o dare de seamă săptămânală privind evenimentele petrecute între 5 și 12 iulie 1947, în județele Bihor, Sălaj, Satu- Mare și Maramureș, apare informația că opoziția lansase zvonul că războiul dintre anglo-americani și Uniunea Sovietică era iminent, și că în jurul Beiușului aderenții lui Maniu se pregăteau să se refugieze în păduri, în cazul declanșării operațiunilor, iar învățătorul Mărăscu, din comuna Finiș, își sfătuisse prietenii să-și pregătească alimente pentru momentul refugiului în pădure¹⁹.

Posturile de radio occidentale, ca „Vocea Americii” și „Europa Liberă”, au întreținut în permanență, în rândul ascultătorilor, prin emisiunile lor, speranțele într-o intervenție salvatoare. Această realitate reiese din toate interogatoriile la care au fost supuși membrii grupului, după ce au fost arestați. Iată cum era prezentat, într-o retorică specifică luptei propagandistice, influența radio-ului occidental. Într-un raport despre Ștefan Popescu se arăta că acesta a luat legătura cu elemente maniste, considerate a fi dușmănoase noului regim, sau cu oameni care au fost duși în eroare, „sub influența propagandei mincinoase a posturilor de radio-emisiune imperialiste”²⁰.

¹⁸ *Ibidem*, dos. 64.328, f. 181

¹⁹ Gh. Onișoru, *op. cit.*, p. 139

²⁰ Arhiva S.R.I., *fond Ministerul Afacerilor Interne- Arhiva Operativă*, dos. 64.328, f. 47

Nuclee de rezistență ca și cel din sudul Bihorului au existat pe tot teritoriul țării. Ștefan Popescu a avut chiar o tentativă de a intra în legătură cu alți doi fugari, probabil legionari, cu care n-a ajuns la nici o înțelegere, în ceea ce privește organizarea unei „bande”: „Susnumitul (Ștefan Popescu - n.n.), în primăvara anului 1949, a luat contact cu legionarul Tocoianu Iosif și a plecat în județul Arad, unde a mai întâlnit doi fugari, cu scopul de a organiza o bandă teroristă, însă nu s-a putut înțelege cu aceștia și iarăși a venit în plasa Vașcău”²¹. Într-un alt raport se spunea că, același „terorist” (adică legionar) Tocoianu, după ce a luat legătura cu banda din județul Arad, „s-a angajat a organiza în munții din Bihor o bandă, cu scopul de a lupta pentru răsturnarea regimului de democrație populară. În această privință a și trecut la faza preparatorie, însă oamenii nu s-au angajat la aceasta”²².

Un zvon care a circulat în epocă și a apărut în discuțiile din vara anului 1949 este cel privitor la izbucnirea războiului cu Iugoslavia, care rupsesse relațiile cu URSS și sateliții săi, cu un an înainte, fiind considerată acum inamică de către guvernul comunist român, care se afla într-o stare de totală obediență față de Moscova. Așa cum reiese din declarațiile lui Ștefan Popescu despre discuțiile avute cu Teodor Bortiş, care era vânzător ambulant prin țară, având posibilitatea de a afla permanent noutăți, acesta din urmă a adus vestea, de la Timișoara, că ar fi văzut trupe sovietice aici, iar de la Arad ar fi auzit că asemenea trupe se găsesc și spre granița Iugoslaviei²³. Iată cum relatează Ștefan Popescu primirea veștii, care le-a dat noi speranțe: „Cu o noapte înainte de această întâlnire au venit la mine din a lor inițiativă Petriș Valer și Bortiş Mihai, sculându-mă din somn și mi-au anunțat că în regiunile de șes ale județului a început răscoala țărănească contra predării cotelor de cereale și că rebeliunea s-ar fi extins până în comuna Șoimi. Mi s-a făcut propunerea și noi să ne pregătim oameni, să fim gata, ca în caz de apropierea rebeliunii de ținuturile noastre, să putem participa și noi”²⁴. Disputa dintre Uniunea Sovietică și Iugoslavia a trezit speranțele opozițivilor politici ascunși în munți, în ideea că le va oferi o posibilitate, prin antrenarea în conflict a puterilor occidentale. A fost și aceasta una dintre marile așteptări neconcretizate.

O altă chestiune care a ocupat un loc important în discuțiile dintre membrii grupului a fost cea a libertății economice. Aceștia știau, în mod limpede, că regimul totalitar comunist anula toate libertățile și prin măsurile luate împotriva spiritului întreprinzător specific liberalismului. Astfel, într-o discuție cu Ștefan Popescu, Aurel Popovici (care era absolventul unei școli economice interbelice și care avea experiență în domeniu) s-ar fi „exprimat pentru un liberalism lipsit de orice îngrădire, ca fiecare să poată trăi după plăcerea lui. În legătură cu naționalizarea comerțului mi-a spus că era mai bine înainte când se putea face comerț liber și se câștiga într-un timp scurt destui bani iar în prezent nu se mai

²¹ *Ibidem*

²² *Ibidem*, f. 69

²³ *Ibidem*, dos. , f. 130

²⁴ *Ibidem*, f. 11

găsesc asemenea posibilități”²⁵. Recâștigarea libertăților dorite era posibilă prin izbucnirea războiului între țările de democrație populară și SUA împreună cu cele apusene, cu adevărat libere. Într-o întâlnire din toamna anului 1949, dintre Ștefan Popescu și Nicolae Faur, acesta din urmă, vorbind despre inevitabilitatea războiului, a afirmat că, : „după războiul care va fi câștigat de anglo-americieni, vom trăi din nou liberi, așa cum am trăit sub conducerea lui Maniu”²⁶. Deci, se știa clar, chiar dacă membrii grupului nu aveau un grad de educație superior, că modelul democratic adevărat era cel oferit de Maniu și PNT, nu de sovietici și complicii lor interni, comuniștii români.

Mișcarea de rezistență anticomunistă din Bihor, de data aceasta din zona Tinca, a fost reprimată cu mijloace violente. În vara anului 1949 s-au produs, în zona Tinca, situată mai la nord-vest de depresiunea Beiușului, forme violente de împotrivire față de măsurile luate de comuniști, în privința cotelor obligatorii, neacceptate de țărănimea de aici. Revolta lor a fost înăbușită în sânge, urmând numeroase arestări. Ecoul acestor evenimente a ajuns până la grupul din depresiunea Beiușului. A fost un moment deosebit de important, prin ocazia oferită grupului de a plănuși, în cazul extinderii focarului de revoltă, o rebeliune și în satele unde acționau ei. Faptul că au proiectat declanșarea unei revolte s-a constituit într-unul din cele mai grave capete de acuzare împotriva lor. Fiind militar de carieră, Ștefan Popescu a fost propus- în cazul extinderii revoltei - conducătorul „rebeliunii”, urmând să se ocupe de organizarea acesteia. În această postură, el i-a îndemnat pe ceilalți, ca în cazul apropierii revoltei de zona Vașcău-Beiuș, să mobilizeze și alți oameni din comunele vecine, nemulțumiți de predarea cotelor²⁷. Deoarece nu aveau suficiente arme, s-a pus problema înarmării. La propunerea lui Ștefan Popescu, pentru asigurarea armamentului necesar trebuiau dezarmate trupele de miliție²⁸, care urmau să fie trimise împotriva lor. Așadar, *exista - în mod clar- intenția unei împotriviri armate organizate*, în situația în care aceasta ar fi avut șanse de succes, dar revoltele din zona Tinca, fiind *manifestări spontane*, au vizat și coordonarea cu alte nuclee de rezistență.

Transformarea în sens socialist a agriculturii a fost unul din aspectele cele mai importante ale programului de comunizare a României. Printre țărani circulau deja zvonuri referitoare la acest proces, despre care mulți țărani aveau deja o părere negativă, răspândită și printre membrii grupului Popescu. Prin urmare, în declarațiile lor apar, ca niște clișee bine întipărite în minte, formule de respingere a colectivizării. Ștefan Popescu a fost cel care le-a explicat ce înseamnă pentru ei acest lucru. Fără îndoială, contactul cu frontul, experiența din Uniunea Sovietică, informațiile luate în mod direct, de la fața locului, de la militarii care au văzut cum se trăia și muncea în Uniunea Sovietică, dar și respingerea ideologiei comuniste,

²⁵ *Ibidem*, f.47

²⁶ *Ibidem*, f. 181

²⁷ *Ibidem*, f. 27

²⁸ *Ibidem*, f. 19

care nega existența proprietății private în orice domeniu, l-au determinat pe Ștefan Popescu să critice deschis binefacerile „raului comunist”. În rândurile militarilor opoziția era mai mare, tocmai din cauza experiențelor trăite de ei. Când s-au referit la *colectivizarea agriculturii*, părerea generală era aceea că gospodăriile colective nu erau bune, deoarece „oamenii nu au drepturi, sunt supuși comandai și se mănâncă de la cazan”²⁹. Aceasta a fost imaginea care a circulat în lumea satului românesc dinaintea colectivizării, și care a speriat țărănimea, de altfel clasa socială cea mai conservatoare, care credea în valorile tradiționale, între care proprietatea asupra pământului ocupa un loc foarte important. Punctul de vedere al anchetatorilor era că „fugarul Popescu a făcut tot timpul o propagandă dușmănoasă contra regimului actual, printre țărani, lansând știri mincinoase în legătură cu socializarea agriculturii...”³⁰.

Membrii grupului au fost anchetați pe parcursul anului 1950, după ce au fost prinși toți. În urma declarațiilor obținute de către ofițerii de securitate, folosind metodele dure învățate de la sovietici, au fost trimiși în judecată la Tribunalul Militar din Cluj. Astfel, prin ordinul nr. 242/1951 al Parchetului Militar Cluj, semnat de generalul maior Mihai Vasiliu, comandantul Garnizoanei Cluj, erau trimiși în judecată următorii: 1. Popescu Ștefan, de 39 de ani, domiciliat în Vașcău, fost ofițer activ de administrație; Popovici Aurel, de 40 de ani, din Câmpanii de Jos, de profesiune contabil; 3. Tuducea Nicolae, de 48 de ani, din Câmpanii de Jos; 4. Tuducescu Filimon, de 44 ani, domiciliat în Câmpanii de Jos, funcționar; 5. Petriș Valeriu, de 29 de ani, din Seghiște, de profesiune cojocar; 6. Bortiş Teodor, de 39 de ani, agricultor din Seghiște; 7. Bortiş Mihai, de 43 de ani, agricultor, din Seghiște; 8. Banciu Miron, de 36 de ani, agricultor, din Dumbrăvani; 9. Cuc Ioan, de 50 de ani, fost plutonier de jandarmi, din Petrileni; 10. Faur Nicolae, de 32 de ani, pe atunci morar din Poienii de Jos; 11. Tocoianu Gavril, de 59 de ani, agricultor, din Călugări; 12. Tocoianu Alexandru, de 28 de ani, muncitor forestier, din Călugări; 13. Aron Teodor, de 34 de ani, comerciant ambulant.

Împotriva lor erau formulate trei capete de acuzare, după cum urmează: inculpații Popescu Ștefan, Popovici Aurel, Petriș Valer, Bortiş Teodor și Bortiş Mihai erau acuzați de *delictul de uneltire contra ordinii sociale*; în plus, inculpații Popescu Ștefan, Popovici Aurel, Bortiş Mihai, precum și Tuducescu Filimon, Tuducea Nicolae și Aron Teodor, pentru *delictul de deținere ilegală de armă militară*, iar Petriș Valer pentru *delictul de deținere ilegală de armă de vânătoare*. În sfârșit, Tuducea Nicolae, Banciu Miron, Cuc Ioan, Faur Nicolae, Tocoianu Gavril și Tocoianu Alexandru pentru *delictul de favorizarea infractorului*. Prin ordinul semnat la 9 martie 1951, procurorul-șef al Parchetului Militar Cluj era însărcinat să-i trimită în judecată³¹.

²⁹ *Ibidem*, f.31

³⁰ *Ibidem*, f. 47

³¹ *Ibidem*, dos. 600, f. 225-226

Apărarea era stabilită din oficiu, de Colegiul avocaților din Cluj, care a fost înștiințat cu întârziere de acest lucru, de către Tribunalul Militar din Cluj, ceea ce, se pare, era un procedeu obișnuit, probabil pentru a le lăsa cât mai puțin timp pentru pregătirea apărării, dacă aceasta mai avea vreo importanță. Iată cum era formulată nemulțumirea: „Întrucât adresa de solicitare și de astă dată ne-a sosit cu 3 zile înainte de termen, vă rugăm să dispuneți ca pe viitor să ni se trimită cu cel puțin 5 zile înainte de termen, pentru a putea rezolva sarcina ce ne revine, în bune condițiuni”³². Avocații delegați de către Colegiu erau: Frunzescu Alexandru, Albon Emil și Almașu Tiberiu.

La scurt timp, membrii grupului au fost judecați, astfel că, la 23 martie 1951, Tribunalul Militar Cluj, secția I-A, dădea sentința nr. 227. Președintele tribunalului era maiorul magistrat Bonescu Oprea, iar membrii au fost căpitanul Sabău George și locotenentul Peșteanu Ion. Procurorul militar era căpitanul magistrat Moțoc Victor. Pentru a vedea care era gradul de politizare a actului de justiție, imixtiunea ideologicului în procesul de judecare a culpei membrilor grupului, reproducem din sentința Tribunalului un pasaj semnificativ. Se poate observa maniera maniheistă de tratare a chestiunii, lupta dintre binele, vizat de comunism, și reprezentanții vechilor structuri politice, aceea societate capitalistă malefică, care trebuia distrusă, pentru victoria binelui și a dreptății: „În fapt, cu cât clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare, în frunte cu partidul muncitoresc român, pășește tot mai dărz pe drumul reformelor structurale, pentru realizarea unei noi societăți, fără exploatare, societatea socialistă, cu atât elementele dușmănoase de la noi din țară, care au contigente cu burghezo-moșierimea și fostul partid manist, înlăturat de la conducere de către masele largi populare, continuă a încerca să submineze regimul nostru de democrație populară.

Inculpații din cauza de față, mulți dintre ei făcând parte în trecut din fostul P.N.Ț-Maniu și alții din Mișcarea Legionară nu vedeau cu ochi buni mărețele realizări înfăptuite de clasa muncitoare din țara noastră și astfel căutau să întreprindă acțiuni împotriva formei democratice de guvernământ prin propagandă ostilă contra dictaturii proletariatului, căutând a produce agitațiuni din care ar putea să rezulte un pericol pentru siguranța statului”³³. În consecință, Tribunalul Militar din Cluj a hotărât, în numele legii, următoarele pedepse: Popescu Ștefan, 4 ani de închisoare corecțională și 10.000 de lei amendă; 2. Popovici Aurel, 3 ani închisoare corecțională și 5000 de lei amendă; 3. Tuducea Nicolae, 2 ani de închisoare corecțională și 2000 de lei amendă; 4. Tuducescu Filimon, 1 an de închisoare corecțională și 1000 de lei amendă; 5. Petriș Valer, 1 an de închisoare corecțională și 1000 de lei amendă; 6. Bortiş Teodor a fost achitat de orice penalitate, neconsiderându-se că a uneltit în vreun fel împotriva ordinii sociale; 7. Bortiş Mihai, 1 an de închisoare corecțională și 1000 de lei amendă; 8. Banciu Miron, 1 an de închisoare corecțională și 1000 de lei amendă; 9. Cuc Ioan, 8 luni

³² *Ibidem*, f. 241

³³ *Ibidem*, dos. 64.328, f. 267

de închisoare corecțională și 1000 de lei amendă; 10 Faur Nicolae, 1 an și două luni de închisoare corecțională și 1000 de lei amendă; 11. Tocoianu Gavril, 6 luni de închisoare corecțională și 1000 de lei amendă; 12. Tocoianu Alexandru a fost achitat de delictul de favorizarea infractorului; 13. Aaron Teodor, 8 luni de închisoare și 1000 de lei amendă. Inculpaților li se acordau 4 zile pentru a face recurs³⁴. Șase dintre ei au făcut acest lucru. Popescu Ștefan, Popovici Aurel, Tuducea Nicolae, Bortiş Mihai, Petriș Valer, Faur Nicolae au declarat recurs împotriva sentinței dar, așa cum era de așteptat, acestea au fost respinse, în ședința publică din 21 iulie 1951³⁵. Cei mai mulți dintre ei și-au ispășit pedeapsa la canalul Dunăre-Marea Neagră, mai exact în coloniile de muncă de la Medgidia și Poarta Albă, în condiții foarte dure.

Condamnații politici, chiar dacă erau la prima lor abatere, trebuiau pedepsiți, pentru a se da exemple pentru cei care vor mai îndrăzni să se gândească la schimbarea regimului comunist. Ei se făceau vinovați, în concepția anchetatorilor, față de întregul popor român, fiind catalogați drept „dușmani ai poporului”, pentru că au avut curajul de a gândi altfel și a milita pentru schimbarea stării de lucruri din țară.

Totuși, aceștia erau priviți, cu simpatie, de concetățenii lor, care-i cunoșteau cel mai bine. Dând dovadă de solidaritate cu ei, mai mulți dintre consătenii și prietenii lor le-au dat referințe foarte bune, atașate la dosar, în intenția de a-i ajuta să scape cu pedepse mai mici. Acest fapt atestă sprijinul primit din partea comunităților din care proveneau.

Având în vedere aceste realități, cât și cele din alte zone ale județului, am putea afirma că starea de spirit generală a unei părți a bihorenilor, îndeosebi a celor din sud, era defavorabilă comuniștilor și sovietizării României, care a imprimat țării noastre un curs nedemocratic. Toți acești oameni - care, de altfel, nu era feriți de ambițiile și dorințele normale oricărei persoane, de a realiza ceva în timpul vieții, de unde și motivațiile personale ale fiecăruia, recunoscute în fața anchetatorilor, pentru că-i făceau mai puțin vinovați în fața acuzelor unui regim atotputernic și nemilos - rămân ca niște pilde pentru ceilalți. Ei au rezistat, în primul rând, prin curajul de a gândi diferit și de a nu accepta propaganda oficială, care le spunea că viitorul lor era cel comunist. A fost *primul pas spre o acțiune de rezistență*. De asemenea, ei au avut puterea să facă planuri de luptă pentru o cauză care părea depășită de viitoarea evoluție a societății, *ori, tocmai viitorul, prin schimbarea din decembrie 1989, a confirmat justetea cauzei lor și a zecilor de mii de victime din lagărele și închisorile comuniste*. Libertatea n-a putut fi înăbușită, ci doar încătușată pentru o vreme. Prezentului îi rămân exemplele acestor luptători pentru libertate. Ei sunt aceia datorită cărora putem astăzi să ne revendicăm demnitatea în fața altor state în care s-au desfășurat mișcări de rezistență anticomunistă.

³⁴ *Ibidem*, dos. 64.328, f. 267

³⁵ *Ibidem*, f. 333

LITERATURĂ

POEZIE

Ion DAVIDEANU

NAUFRAGIU

-Maestrului Radu Enescu

Într-o peliculă

alb-negru, domnii mei,
bătrânul,
filozoful,
fierbând
patru cartofi frumoși,

clipe-umile-târzii,

rar oftând,
rapid numărând
scunde bucurii,

el, viața lui,
ca aburii vineții,

până să șadă
omul la masă,
a tras la cotigă
calul de rasă ...

INEGALITATEA FAPTEI ȘI VIEȚII

Ce și cum se scrie
în pagina Cărții orașului,

vatmanii au lăntișoare de aur
și cu ele se înlănțuiesc ei pe ei,

se ivesc întrebări, în mileniul care

dobândi-vor, sau nu, alte parfume
țigării,
tragi zăgaz de vad la nărav nomad,

tramvaiele înlănțuiesc orașul,
inegalitatea faptei și vieții,

fără tramvaie,
respirația dragilor substantivelor
există-nu-există,

eu în Carte am notat
un tramvai paralizat ...

TRUPUL CU UMBRA EXISTĂ

Te întrebi bine, îți răspunzi rău,

însă încă bărbat miluit ești,
prin flame de gând vioriuri trecând,
porți haine împărătești,

în alt rând,
spre borta de birt șchiopătând,
tremurând,
sau cu fruntea țucată de câte un
trunchi,
trunchiului oțelit, îndârjit glăsuiești,
te știi cu himera, trupul cu umbra
există,

viața plânge și râde cu viața, fiind
ca și ea, moartea, doamnă artistă ...

UN CATREN AL POETULUI

*Eu trăiesc
de două ori,
merg pe drum
și calc pe nori ...*

UN FEL DE POEM

Nu poți trăi în veci,
deci trebuie să pleci,

să privești, bărbat, înapoi,
dacă te va lăsa
cine răspunde
de plecarea ta,

ea va fi iute,
cele avute,
toate pierdute,

of, sub pământ,
fără râs, fără plâns,

fără cuvânt ...

PROZĂ

Otilia Marchiș-BÖLÖNI

PLIMBĂRI CU ANATOLE FRANCE

CAP. II

Cu cele două covoare de-ale mele și cu băătorul subsuoară mă îndreptam spre Pont-Neuf – aici obișnuiesc locuitorii din Place Dauphine să curețe obiectele prăfuite – când, în fața porții noastre, sub numărul 22, s-a oprit o birjă. Din ea a coborât Anatole France, cu un pachet uriaș.

- Anume v-am dat liber pentru azi, ca să vă pot surprinde – a răs și, arătând spre covoare m-a întrebat: - Sunteți după măturat, de vreți să scuturați?

M-am lăudat că locuința mea e acum în ordine și e curată, și l-am invitat sus, la un pahar de lapte proaspăt, până când termin repede, iar apoi îi voi sta la dispoziție cu multă bucurie, dacă dorește să scrie sau să viziteze muzee.

- *Je ne demande pas mieux* - mi-a răspuns, și ne-am găsit urcând împreună scările, nu tocmai comode, ale semietajului meu.(...)

Am deschis ușa micii mele locuințe. Se înălța spre noi mireasma viorelelor albe și trandafirilor roșii, și întreaga cameră era plină de strălucirea soarelui de dimineață, iar printre plopilor din fața ferestrei balconului sclipea Sena.

- După scările reci, ca dintr-o temniță, e un peisaj plăcut și frumos – a spus, rezemând de perete pachetul mare, pe care nicicum n-a vrut să-l lase până acum din mâini. - Prin parfumul florilor simt mirosul curat al camerei, prin strălucirea soarelui văd lucirea curățeniei ei. Dar știati că asemenea curățenie absolută e un lux mare? Gala luxuriantă a puterii de muncă, a grijii, a dragostei pentru obiecte. Cultul frumosului din partea omului sărac...

A pășit spre ușa deschisă a balconului.

- Cum ne zâmbește Sena, ce frumoasă e așa printre copaci, ca niște ochi cu strălucire adâncă în umbra genelor lungi. De-a lungul întregului Quai, în afară de insula Sf. Ludovic, nu sunt copaci pe mal, numai aici, în jurul acestui mic balcon, în acest colț de Pont-Neuf, parcă, din dor pentru frumos, ați fi căutat acest loc... Din vechiul Paris, și pentru mine, acesta e locul cel mai îndrăgit, acest loc zumzând de amintiri, acest stilizat Place Dauphine, care odinioară, în memoria orașului de neînvins, s-a numit parcul Thionville. Știți, am scris despre el în romanul meu "Zeii sunt însetați". Totdeauna mi-am dorit să locuiesc aici vreo bună cunoștință de-a mea, totuși n-a locuit nimeni dintre cunoscuți; mai târziu i-am adus aici pe Evariste Gamelinem și pe bătrânul meu Brotteaux... Simt aici că-mi sunt aproape Louvrul, Notre-Dame, Louxembourgul, Sorbona, și aș vrea să

scriu aici, azi, cuvântarea mea de mâine, pentru consacrarea aceluia Maison des etudians*.

Am pus pe masă, pentru Anatole France, lapte și o bucată de “pain viennois”. Am pornit apoi jos să scutur covoarele și să fac cumpărăturile pentru “un prânz simplu, dar hrănitor, de muncitori”, fiindcă maestrul, ca musafir al meu, atât a vrut să accepte. Chiar și meniul l-am alcătuit împreună: pot au feu (supă de carne), salade de cresson (salată de cresson), fromage de brie (cașcaval de brie), fraises (căpșuni) – nu cumva “în locul unei mese bune și modeste să urzesc vreun ospăț”, așa mi-a spus, și din nou, ca de foarte multe ori, mi-am dat seama că țin la simplitate cu adevărat, și în toate. *La bonne grand simplicité* sau *La simplicité en grand ligne*, obișnuia să spună, dacă vorbea despre frumoasa și măreața simplitate a ceva. Mi se părea în asemenea momente că el a creat stilul faimos al simplității; a vorbit, a gândit, a văzut, a judecat lucrurile și oamenii în acest fel. Era prea simplu; într-un fel prea subtil. Iar eu îl vedeam simplu și natural, chiar și atunci când se viclenea, se prefăcea, sau batjocorea pe cineva pentru ceva. Din adâncul ființei sale, cumva, totdeauna degaja simplitate, de parcă ar fi fost iradierea inteligenței și înțelepciunii sale.

Când m-am întors, l-am găsit pe Anatole France cu ciocanul și dalta în mână. Bătea un cui pentru tablou, așa cum îi plăcea să mânuiască unelte și acasă, ori cum îi plăcea să aranjeze tablourile pe pereții camerelor.

- Tocmai îl bat pe ultimul – zâmbea – am vrut să nu vă întoarceți până termin; m-am și grăbit puțin.

Am fost surprinsă, încât abia am avut curajul să mă bucur. Camera mea a crescut, s-a mărit. Tablourile agățate au făcut-o mai frumoasă, devenind astfel și mai solemnă. Deasupra bibliotecii atârna gravura lui Rembrand: Iisus Hristos care binecuvântează peștele și pâinea; deasupra biroului era așezată o gravură a lui Marc Antonio: una din seria vieții lui Durer Maria, cu titlul “Salutare de înger”, lângă ea, două gravuri franceze, de demult, despre vechiul Place Dauphine. Deasupra canapelei era suspendată frumoasa Belle Marguerite a lui Prudhomme, deasupra ușii o ceramică persană în culori vii, într-un colț un relief turnatură al Renașterii italiene, deasupra a două dulăpioare cu sertare erau gravuri italiene: vechiul Posilippo din Neapole și Piazza Navona din Roma; sub unul dintre dulăpioare se găsea placheta Issotei lui Pisanello, sub celălalt basorelieful micului leu de bronz al lui Barye.

- Iertați-mă – a spus Anatole France – că am luat de pe sobă cuvertura aceea... singura piesă de arhitectură e soba, ar fi păcat să fie acoperită cu orice fel de cuvertură de dantelă. Chiar dacă soba nu e de stil sau artistică, totuși dă caracter camerei, cu proporțiile odihnitoare ale mărimilor ei. Dar mobilierul e bine aranjat, nici eu nu l-aș fi putut aranja mai frumos, deși îmi cunoașteți prostul obicei să nu pot suporta lipsa de bun gust și inutilitatea într-o cameră unde intru de mai multe ori. Am reușit să conving mai mulți cunoscuți de-ai mei, recunosc prin viclenie, dar și influențând vanitatea lor, să schimbe locul mobilierului sau să îndepărteze câte un element de decor nepotrivit al camerei... Aș vrea să fie mai

multă arhitectură în locuințe, să fie ca în vechile castele, unde coloanele ridică pereții, și să se aplece deasupra capului meu arcurile bolților, cupolelor, dar nu sunt nicăieri decoruri, podoabe, numai măreța și înfricoșătoarea simplitate...

Vorbea încet, fără să mă privească, pe jumătate întors. N-a vrut să-mi deranjeze mirarea și bucuria, mi-a lăsat timp ochilor să se obișnuiască cu camera înfrumusețată, dar cred că, mai ales, dorea să îndepărteze cuvintele de mulțumire. Fiindcă, dacă cineva îi mulțumea pentru ceva, răspundea aproape iritat: *Dans le remerciement il y a toujours reproche.*(...)

- Întotdeauna simt adâncul adevăr al cuvintelor dumneavoastră, Maître, dar acum sunt cu adevărat uluită – am răspuns, după o lungă pauză -, da, într-adevăr, chiar și cea mai recunoscătoare mulțumire e plină de reproș: de ce vreți să-mi obișnuiți ochii cu atâta frumusețe?

Deodată m-am întors, parcă aș fi fost supărată și mânioasă, deși îmi era doar rușine, din cauza emoției mele.

Anatole France totuși mi-a ghicit starea:

- Nu e nevoie să vă emoționați: dacă vrem să facem bucurie cuiva, suntem de fapt egoiști: e un sentiment dat pentru dobânzi ilegale. Să ne îndreptăm acum atenția spre altceva. Dați-mi , vă rog, hârtie și ceva de scris.

- Până pot-au-feul fierbe încet pe aragaz, aș putea să scriu eu cuvântarea dumneavoastră.

- Foarte bine. Discursul îmi place mai mult să-l aud, așa cum vorbesc, decât să-l văd oglindit în fața mea pe hârtie.

Vocea sa, nu prea puternică, o mănuește cu mare artă, cu o artă personală deosebită, dar cu totul altfel decât marii oratori în general. Își începe cuvântările încet, pe un ton reținut, puțin înfundat, cerând parcă, blând și serios, atenție. Apoi încet, treptat, cu economie iscusită, care e caracteristică atât scrierilor, cât și cuvântărilor sale, își urcă și lărgeste vocea de tenor. O lărgeste asemenea părții de jos a unui clopot, apoi o urcă asemeni celeilalte jumătăți, superioare, a acestuia, îngustându-se într-un urcuș în linie arcuită, totdeauna gata de a vibra. Iar în structura vocii sale e un sunet curat și atât de nobil, încât, chiar dacă n-ar trezi ecou prin cuvintele propriu-zise, totuși răsună adânc și zguduitor în urechi. Poate asta ar explica cum reușește să-și apropie ascultătorii de propriile sale sentimente și gânduri.

Vocea aparte, egală a maestrului îmi sună în urechi. Vorbește chiar și prin sfeșnicul de pe sobă, prin ceas, prin statueta, care parcă și-n acest moment i-ar aștepta și i-ar pândi cuvintele sute de ascultători. Sunt asemenea unei mașini de scris, supusă și fără să-mi mișc nici măcar pleoapele, pare că deja nu propria voință îmi pune în mișcare, cu o viteză accelerată, degetele precipitate, care se mișcă în agonie, aproape convulsive. În jurul ferestrei freamătă cu un zgomot enervant câteva muște mari și verzi. De la aragazul din bucătărie se aude, prin peretele subțire de sticlă, clocotul uniform al supei, de parcă ar bate cu ritmul

ceasornicului. Zumzet, clocot, ceasornic, vocea tot mai adâncă a lui Anatole France se rostogolesc ca o simfonie consonantă. Nu mai știu dacă de un minut, de o oră sau de la începuturi, stau nemișcată, galopând cu pana, parcă aş fugi prin câmpii albe, pe un mînz sălbatic.

- *Merci, nous avons fini!* - spuse France zâmbind, cu fața albă și obosită, văzând că degetele mele încă mai strâng pana, gata cu galopul. – Acum vom fi ca studenții în vacanță, care au terminat un an școlar lung și greu, - cel puțin așa sper -, și ne vom ocupa cu o poftă egală supa noastră.

Am pus masa. Maestrul a făcut salata. A mâncat într-adevăr cu o poftă neobișnuită. Puțin, ca gurmanzii, deși îi tot ofeream, glumeț, spunând că a luat atât de puțin, că n-ar fi destul nici pentru un student în vacanță. Totuși n-a mâncat mai mult decât obișnuia. E cumpătat, nu prin voință sau silă, ci din natură. Moderațiunea, ca și gusturile, sunt darul naturii la el, manifestându-se în toate, nu numai în lucrurile care se învață. Bea apă minerală, noccera sau apă pură. Am înmuiat căpșunile în zahăr.

- E roșie ca o manta purpurie! – observă France, ținând spre lumină, între două degete, o căpșună mare. – Are în ea căldura soarelui și parfumul aromat al pământului. E un fruct dulce, înmiresmat, siropos și parcă ar avea carne și sânge. Conține și fier; am putea trăi numai cu fructe... da, dacă am mânca și rădăcini, măcriș și lăcuste, asemenea lui Ioan Botezătorul în deșert. N-ar fi rău câteodată să fii singur, cu tine însuși. Atunci am putea privi înlăuntrul nostru și am pierde, cu totul, preocupările pentru lucrurile din afară și am înțelege cuvintele sfântului decapitat: *Je ne suis pas de ces voluptueux qui se lavent et qui se baignent. Je ne me suis baigne que dans ma sueur.* Însă, deoarece nu trăim în solitudinea sublimă și înfiorătoare a deșertului, ci în orașul orașelor, Paris, și ne închipuim buzele Salomeei asemenea acestor căpșune proaspete și purpurii, de aceea nu putem înțelege de ce nu le-au trebuit lui Ioan Botezătorul. Și ne întrebăm: oare n-o fi crezut că ele sunt doar ispite diabolice; că acolo, în deșert, departe de toate, sau în ciuda vârstei sale fragede o fi fost atât de înțelept încât n-a avut încredere în femeie? Sau poate că, fiind om sfânt și modest, nu-i plăceau luxul și provocarea?

Într-un vas frumos de lut, francez, brun, am pus Creme d'Isigny pe masă.

- Era să uit de smântâna dulce, nu vă place lângă căpșune?

- Mulțumesc, dar căpșunile sunt mai bune cu puțin zahăr. Cu toate că e o nesocotință să declari ceva așa de hotărât; trebuia să-mi dau seama imediat că alții ar putea fi de cu totul altă părere despre acest lucru. De pildă, prietenii noștri, doctorul Couchoud și Pierre Mille. Știți că lor le plac căpșunile cu puțin piper, *un tout petit peu de poivre pour relever le gout*. Dar, cu toate că în această privință și în altele suntem de păreri diferite, pe Pierre Mille tot îl iubesc. Îmi plac capul său tare și mintea sa deosebită, fiindcă ies din ea scânteile umorului francez, în sensul bun al cuvântului. Gândește și vede lucrurile foarte serios, fiindcă le privește din punctul de vedere al glumei. E un fel de Democrit, sau poate Hereclit. E de un talent interesant, e cinstit din cap până-n picioare, e un om de încredere. Ce aş mai

putea spune despre ei? Îi iubim la fel de mult și pe Mille, și pe soția lui, sculptoriță, *la charmante* Yvonne Serruys.

Se aud strigăte, plânsete necăjite dinspre scări. Vânzătoarea de pești din Halles, care locuiește la etajul patru, a bătut, ca de obicei, apprentiul * gazdei, pantofarul.

- Asta e cruzimea și brutalitatea umană! – spuse France, încruntându-și fruntea, cu puțin înainte netedă și gânditoare. – Ar fi cu adevărat greu să dovedim, sau să ghicim, din instinct: când a fost și cum ar putea fi viața mai frumoasă, mai armonioasă și mai plină de valori durabile. Până acum oamenii, cumva, totdeauna au stricat-o. Ar trebui să ne refugiem în viitorul utopic, să nu ne lăsăm copleșiți de dezamăgire. Fiindcă nici zilele fericite și seci ale grand-seigneurilor, nici viața de azi, dură și necruțătoare, ce miroase a transpirație, nu e ceea ce aș dori pentru omenirea care merge înainte. Nici căutând în trecutul mai îndepărtat nu vom putea găsi liniște sau fericire... Știați că Place Dauphine are un monument al inchiziției!... Chiar aici, în locul statuii ecvestre a lui Henry al IV-lea, Pere du Peuple: Într-o dis-de-dimineață sângeroasă, la porunca prințului austriac și domnului tronului spaniol, Filip cel Frumos, au fost arși de vii, la focul rugului, doi oameni : Jacques de Moly și Guyt, cel cu gâtul tare din Normandia, pentru că n-au putut și n-au vrut să creadă în religia creștină catolică... *Irons-nous vraiment une fois vers les temps meilleurs*, adică răutatea și prostia omenirii se vor întoarce împotriva ei și împotriva vieții, de altfel frumoase?...

CAP.III

BJÖRNSON PE MOARTE

La Paris, în timpul marilor inundații, primăvara a sosit mai greu. Vânturi nemilos de reci șuierau de-a lung de Rue de Rivoli revărsat, la capătul căreia, într-una din camerele hotelului Wagram, aproape de Place de la Concorde, și chiar față-n față cu florile proaspete ale grădinii Tuilleries se lupta cu moartea Björnsterne Björnson.

Soția sa, cu părul și fața albe, doamna Karolina, fiica lor, soția lui Ibsen și fiul Jivron Jawron Björnson, l-au însoțit la Paris cu o ultimă și puternică speranță în vindecarea sa. S-au cazat aici, în acest hotel mare și aristocratic, unde au ocupat un întreg etaj. Au adus cu ei o măicuță infirmieră norvegiană de la Crucea Roșie, două cameriste, doi lachei, și au ocupat marile și luminoasele săli care dădeau spre Tuilleries – fiindcă, într-adevăr, acestea erau niște săli somptuoase, unde în epoca de glorie a Curții franceze trăgeau domnitori și principii – parcă s-ar afla în castelul lor din Cristiana.

Familia veche, nobilă și bogată era adunată acum în jurul capului familiei bolnav și trăia cu încredere, cu o simplitate în stil mare, fără a mai respecta luxul din jurul ei. Pe sobele de marmură, frumos lucrate arhitectural și artistice, totodată, zăceau sticlute cu medicamente și cărți citite pe jumătate. Pe fauteuiliile* de gobelin din timpul Ludovicilor erau perne de cauciuc umflate, folosite la călătorie, iar pe taburete se întindeau papuci comozi de casă. Pe măsuțele de ceai, lângă minunate orhidee de culori închise, odihneau o carte de rugăciuni și o pereche de ochelari.

Au aranjat pentru bolnav salonul cu balcon, care odinioară fusese salonul de primire domnesc, așezând în mijloc un pat uriaș, lângă care au pus câteva jilțuri comode.

Mobilierul luxos și pompos a fost îndepărtat, rămânând doar piesele de folos și absolut necesare. Au dispărut de pe ferestrele în stil Ludovic al XIII-lea, perdelele vechi, scumpe și grele, de mătase, pentru ca soarele să poată pătrunde spre muribund prin perdele de moll, albe, proaspete și cu parfum de brad.

Aici, în această atmosferă familiară, simplificată și transformată prin dragoste delicată, l-a vizitat într-o zi Anatole France pe marele scriitor norvegian. Aici și-a luat pentru totdeauna rămas bun de la el. În viața lor s-au văzut cam rar, dar – din nord și din vest – i-a adunat solidaritatea spiritelor mari și nobile, atunci când lumea se pregătea de vreo mare nedreptate. În vremea cazului Dreyfus, când Anatole France a rămas în ochii oamenilor aproape singurul apărător al acestuia, Björnson s-a grăbit să-l apere, și atunci a rostit aceste cuvinte de neuitat: „Anatole France, semnându-și numele sub procesul Dreyfus, a făcut mai mult cu mâna sa albă, nervoasă și subțire, decât toți muncitorii cu mâinile lor puternice.”

În vestibul ne așteptau soția lui Ibsen, o femeie trecută prin multe suferințe, cu o față fină și plină de expresivitate, împreună cu fratele ei, Jivron Jawron, un bărbat cu părul alb, cu fața roșie, înalt, cu umerii lași și cap de leu. Semăna cu tatăl său, precum doi brazi norvegieni puternici, crescuți unul lângă celălalt.

- Cum se simte azi-dimineață marele bolnav? – întrebă France, strângând mâna celor doi.

- La fel. E puternic și dârz. Dar nu prea mai poate vorbi decât rar, atunci însă spune lucruri minunate, cuprinzătoare, rezumative, din care trag concluzia că în conștiința sa apunător și pâlăpăitor, vede mult mai clar pe câmpia Morții și poate judeca mai curat și mai sincer. Părăsind Viața, faptele mari par neînsemnate și putem privi spre depărtări de necuprins cu vederea. Putem descoperi lucruri niciodată bănuite. În delirul său, nu știu pe unde umblă sufletul însetat al tatălui meu; poate se scaldă în apele adânci ale fiordurilor, sau poate ascultă zumzetul Vieții de la umbra Morții și zâmbește la descoperirea marelui secret. Simțim cum îl cutreieră gândurile, dar nu le putem urmări. Împreună cu mama noastră căruntă, vedem numai cum se luptă cu Moartea și se-mpacă cu Viața...

Suntem anunțați că doamna Björnson ne așteaptă la bolnav.

Traducere de Anikó SARKÖZI

ISTORIE LITERARĂ

Corneliu CRĂCIUN

VALORILE EXPRESIVE ALE INVERSIUNII
ÎN POEZIA LUI RADU GYR

Inversiunea constă în modificarea topicii în interiorul propoziției sau al frazei, modificare determinată de necesitatea resimțită de autor de a accentua logic și afectiv o anumită parte a mesajului. Dacă în cazul prozei artistice, inversiunea se datorează exclusiv autorului, în poezie ea se mai explică și se justifică și printr-o presiune exercitată de rigorile de versificație. Dar, și în eventualitatea aceasta, inversiunea în poezie deține valori afectiv-expressive certe.

Studiile asupra inversiunii în textul literar (dramatic, poetic) sunt destul de vechi și observațiile făcute, chiar cu mult timp în urmă, rămân puncte de referință în continuare. Într-un *Tratat general al figurilor discursului – diferite de tropice* (1827), Pierre Fontanier plasa inversiunea în categoria figurilor de construcție. O definea și o exemplifica prin referire la texte frecventate de timpul său. Îi circumscria natura și manifestarea în termenii următori: este bazată pe „*un aranjament inversat de cuvinte în raport cu ordinea în care se succed ideile în analiza gândirii*”. Apare 1. când subiectul se află după determinanții lui sau după verbul dependent de el; 2. când determinantul precede cuvântul la care se raportează; 3. când complementul precede verbul sau precede atât verbul cât și subiectul acestuia. Acestea sunt aproximativ regulile generale după care o putem recunoaște”.¹

Prin câteva exemple, preluate din Boileau și Racine, el demonstrează multiplele valențe de expresivitate și sugestie ale incursiunii. Analiza sa este la obiect și poate fi extrapolată asupra unor contexte similare.

În tragedia *Andromaca*, Racine, în loc să dispună cuvintele în topica obișnuită: „vous voulez qu'on me vois pleurante apres son char” („Vrei să fii văzută plânsă după alaiul ei de nuntă”), produce o schimbare a locului cuvintelor, trecând pe primul loc (primul contact vizual și auditiv al cititorului/ spectatorului cu textul dramatic) participiul cu valoare de adjectiv: „Pleurante apres son char vous voulez qu'on me voie !” Prin această modificare de topică, efectele obținute sunt multiple: „... valoarea de gravitate și de noblețe care se răsfrânge asupra întregului vers: participiul adjectival marchează o durere prelungită devenită familiară, o durere care se manifestă și prin alte diverse semne, dintre care lacrimile nu sunt întotdeauna cele mai importante.

Ce scenă de doliu, de tristețe și ce înduioșătoare imagine oferă dintru început ochilor acest *pleurante* plasat la începutul versurilor! E vorba mai puțin de

lacrimile de durere ale Hermionei, cât de Hermiona înlăcrimată, în atitudinea cea mai sumbră, cea mai jalnică, în văzul tuturor urmând alaiul triumfal al rivalei sale”.²

Nu orice inversiune are efect artistic: în unele contexte, ea nu realizează nimic altceva decât confuzie. Apare ca un factor de mărire a expresivității unui text, „când contribuie la reliefaarea și înfrumusețarea expresiei; atunci când, prin ea, termeni care în construcția comună pot apărea banali, lipsiți de vigoare sau șterși, câștigă grație sau noblețe devenind plini de forță și expresivitate”.³

Constând în modificarea topicii obișnuite, directe, inversiunea se manifestă în plan fonetic, morfologic și sintactic. Incursiunile produse în plan fonetic (metateze) aparțin vorbirii neîngrijite; de aceea, în proza artistică, în dramaturgie, apar ca modalități de caracterizare a unor personaje, indicându-se lipsa lor de instrucție și de cultură. În plan morfologic, inversiunile se referă la ordinea elementelor din compunerea unor forme verbale compuse (postpunerea auxiliarului morfologic la perfectul compus, condiționalul-optativ), mai rar în cazul formelor verbale la diateza reflexivă sau al structurii gradelor de comparație.⁴

Mult mai bine reprezentată și cu încărcătură stilistică bogată este inversiunea la nivel sintactic, atât în propoziție, cât și în frază.

În propoziție, inversiunea implică încălcarea ordinii obișnuite pentru limba română a părților componente ale unui enunț: subiect – atribut – predicat – complement. În frază, se referă la poziția subordonatelor față de propoziția regentă.

B. Tomașevski încadrează inversiunea (ordinea neobișnuită a cuvintelor) în sintaxa poetică. El deosebește două cazuri de nerespectare a topicii obișnuite:

a) când două cuvinte alăturate își schimbă locul; de pildă, trecerea determinantului în fața determinatului și

b) plasarea cuvântului astfel încât să desființeze contigența cuvintelor care se acordă.

În primul caz (plasarea atributului genitival înaintea substantivului, a complementului direct înaintea verbului), are loc o redistribuire a accentului logic și o izolare intenționată a cuvintelor, care în procesul pronunțării se atașează în general de cuvintele principale ale grupei sintactice⁵; în construcțiile de tipul al doilea, „izolarea cuvintelor e și mai puternică. În afară de asta se realizează și asocieri surprinzătoare, care vor genera noi conexiuni semantice”⁶.

În versurile: „Zeite ale lumii, iar mi-au apărut muzele. // În fericirea ta pierdută/ Ai crezut cu al tău suflet îndrăzneț ... // Ale versurilor fac să sune plasa...” se constată despărțirea apozitiei „zeite ale lumii” de cuvântul explicitat, „muze” și stabilirea unei relații semantice noi impuse de reșezarea cuvintelor prin schimbarea ordinii lor: „Învecinarea cuvintelor „îndrăzneț” și „crezut” ne obligă să vedem o legătură între cutezanța sufletului și „credință”: „Ai crezut pentru că sufletul tău a fost îndrăzneț.”⁷

Într-o lucrare consacrată stilisticii limbii literare românești⁸, Ladislau Galdi a făcut referiri și comentarii și la prezența inversiunii la poezii și prozatorii români. Dacă principiul linearității, adică schema S – P tinde să ocupe un spațiu tot mai însemnat în proza literară, datorită relațiilor ei cu proza științifică, ea este prezentă în textul poetic, întrucât „numai stilul emoțional poate admite atâtea inversiuni”...⁹

În capitolul consacrat ordinii cuvintelor, se ocupă de câteva situații semnificative din acest punct de vedere: formulele S – P și P – S sunt intervertibile într-un discurs (alternarea lor ține de necesitatea de a nu proceda monoton și de nevoia de a așeza, alternativ, când un obiect, când altul sub ochii cititorului), plasarea verbului cu valoarea de predicat la sfârșitul enunțului („Tot atât de expresivă poate fi construcția S – C – P care permite poetului să-și așeze verbul la sfârșitul versului, unde și rima accentuează sonoritatea pur lexicală:

„Și dor de-al valurilor Domn S – C
De inim-o apucă” C – Od – P”¹⁰),

modificări de topică în cadrul locuțiunilor (*Îți pare bine/ Bine-ți pare*), inversiunea subordonatelor.

Unul dintre poezii în ale cărui creații este reprezentată inversiunea a fost Radu Gyr, de opera căruia ne-am propus să ne ocupăm din perspectiva prezenței, semnificațiilor și rolului acestei figuri de construcție.¹¹

Destul de rar apar în poezia lui Radu Gyr inversiunile la nivel morfologic. Ele sunt determinate de necesități prozodice; răsfrângerile în direcția măririi expresivității sunt limitate. De exemplu, printr-o formă verbală inversă (verb + pronume + pronume + auxiliar morfologic) în loc de structura obișnuită (pronume + pronume + auxiliar morfologic + verb), ceea ce se impune prin plasarea formei verbale în planul întâi este acțiunea exprimată de verb:

*Scorni-mi-l-aș pe rând și din baroase
și din azur fierbinte și din smoală,
să sune a bronz, să geamă a răscoală
și, dogorind, a miere să miroase. (Anotimpul, p. 84)*

Dar aceeași strofă obligă la alte două observații în ceea ce privește inversiunea: poetul recurge la alternarea structurilor: topică normală („Să sune a bronz, să geamă a răscoală”) cu inversiunea („a miere să miroase”); în cazul inversiunii, accentul s-a deplasat de la acțiune, cum a fost în cazul structurilor anterioare, spre un tribut și un efect al acesteia, în același timp, atenuându-se impresia de violență datorată verbelor („să sune”, „să geamă”) și substantivelor („bronz”, „răscoală”). *Mierea* sugerează moliciune, cădere lină, arome; așa că secvența finală absoarbe din agresivitatea celor din față și închide perspectiva sub semn de calm, de împăcare.

Ceea ce observa Pierre Fontanier relativ la efectele obținute prin plasarea unui determinant la început de vers, se observă și în poezia lui Radu Gyr. De fiecare dată, primul cuvânt își extinde semnificația asupra întregului context în care apare, își pune amprenta asupra lui într-un mod total. Cuvântul acesta poate

avea, din punct de vedere morfologic, valori diferite: adjectiv, adjectiv participial, adverb. Conținutul lui vizual poate fi accentuat prin cuvinte care aparțin aceleiași câmp lexical.

Caracterul versului „Trist geme cornul stinsei Cruciade” (*Sângele*, p. 262) este dat de primul cuvânt și, cum acest vers este primul dintr-o poezie (*Întoarcerea din cruciadă. Primul cruciat*), el imprimă aerul de deznădejde întregii poezii. Cuvintele care-i urmează aparțin aceleiași sfere semantice a înfrângerii; ele reiau și amplifică semnificația primului cuvânt: „geme”, „stinsei”.

Ostilitatea, suferința, zbaterea fără perspectivă eliberatoare sunt sugerate, în mod evident, într-un alt caz, de cuvântul *Răniți*, urmat de altele, exprimând dificultatea, efortul devorator sau gol: „se-mpiedică”, „grele”, la conținutul cărora se adaugă impresia de fragilitate, de vulnerabilitate dată de profilul unor păsări albe și al unor crini, pe care cititorul le asociază automat cu elementele numite anterior:

*Răniți, ca niște păsări albe, crinii
se-mpiedică în grele aripi lungi... (Pragul, p. 43)*

O stare dramatică, chinul devorator, conștiința imposibilității de eliberare, renunțarea la a mai crede în altceva decât în perpetuarea situației date sunt reluate printr-un verb la gerunziu plasat în poziție inițială:

*Oftând, Și-a întins truditele oase
pe rogojina mea cu libărci. (Sângele, p. 19)*

Pentru că gerunziul, gramatical vorbind, exprimă acțiunea în desfășurare, fără referire la momentul vorbirii, el aruncă asupra contextului poetic pe care-l deschide umbra terorizantă a continuității. Suferința exprimată are atributul permanenței, fără moment de declanșare și fără moment de întrerupere. Dar această suferință nu se manifestă agresiv, prin vorbe sau gesturi evidente, exteriorizarea ei este mult sub dimensiunea interioară: a ofta este un act care se distinge prin intensitate îndelung reținută, și eliberată ca o soluție momentană, dar necesară.

Postpunerea subiectului este un procedeu uzitat cu efecte sugestive evidente. Toată structura care îl premerge se organizează pentru a-l explicita pe el. Când apare în finalul unui grup de versuri, pare că țâșnește din cauza acumulărilor cantitative de dinainte, în raport cu care primește substanță: deși plasat la sfârșit, este punctul maxim al construcției, apărând ca un vârful într-un spațiu netered:

*Și iar s-a tras în negrele lui zale,
pe urma uraganului, oceanul. (Anotimpul, p. 48)*

Impresia nu mai este aceeași când subiectul, chiar dacă nu ocupă poziția primă, este dominat de numărul și valoarea noțională a celorlalte cuvinte. Într-un asemenea context, el servește la reluarea valorilor sintactico-stilistice ale altor cuvinte:

*Se-nalță, alb, un pescăruș,
în verdea liniște marină
asculți și zborul lui suspină,
ca pe lăută un arcuș. (Anotimpul, p. 42)*

În unele structuri, subiectul se eliberează chiar dintr-o strânsoare a altor cuvinte. Izolarea prin virgule, obligativitatea cititorului de a respecta această detașare grafică prin pauză, reușesc să impună cuvântul respectiv deasupra celorlalte și, astfel, să-l transforme în centru al interesului, traducând înțelegerea mentală a valorii lui în ansamblul lexico-sintactic (schimbarea ordinii cuvintelor este atât de neașteptată, încât suntem, de data aceasta, și în fața unei dislocări, adică a unei ruperi a construcției sintactice, prin plasarea subiectului între un complement direct și o subordonată circumstanțială de scop):

*Și când credința-mi urcă pe colnice,
în greabăn îndoiala i se-aruncă,
cum ghearele și-nfige într-o juncă
și colții răi, ursoaica, s-o despice. (Anotimpul, p. 87)*

Modificarea structurii predicatului nominal, prin aducerea în față a numelui predicativ, îl face pe acesta să poarte semnificația emoțională a mesajului. În situația în care numele predicativ apare la început de strofă (sau la început de vers), valențele lui semantice și afective trec asupra întregului text (strofă sau vers):

*Amare sunt plecările deșarte,
Ducând un strop de sânge călător,
Dar mai amare-ntoarcerile dor,
Când poartă răni aduse de departe. (Anotimpul, 104)*

La conținutul noțional propriu al primului adjectiv (nume predicativ) care se insinuează în restul strofei, impresia de suferință generalizată, de mișcări haotice nesalvatoare, este accentuată de repetiția aceluiași cuvânt în versul al treilea, cu schimbarea valorii sintactice: element predicativ suplimentar. În această nouă poziție în structura versului, conținutul său tragic se extinde atât asupra substantivului (*întoarcerile*), cât și asupra verbului *dor*, unindu-le prin dominanta suferinței (care mărește suferința exprimată lexical prin verbul *a dura*).

Inversiunea în structura predicatului nominal se poate asocia cu chiasmul; prin construcția nouă nu se produce o ruptură în mesaj, în starea sufletească exprimată; a doua secvență servește la accentuarea atmosferei sugerate în prima, a cărei natură se reia printr-o altă topică. Versul: „Adâncă-i noaptea, orele profunde...”, evidențiază o simetrie de structura chiasmului: nume predicativ + verb copulativ + subiect; subiect + verb copulativ (subînțeles) + nume predicativ.

Deplasarea atributului substantival prepozițional poate crea o ambiguitate care să sporească înțelesurile tainice, camuflate, ale textului poetic. Plasarea lui înaintea elementului regent generează o relație semantică neașteptată cu cuvântul din față. În versurile:

*De mii de ani tot vii din ură,
să plângi cu nuferi ca un iaz. (Anotimpul, 40),*

cu nuferi este, în mod comun, un atribut substantival prepozițional pe lângă substantivul *iaz*; vecinătatea lui cu verbul *să plângi* îi creează o posibilă nouă valență sintactică, aceea de complement sociativ: „să plângi laolaltă cu nuferi, așa

cum plânge un iaz”. Din această repartizare a cuvântului *cu suferi* în două direcții, spre verbul din stânga și spre substantivul din dreapta, se obține o impresie generală de bocet, mult mai puternică decât dacă l-am interpreta pe acesta exclusiv ca un atribut.

Dacă în fața verbului regent este trecut complementul circumstanțial de mod, acesta caracterizează acțiunea, dar și o anticipează, astfel că aceeași imagine este susținută din două surse. Este evidentă în această strofă comuniunea semantică dintre complement și predicat; relația dintre cele două părți de propoziție (una secundară și cealaltă principală) se bazează pe condiționarea părții principale de propoziție chiar de către partea secundară.:

*Și dacă-asemeni stelelor din lacuri
în țândări verzi a fost să mă fărâm,
m-a troienit și floare de salcâm,
m-a zgâlțâit și vântu-n prepeleacuri.* (Anotimpul, p. 95)

Complementul circumstanțial de timp este plasat înaintea verbului regent, impunându-se, la nivelul construcției propoziționale, ideea de durată, de mișcare continuă. Reluarea lui în anaforă amplifică reprezentarea continuității, până se atinge gradul înalt al dramaticului sau al paroxismului:

*Mereu aripile se frâng,
mereu țărâna asta speră.* (Anotimpul, 13)

În frază, inversiunea se manifestă prin deplasarea subordonatelor în fața principalelor. Accentul se mută, în felul acesta, de pe propoziția principală, pe propoziția subordonată, impunând atenției cititorului conținutul acesteia.

Antepunerea completivei directe este un procedeu de a atrage atenția asupra referentului, de a sugera rolul său important în comunicare:

*Câte-nțeleg, n-am înțeles,
dar aș lua toate câte las,
tot ce-am cules și n-a rămas,
tot ce-a rămas și n-am cules.* (Anotimpul, p. 97)

Este de remarcat în structura acestei strofe simetria ultimelor două versuri: pronume nehotărât + pronume relativ + verb la perfectul compus + conjuncție (aici, cu valoare adversativă: *dar*) + adverb de negație + verb la perfectul compus), ca și opoziția dintre cele două secvențe: pozitiv / negativ. Structura repetitivă indică strădania optimistă, pe de o parte, și neîmplinirea, pe de altă parte. Utilizarea acelorași verbe (*a culege*, *a rămâne*), în ipostaze divergente (pozitiv, negativ) unește experiențele sub semnul aceleiași ființe, condamnate la eșec, mărturisit în tonuri reflexive, de filosofie a vieții.

Completiva indirectă trece în fața principalei:

*Cui meșterește un rondel
nu pară-i trebuie, ci rază,
un strop de sânge stins pe-o frază
și-un zâmbet prins de-un funigel.* (Anotimpul, p. 9)

Accentul poeziei s-a deplasat, astfel, pe artist, pe meșteșugarul cuvintelor; inversiunea de la nivelul frazei este întărită de inversiunea produsă în cadrul propoziției principale, când subiectele verbului *a trebui*, coordonate adversativ, au trecut în fața lui, contribuind la definirea profilului artistic, printr-un cumul de esențe degajând lumină.

NOTE:

1. *Figurile limbajului*. Traducere, prefață și note Antonia Constantinescu, București, Editura Univers, 1977, p. 253.
2. *Ibidem*, p. 256 – 257.
3. *Ibidem*, p. 257.
4. Maria Crasnii Cătănescu, *Inversiunea*, în *Limbă și literatură*, 1988, vol. III, p. 379.
5. Boris Tomașevski, *Teoria literaturii. Poetica...* Traducere, prefață și comentarii de Leonida Teodorescu, Editura UNIVERS, București, 1973, p. 94.
6. *Ibidem*, p. 95.
7. *Ibidem*.
8. *Introducere în stilistica literară a limbii române*, Editura Minerva [București], 1976.
9. *Op. cit.*, p. 89.
10. *Op. cit.*, p. 113
11. Am preluat exemplele din următoarele volume de versuri: *Sângele temniței. Stigmat, Anotimpul umbrelor. Sonete și rondeluri*. Ediție îngrijită și postfață de Barbu Cioculescu, *Pragul de piatră*. Ediție îngrijită și postfață de Barbu Cioculescu, Editura VREMEA, București, 1998.

PAUL BLÎNDA

- Născut la 18.10.1966, în localitatea Huși
- Absolvent al Academiei de Arte „George Enescu” - Iași
- Membru al Uniunii Artiștilor Plastici din 1993

EXPOZIȚII PERSONALE

- 1980 - Expoziția „Paleta la 14 ani” - Sala Casei de Cultură - Huși
- 1992 - Expoziția „Flori și peisaje” - Sala Galeriei de Arte - Oradea
- 1994 - Expoziția „Nunta” - Sala Mercur - Oradea
- 1995 - Expoziția „Nuntă și flori” - Sala Mercur - Oradea
- 1996 - Expoziția „Nouă stări de fericire și nouă stări de nefericire” - Sala Mercur - Oradea
- 1997 - Expoziția „Revelațiile Sfintei Tereza” - Iași

A mai participat la 21 de *expoziții de grup* (1989-2004), în București, Iași, Oradea, Satu-Mare, Suceava, Târgu-Mureș și Debrețin.

Flori

Stare de fericire

ISSN-1221-5716

Preț: 50.000 lei